

Ref

Målet är jämfäställdhet

En svensk rapport
med anledning
av FN:s kvinnoår

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

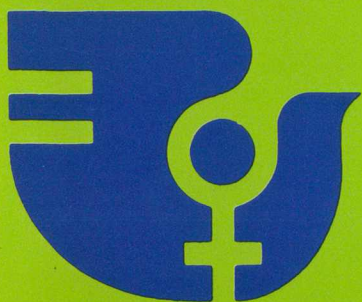

SOU 1975:58

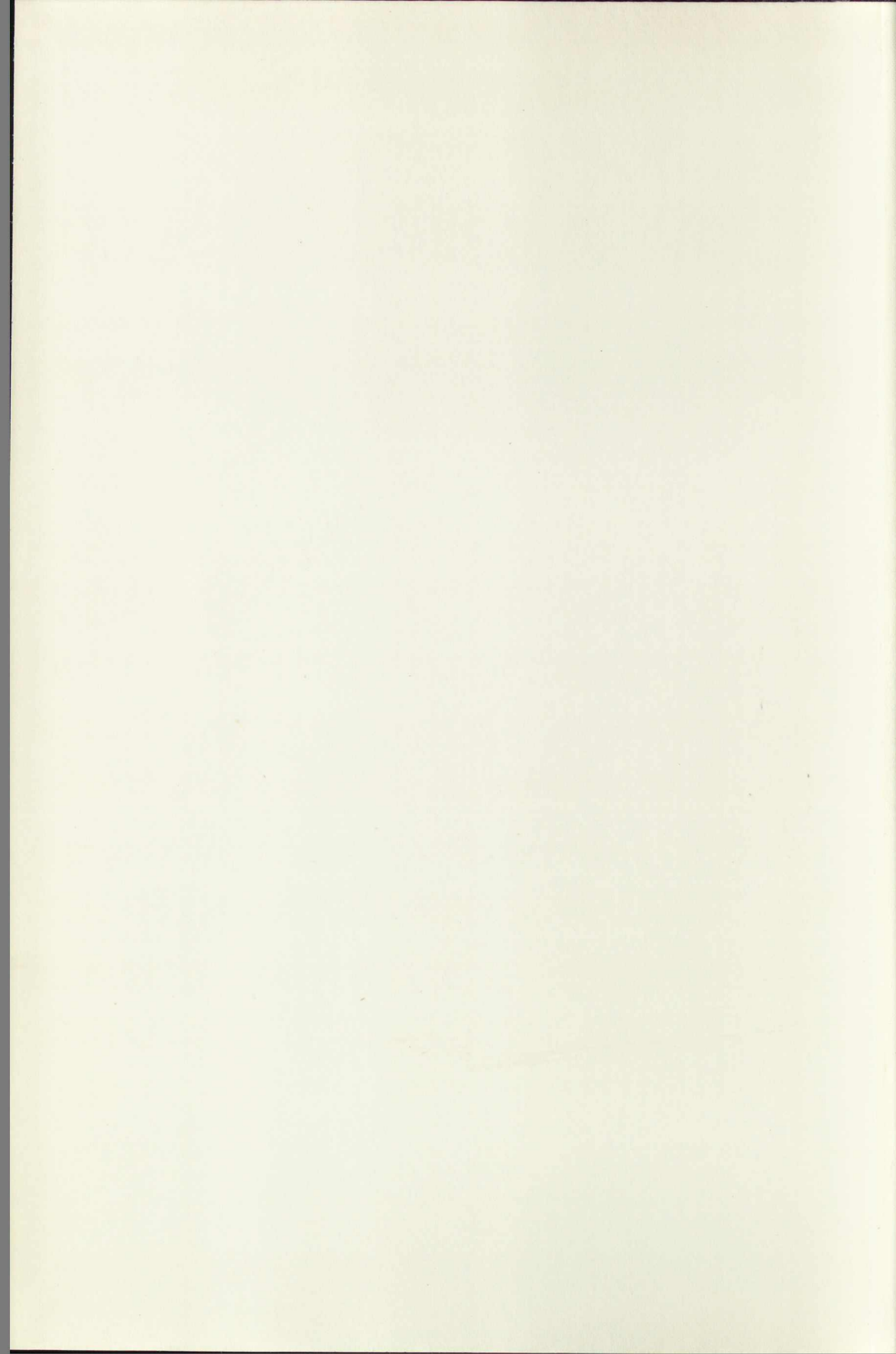
Ref

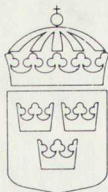
Målet är jämfäställdhet

En svensk rapport
med anledning
av FN:s kvinnoår

SOU 1975:58

Statens offentliga utredningar

SOU 1975:58

Justitiedepartementet

Målet är jämställdhet

av Elisabet Sandberg

En svensk rapport med anledning av FN:s kvinnoår

Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor
Stockholm 1975

Omslag: Vidar Forsberg
Teckningar: Katarina Ribrant
ISBN 91-38-02471-3
Göteborgs Offsettryckeri AB
Stockholm 1975

Förord

Denna rapport har utarbetats med anledning av FN:s internationella kvinnoår 1975. Avsikten är i första hand att för en internationell publik presentera svenska resultat och erfarenheter av arbetet för jämställdhet mellan kvinnor och män. Rapporten bör dock även kunna komma till användning i Sverige. En tidigare rapport till Förenta Nationerna, "The Status of Women in Sweden", presenterades 1968. Den historiska bakgrundsbeskrivningen i den här delvis upprepats, eftersom 1968 års rapport är slut.

Rapporten är sedan till stor del en uppföljning av vad som hänt på olika områden sedan 1968. Den kan göras därför att en undersökning av svenska folkets levnadsförhållanden den s k levnadsnivåundersökningen som genomfördes 1967/1968 upprepades 1974. Den baserades på ett slumpmässigt urval av 6 000 individer i åldern 15-75 och undersökningen upprepades på samma urval. Rapporter från 1974 års levnadsnivåundersökning kommer att publiceras under 1975. Ansvarig för undersökningen är Sten Johansson, som bearbetat vissa av undersökningens data för denna rapport.

En lång rad myndigheter, organisationer och enskilda har också bidragit med uppgifter och synpunkter.

Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor tillsattes av regeringen i december 1972. Den har till uppgift att skapa underlag för den svenska regeringens politik och föreslå konkreta åtgärder för jämställdhet mellan könen, i första hand i arbetslivet. Delegationen är knuten till statsministerns kansli och kan på så sätt arbeta övergripande med alla olika sektorer i statsförvaltningen och delta i arbetet med regeringens förslag på olika områden.

Elisabet Sandberg, som skrivit denna rapport, är ledamot av delegationen. Hon ansvarar själv för innehållet i rapporten.

Bilagan om FN och jämställdheten mellan män och kvinnor samt literaturförteckningen finns endast med i den svenska versionen. Den engelska versionen av rapporten heter "Equality is the Goal" och tillhandahålls av Svenska Institutet, Hamngatan 27, P O Box 7072, S-103 82 Stockholm.

Den här boken är en samling av artiklar som har skrivits av olika författare under åren 1970-1974. Boken är utgiven av [Förläggarens namn] och består av [antal] nummer. Den innehåller artiklar om [ämnen] och är tänkt att ge en översikt över [områden].

Redaktionen för denna samling består av [redaktionens medlemmar] och vi vill tacka dem för deras bidrag till denna bok. Vi vill också tacka [tack till andra personer] för deras stöd och hjälp under arbetets gång.

Den här boken är tänkt att vara en hjälp för [målgruppen] och vi hoppas att den kommer att vara intressant och användbar för dem. Vi vill också nämna att alla rättigheter förbehålls författarna och utgivarna.

Stockholm, den [datum] 1975.

[Förläggarens namn]

Innehåll

<i>Inledning av Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor</i>	9
1. <i>Ett historiskt perspektiv</i>	13
2. <i>Sysselsättning</i>	17
Rätten till arbete	17
Sysselsättningen under de senaste åren	17
En manlig och en kvinnlig arbetsmarknad. Skyddslagstiftning. Fördomar om frånvaro och ansvar. Kvinnorna har en svagare anknytning till arbetsmarknaden. Personer utanför arbetskraften. Regionala skillnader.	
Framtiden	22
Arbete åt alla	23
Arbetsmarknadspolitiken. Staten som arbetsgivare. Invandrarkvinnorna. Sex timmars arbetsdag. Deltid. Arbete åt alla.	
3. <i>Ekonomi</i>	29
Kvinnornas ekonomiska beroende	29
Jämförelse mellan mäns och kvinnors löner	29
Den ekonomiska jämställdheten i familjen	33
Den ekonomiska jämställdheten i arbetslivet	34
4. <i>Utbildning</i>	37
Rätten till utbildning	37
Den vuxna befolkningens utbildning 1967 och 1974	37
Personer i utbildning 1973	38
Jämställdheten i utbildningen	41
Ungdomsutbildningen. Det studiesociala stödet. Arbetsmarknadsutbildning och annan vuxenutbildning.	
Utbildning som en väg till jämställdhet	44
5. <i>Hälsa</i>	45
Livslängden ökar	45
Kvinnors och mäns hälsa 1968 och 1974	45

Mansrollen	46
Ny abortlag och förbättrad preventivmedelsrådgivning . . .	46
6. <i>Bostad och bostadsmiljö</i>	49
Den moderna bostadspolitikens framväxt	49
Bostad och bostadsmiljö 1968 och 1974	50
Bostadsmiljön	51
7. <i>Familjen och lagen</i>	53
Gift kvinnas myndighet	53
”Samvetsäktenskapet”	54
Ny familjelagstiftning	54
8. <i>Barn</i>	57
Barn förr	57
Barn nu	59
Föräldrarnas förvärvsarbete. Barnomsorgen. Barnfamiljernas inkomster. Sociala skillnader mellan barn.	
Kvinnornas frigörelse och barnens välbefinnande — fortfarande en konflikt	62
9. <i>Kvinnornas inflytande i samhället</i>	67
Valdeltagande	67
Kvinnor i beslutande församlingar	68
Kvinnoorganisationer	68
Fackligt arbete	68
Det privata näringslivet	70
Statsförvaltningen	70
Politiskt deltagande 1967 och 1974	70
Åtgärder för att öka kvinnornas inflytande i samhället . . .	72
10. <i>Avslutning</i>	75
<i>Bilaga Förenta Nationerna och jämställdheten mellan män och kvinnor</i>	79
<i>Källförteckning</i>	83

Diagram och tabeller

Diagram

1 Sveriges befolkning 1974 samt de sysselsatta i genomsnitt under året	18
2 Relativa arbetskraftstal för män, kvinnor med barn under 7 år och alla kvinnor 1965–1974 och enligt prognos till 1980. Åldrarna 20–64 år.	23
3 De förväntade andelarna förvärvsarbetande män och kvinnor med och utan barn under 7 år i olika åldrar 1980.	24
4 Årslön för helårs- och heltidsanställda män och kvinnor 1972.	30
5 Årslön för anställda män och kvinnor 1972.	32
6 Hemmavarande barn under 17 år fördelade efter ålder samt efter moderns sysselsättningsstatus och arbetstid 1974.	59

Tabeller

1 Yrken där mer än 50 000 kvinnor arbetade 1974.	19
2 Den relativa arbetslösheten bland män och kvinnor 1965, 1968, 1971 och 1974	21
3 Kvinnornas genomsnittslön i procent av männens inom den egentliga industrin 1958–1974.	31
4 Skillnader mellan män och kvinnor i antal utbildningsår i olika åldersgrupper 1967 och 1974. Relationstal för medeltal utbildningsår bland kvinnor/medeltal utbildningsår bland män.	38
5 Andel män respektive andel kvinnor i åldern 15–75 år som inte deltar i politiken genom någon av de sex kanaler som den representativa demokratins teori anvisar.	71
6 Andel män respektive andel kvinnor som deltar i olika politiska aktiviteter 1974 samt relationstal mellan kvinnors och mäns andel 1968 och 1974.	71

Diagram och tabeller

Diagram

1. Diagram över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1974.
2. Diagram över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1975.
3. Diagram över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1976.
4. Diagram över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1977.
5. Diagram över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1978.
6. Diagram över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1979.
7. Diagram över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1980.
8. Diagram över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1981.
9. Diagram över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1982.
10. Diagram över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1983.

Tabeller

1. Tabell över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1974.
2. Tabell över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1975.
3. Tabell över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1976.
4. Tabell över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1977.
5. Tabell över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1978.
6. Tabell över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1979.
7. Tabell över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1980.
8. Tabell över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1981.
9. Tabell över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1982.
10. Tabell över den totala löneutbetalningen i Sverige under 1983.

Inledning

Den svenska delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor har nu arbetat i drygt två år. Vi har byggt vårt arbete på följande tre principer.

- Ansträngningarna att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor måste vara en del av en allmän strävan efter ekonomisk och social jämlikhet mellan grupper och individer i samhället. De sämst ställda kvinnorna drabbas hårt av kvinnorollens nackdelar, de sämst avlönade, de med kortast utbildning, de mest utslitna, de med minst inflytande i samhället. När dessa kvinnors berättigade krav på rättvisa tillgodoses uppnås samtidigt större ekonomisk och social jämlikhet och större jämställdhet mellan könen.
- Alla människors rätt till arbete och egen försörjning måste hävdas. Därför måste kvinnor och män ha rätt till arbete på samma villkor. Genom arbetslivet och fackligt arbete blir individen också delaktig i samhällets utveckling.
- Alla människor måste ha rätt och möjlighet att delta i besluten om hur samhället ska se ut. Kvinnorna måste ha möjlighet att vara aktiva i politiska och fackliga sammanhang och kunna hävda sina intressen. Så länge så få kvinnor tar aktiv del i den politiska processen är demokratin ofullständig. Då blir också besluten sämre.

De senaste årens utveckling

I de senaste årens reformverksamhet har arbetet för jämställdhet mellan män och kvinnor haft en central plats. Flera av de reformer som genomförts har haft som sitt syfte att hävda kvinnornas rätt till arbete, bredda kvinnornas arbetsmarknad och ge dem förfäste i traditionellt manliga yrken.

I vuxenutbildningen satsar man särskilt på dem som har kort utbildning. Av dem är många kvinnor. Arbetsmarknadsutbildningen har byggts ut, de ekonomiska bidragen förbättras 1975. Arbetsmarknadsutbildningen spelar stor roll för kvinnornas möjligheter att hävda sig på arbetsmarknaden.

Den solidariska lönepolitik som förts på initiativ av Landsorganisa-

tionen, den största fackliga organisationen, har lett till att de lägsta lönerna höjts förhållandevis mer. Det har haft en tydlig effekt på kvinnornas löner i förhållande till männens.

Sedan 1971 beskattas gifta i huvudsak var för sig. Reformen var ett viktigt steg mot större ekonomisk självständighet för kvinnorna. Den tidigare sambeskattningen av gifta medförde ogynnsamma ekonomiska följder för den familj där hustrun övergick från hemarbete till förvärvsarbete. De effekterna har nu nästan helt försvunnit.

Äktenskapslagstiftningen har reformerats. Lagen utgår från principen att äktenskapet är en frivillig samlevnad mellan självständiga individer.

Faderns betydelse i vården av de små barnen har betonats starkt de senaste åren. Den första lagen som bygger på dessa tankar genomfördes 1974. Den föräldraförsäkring som nu finns ger antingen modern eller fadern rätt att med ersättning för större delen av inkomstbortfallet vårda ett nyfött barn under sammanlagt sju månader. Försäkringen ger också föräldrarna tillsammans ersättning i högst tio dagar per år, om de tar ledigt från arbetet för att vårda ett sjukt barn.

Under perioden 1967–1974 har kvinnornas förvärvsarbete ökat. 64 procent av kvinnorna i åldern 18–66 år tillhörde arbetskraften 1974 mot 54 procent 1967. Även under år 1971 när konjunkturen var dåliga och det var ont om arbeten ökade antalet kvinnor på arbetsmarknaden. Förhållandet mellan männens och kvinnornas löner har förbättrats. 1968 hade kvinnor i egentlig industri i genomsnitt 80 procent av männens löner, 1974 hade de 86 procent. Kvinnor och män har emellertid olika arbeten. Flertalet kvinnor arbetar i ett litet antal yrken inom vård-, kontors- och detaljhandelssektorerna. Under det senaste året har det funnits en tendens att kvinnor bryter in i tidigare manliga yrken. Antalet kvinnor i några traditionellt manliga industri- och byggnadsyrken ökade under 1974 med 12 000, vilket kan jämföras med en ökning av 10 000 under hela perioden 1969–1973.

Kvinnorna har ökat sitt deltagande i den politiska processen. Men fortfarande finns det mycket stora skillnader mellan män och kvinnor i politisk aktivitet. Den enda politiska handling som kvinnor utför i lika stor utsträckning som män är att rösta i allmänna val.

Mycket återstår

Jämställdheten mellan män och kvinnor har alltså ökat under de senaste åren, men mycket återstår fortfarande att göra.

- Kvinnornas rätt till arbete kan hävdas endast om omsorgen om barnen kan ordnas. Att ordna bra daghem för förskolebarn och fritidshem för skolbarn är en av de mest angelägna uppgifterna i Sverige i dag.
- Jämställdhet mellan könen innebär en ny arbetsfördelning, som grundar sig på solidaritet och jämlikhet i arbetslivet och i hemmen. När kvinnorna har förvärvsarbete och deltar i politisk och facklig verksamhet, måste männen i högre grad än nu delta i skötseln av hem och

barn. Det så kallade dubbelarbetet blir när det delas mellan män och kvinnor en tillgång i stället för en börda – en möjlighet till ett rikare och mer varierat liv.

- När både män och kvinnor har förvärvsarbete, är politiskt eller fackligt aktiva och samtidigt har ansvar för hem och barn måste förhållandena i arbetslivet anpassas till de uppgifter arbetstagarna har vid sidan av sina arbeten. Det måste t ex på ett helt annat sätt än i dag accepteras på arbetsplatserna att de flesta under en del av sitt liv har ansvar för barn.
- En förkortning av den dagliga arbetstiden för alla är en viktig förutsättning för att kvinnornas rätt till arbete ska kunna hävdas. Såväl Landsorganisationen, Tjänstemännens Centralorganisation som Centralorganisationen SACO/SR, de tre största fackliga organisationerna som företräder nästan alla löntagare i Sverige har anslutit sig till att den dagliga arbetstiden bör förkortas. Målet är sex timmars arbetsdag. Även regeringen och flera politiska partier samt en rad kvinnoorganisationer står bakom kravet, som har diskuterats mycket i Sverige de senaste två åren.

Åtgärder för jämställdhet

Erfarenheterna från arbetet för jämställdhet mellan könen i Sverige visar klart att det inte är tillräckligt att ge kvinnor och män lika lagliga rättigheter eller att avskaffa direkt diskriminering. Därutöver måste åtgärder som speciellt gynnar kvinnorna under en övergångstid vidtas i arbetslivet och för att göra det möjligt för kvinnorna att vara aktiva fackligt och politiskt. Åtgärder behövs också för att stimulera männen att i högre grad än nu söka sig till traditionellt kvinnliga arbeten och till barnavård.

Ett par exempel på åtgärder som speciellt gynnar kvinnorna i arbetslivet kan nämnas.

Staten ger som ett led i regionalpolitiken bidrag och lån till nya företag i de delar av landet där det är ont om arbete. Dessa bidrag och lån ges nu endast på det villkoret att företaget anställer kvinnor och män i ungefär lika stor omfattning.

I sex av landets 24 län pågår en försöksverksamhet för att ge kvinnor arbete i tidigare manligt dominerad industri. Ett stort antal kvinnor som tidigare varit hemarbetande har anställts genom försöksverksamheten. Som en indirekt följd har det blivit lättare för kvinnor att få traditionellt manligt arbete även i företag som inte deltar i försöksverksamheten. En annan positiv följd är att man har granskat arbetsmiljön i de aktuella företagen och i flera fall förbättrat den för alla anställda.

Båda dessa åtgärder har föreslagits av jämställdhetsdelegationen.

Det finns alltid en risk för att särskilda åtgärder för det ena könet befäster en traditionell särbehandling och på längre sikt motverkar jämställdhet mellan män och kvinnor. En särbehandling kan därför endast accepteras när den är ett led i en strategi för jämställdhet. Den traditionella formen av skyddslagstiftning för kvinnorna finns det sedan

länge en stark motvilja mot i Sverige.

För att åstadkomma jämställdhet krävs mycket stora förändringar som ingriper i hela samhällets struktur. Det är inte fråga om isolerade åtgärder för kvinnorna. Den synen har varit alltför vanlig. I stället krävs att man utifrån en politisk helhetssyn på samhällets sociala och ekonomiska utveckling genomför reformer som direkt eller indirekt ger en jämnare arbetsfördelning mellan könen. Så gott som varje samhällsinsats påverkar jämställdheten mellan män och kvinnor i positiv eller negativ riktning.

Stockholm i maj 1975
Delegationen för jämställdhet
mellan män och kvinnor

1 Ett historiskt perspektiv

På 1850-talet var Sverige ett fattigt jordbruksland i Europas utkant. Landet hotades av överbefolkning. Befolkningen ökade från drygt 3 miljoner 1830 till drygt 5 miljoner 1890. Industrialiseringen hade inte börjat och ekonomin byggde på naturhushållning.

Bonde- och borgarkvinnorna spelade en viktig roll som producenter av livsmedel, kläder och övriga livsförnödenheter för en stor familj, som ofta bestod av flera generationer. Bland de egendomslösa däremot slogs familjerna ofta sönder genom att de fick flytta för att få arbete. Den vanligaste försörjningen för ogifta kvinnor i de familjerna var som tjänare.

Familjen var patriarkalisk. 1734 års lag som ännu gällde föreskrev att både gift och ogift kvinna skulle stå under förmyndare. Mannen var hustruns förmyndare och fadern eller brodern den ogifta kvinnans. Den ogifta kvinnan blev myndig vid 25 års ålder 1872. Den gifta kvinnan stod under mannens förmyndarskap ända till 1921, då en ny giftermålsbalk trädde i kraft.

I flera europeiska länder genomfördes reformer som gav kvinnorna grundläggande medborgerliga rättigheter tidigare än i Sverige. Detsamma gällde andra reformer för större demokrati. Detta brukar anses bero på att industrialiseringen nådde Sverige senare än andra europeiska länder.

Kvinnornas lagliga rättigheter utvidgades först efter en långvarig debatt, som dock i första hand rörde medelklassens förhållanden. En bok som direkt bidrog till att ogift kvinna blev myndig, var Fredrika Bremers roman *Hertha* (1856). Den skrevs sedan författarinnan i USA kommit i kontakt med kvinnosakens pionjärer.

Som än mera utopisk framstod Carl Jonas Love Almqvists roman "Det går an" (1839). Han framhöll båda parter ekonomiska självständighet som grunden för en fullkomlig kärlek. Huvudpersonerna i hans roman planerar sitt liv utan formellt äktenskap, utan gemensam ekonomi och utan gemensam bostad. Romanen föranledde en debatt som mera rörde "sedlighetsaspekterna" än kvinnornas rättigheter. Än i dag är denna roman helt aktuell.

Industrialiseringen under 1800-talets andra hälft medförde stora förändringar i befolkningens sociala och ekonomiska situation. Befolkningen växte snabbt och arbetstillfällena räckte inte till. Så uppstod vågen av emigration till USA. Städerna växte. Klyftorna mellan fattiga och rika blev större. Industrialiseringen medförde att kvinnor och barn

utnyttjades hänsynslöst, inte därför att det var ont om arbetskraft, utan därför att de var billig arbetskraft.

Fackföreningsrörelsen växte fram under 1870- och 1880-talen. Landsorganisationen bildades 1898.

Så småningom kom de första lagarna som avsåg att ge ett visst skydd åt arbetstagarna. 1900 kom en lag om begränsning av kvinnors och barns sysselsättning i industrin.

De ogifta kvinnorna var många i städerna och det var deras situation som drev fram många av förändringarna i kvinnornas rättigheter, eftersom de i städerna inte längre kunde försörjas inom familjen, utan måste få rätten till eget arbete.

I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet bildades de första kvinnoorganisationerna. Samtidigt pågick en strid mellan de egendomsägande grupperna, som fortfarande innehade den politiska makten, och företrädare för majoriteten av medborgarna, vilka krävde politisk demokrati. Endast män med en viss inkomst eller förmögenhet hade rösträtt. Kraven på allmän och lika rösträtt för alla medborgare restes samtidigt som kvinnorna krävde rösträtt. 1902 skapades en landsomfattande organisation för kvinnans politiska rösträtt. År 1919 kom slutligen det demokratiska genombrottet genom beslut som gav både kvinnor och män allmän och lika rösträtt.

Under 1920-talet kom en av de viktigaste reformerna: Den gifta kvinnans likställighet med mannen rättsligt och ekonomiskt inom familjen fastslogs i 1920 års giftermålsbalk.

En reaktion mot jämlikhetssträvandena kom under den ekonomiska krisen i början av 1930-talet. Den stigande arbetslösheten bland männen föranledde krav från olika håll att kvinnor, gifta med män som hade "skälig inkomst", skulle tvingas lämna sina anställningar. Dessa krav avvisades emellertid av regering och riksdag. I stället introducerades år 1933 en expansiv ekonomisk politik med omfattande offentliga arbeten.

De offentliga arbetena, som finansierades med lånemedel, var ett uttryck för den moderna konjunkturpolitiken. Syftet med de allmänna arbetena var inte bara att skapa sysselsättning åt arbetslösa, utan även att öka köpkraften och vända den ekonomiska depressionen.

Målet var full sysselsättning. Detta innebar inte att man omedelbart väntade sig att stora grupper av gifta kvinnor skulle söka arbete utom hemmet. Det normala vid denna tid var att gifta kvinnor var hemarbetande. Alla som sökte arbete omfattades emellertid av målsättningen full sysselsättning.

I samband med den ekonomiska krisen sjönk födelsetalen i landet kraftigt. Särskilt barnfamiljerna drabbades hårt av arbetslösheten. Äkten-skapsfrekvensen var också låg. Farhågorna för landets befolkningsutveckling stimulerade ett familjepolitiskt reformarbete som bildar grunden till den familjepolitik, som sedan dess bedrivits i Sverige, även om dess befolkningspolitiska motivering upphörde efter 1930-talet. Samhällets stöd till barnfamiljerna utformades som kollektiv hjälp av olika slag, ekonomiska bidrag och en stor bostadspolitisk satsning.

Från och med mitten av 1930-talet kom en rad socialpolitiska

reformer som förutom större ekonomisk trygghet också innebar ökad jämlikhet mellan könen. 1935 kom en lag om folkpensionering, som gav alla medborgare – oberoende av om de haft förvärvsarbete eller ej – ett eget försörjningsskydd vid invaliditet och ålderdom.

Antalet kvinnor som varit sysselsatta utanför hemmet har under hela tiden efter depressionen på 1930-talet stigit.

Detta har kunnat ske tack vare en ekonomisk politik som inneburit nästan ständig expansion och en arbetsmarknadspolitik som haft full sysselsättning som sitt främsta mål.

De fackliga organisationerna har spelat och spelar en viktig roll i arbetet för jämställdhet mellan könen. De har i Sverige engagerat sig i denna fråga i hela dess vidd och inte bara till de delar som direkt handlar om kvinnornas villkor i arbetslivet.

Parallellt med den utveckling som ägt rum har synen på kvinnors förvärvsarbete förändrats. I det förindustriella samhället fanns inte skillnaden mellan förvärvsarbete och hemarbete. Kvinnorna liksom männen producerade för hushållets behov. I de klasser där kvinnorna inte själva behövde utföra produktivt arbete, behövde vanligen inte heller männen göra det.

Det var städernas borgarkvinnor som först hade anledning att hävda kvinnornas rätt till arbete. De krävde redan i slutet av 1700-talet rätt att utöva handel och näring.

I och med urbaniseringen och industrialiseringen flyttades uppgifter ut från hemmen. Männen tog arbete mot lön. Fattiga kvinnor tog också de arbeten de kunde få utom hemmet, ofta mycket tungt arbete och till lägre löner än männen. Därtill kom deras ansvar för de många barnen och det då tunga hushållsarbetet i trånga, osunda bostäder.

I denna situation ansåg många att arbetarkvinnorna borde få möjlighet att slippa det dubbla slitet. Familjerna borde stödjas praktiskt och ekonomiskt och arbetsgivarna borde ge familjefäderna sådana löner att en familj kunde klara sig på mannens lön. Detta krav innebar med dåtidens förhållanden förbättringar för kvinnorna.

På 1940-talet hade barnen blivit färre per familj, kvinnorna levde längre och hemarbetet var lättare. Då uppstod tanken på kvinnans två roller, dvs att kvinnan efter en period i hemmet ska ha rätt att åter komma ut i förvärvsarbete. Den presenterades av Alva Myrdal och Viola Klein (1956) i boken "Kvinnans två roller". Utifrån detta betraktelsesätt krävde man att arbetsmarknadspolitikerna skulle tillrättaläggas för att underlätta en övergång från hushållsarbete till förvärvsarbete för kvinnorna.

Under 1960-talet diskuterade man ofta "kvinnans valfrihet" och menade med det, att de gifta kvinnor som så ville skulle ha rätt att förvärvsarbeta och de som fann det lämpligare att stanna i hemmet skulle ha rätt och möjlighet till det. I själva verket preciserade man aldrig vilka krav en sådan valfrihet skulle ställa på näringsliv och samhälle. Den

begränsades i första hand av brist på barntillsyn och brist på arbete på många orter i skogslänen och på landsbygden. Man förbisåg ofta i debatten att många familjer för att uppnå en godtagbar ekonomisk standard behöver två inkomster. Diskussionen kom därför att i alltför hög grad handla om de grupper som hade råd med denna valfrihet.

Under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet har man mer och mer kommit till insikt om att en verklig jämställdhet mellan män och kvinnor inte kan åstadkommas om inte *både män och kvinnor* får möjlighet att förena förvärvsarbete och hemarbete under hela livet. Denna insikt har också gjort att kravet på en ytterligare förkortad daglig arbetstid på 1970-talet förts fram med styrka och kommit att omfattas av mycket stora grupper särskilt bland kvinnorna.

Den förändrade syn på kvinnornas roll i arbetslivet och mannens roll i hemmet som vuxit fram i Sverige har möjliggjorts genom flera samverkande tendenser i det svenska samhället:

- Barnen är färre än förr och föds med kortare mellanrum än på 30- och 40-talen.
- Människor lever längre.
- Hemarbetet har blivit lättare.
- Arbetstiden har förkortats till 40 timmar per vecka.
- Kvinnorna har fått bättre utbildning.
- Efterfrågan på arbetskraft har varit hög.
- Psykologisk och pedagogisk forskning som visat på barns behov av kontakt med sin far och män över huvudtaget och av att leka i grupp med andra barn har blivit spridd och känd.
- Sociologisk, etnologisk och antropologisk forskning har kunnat användas för att visa att våra könsroller är inlärdas beteendemönster.

2 Sysselsättning

Rätten till arbete

Rätten till arbete anpassat efter individens förutsättningar och till goda arbetsvillkor är ett av de främsta kraven som kan ställas på ett samhälle av dess medlemmar. Arbetet bestämmer ens möjligheter att försörja sig, det avgör ens delaktighet i samhällets utveckling, och det inlemmar en i ett kollektiv där man genom gemensamma beslut kan försöka förbättra sina förhållanden. Ett meningsfullt arbete ger yrkesstolthet och självkänsla.

Rätten till arbete för alla människor oberoende av kön och rätten till arbete på mänskliga villkor är grundläggande i arbetet för jämställdhet mellan könen.

Kvinnornas rätt till arbete har i industrisamhället varit villkorlig. De ogifta kvinnornas rätt till arbete var i stort sett erkänd vid 1920-talets slut, men de giftas rätt ifrågasattes starkt under 1930-talets depression. Inte förrän 1939 blev det förbjudet att avskeda en kvinna för att hon trolovat sig, gift sig eller väntade barn. Lagen gäller från 1945 alla tjänster inklusive husligt arbete.

Sysselsättningen under de senaste åren

Hela antalet i arbetslivet sysselsatta människor¹ var i genomsnitt under år 1974 4 miljoner fördelat på 2,3 miljoner män och 1,6 miljoner kvinnor. Hela befolkningen var drygt 8 miljoner.

¹ I Sverige genomförs varje månad s k arbetskraftsundersökningar, från vilka materialet i detta avsnitt är hämtat. De viktigaste begreppen i dessa undersökningar är:

Sysselsatta: De som under mätveckan arbetat minst en timme eller varit tillfälligt frånvarande.

Arbetslösa: De som inte varit sysselsatta och antingen sökt arbete, väntat på att börja ett redan erhållit arbete eller skulle sökt arbete om de inte varit sjuka.

Arbetskraften: De sysselsatta och de arbetslösa.

Ej i arbetskraften: Alla andra.

Relativa arbetskraftstalet: Andelen personer i arbetskraften av hela befolkningen.

Undersökningen gäller personer i åldern 14–74 år. Vanligen används endast resultaten för åldrarna 16–74 år.

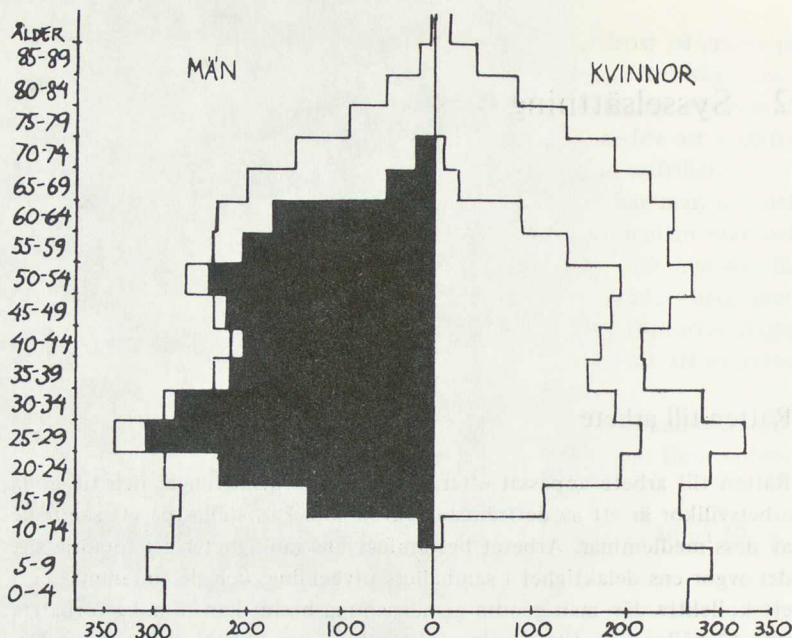

Diagram 1 Sveriges befolkning 1974 samt de sysselsatta i genomsnitt under året, 1 000-tal.

Befolkningen i olika åldrar samt de sysselsatta i samma åldrar framgår av befolkningspyramiden i diagram 1.

Antalet sysselsatta kvinnor har ökat med 300 000 från 1965 till 1974 och antalet sysselsatta män har under samma tid minskat med nära 30 000. Det betyder i praktiken att den ekonomiska tillväxt som ägt rum under perioden knappast skulle ha varit möjlig om inte kvinnornas förvärsarbete ökat.

Förvärsarbetets utveckling (mätt med relativa arbetskraftstal) 1965–1974 för män och kvinnor i åldern 20–64 år samt kvinnor med barn under 7 år framgår av diagram 2.

Som framgår av diagrammet har framför allt småbarnsmödrarnas förvärsarbete ökat mycket snabbt under de gångna åren. 1965 var 37 % av småbarnsmödrarna sysselsatta 1975 57 %.

En manlig och en kvinnlig arbetsmarknad

Till vilka yrken har då alla dessa kvinnor gått? Det stora flertalet har gått till typiska och traditionella kvinnoyrken inom sjukvård, barnomsorg, åldringsvård och kontor: Kvinnorna var drygt 100 000 fler inom kontorsarbete 1974 än de var 1965, nästan 100 000 fler inom hälso- och sjukvårdsarbete, 70 000 fler inom s k husligt arbete, dvs framför allt barnskötare och kommunal hemhjälp för gamla, och nästan 40 000 fler i pedagogiskt arbete. Att kvinnorna framför allt gått till dessa sektorer är inte förvånande. Det är där som efterfrågan på personal varit störst de senaste tio åren, medan flera traditionellt manliga sektorer gått tillbaka.

I elva yrken arbetade 1974 mer än 50 000 kvinnor. Vilka de var framgår av tabell 1. I de elva yrkena fanns över 1,3 miljoner kvinnor och

465 000 män, dvs 74 % kvinnor och 26 % män. Det var 81 % av alla sysselsatta kvinnor. I de elva "kvinnoyrkena" arbetade endast 20 % av alla sysselsatta män.

Tabell 1 Yrken där mer än 50 000 kvinnor arbetade 1974

Yrke	Antal kvinnor	% kvinnor i yrket	
		1974	(1965)
Stenografi och maskinskrivningsarbete	67 400	97,0	(97,3)
Husligt arbete, portierarbete m m ^a	212 000	94,0	(92,8)
Hälso- och sjukvårdsarbete	224 400	92,3	(92,2)
Bokförings- och kassaarbete	72 700	81,5	(84,0)
Affärsbiträden m fl	127 200	79,7	(81,2)
Fastighetsskötsel, städning m m	124 100	76,8	(80,0)
Övrigt servicearbete ^b	69 600	76,0	(71,8)
Annat kontorsarbete ^c	225 300	72,9	(65,1)
Pedagogiskt arbete	98 200	64,6	(56,0)
Jordbruks- och trädgårdsarbete, djurskötsel	52 700	55,2	(52,8)
Övr tillverkningsarbete ^d	59 800	29,8	(30,0)
Summa	1 333 400		

^a Bl a hemsamariter för gamla, barnskötare, kökspersonal.

^b Bl a serveringspersonal, frisörer, tvätteripersonal.

^c Alla som inte utför stenografi, maskinskrivning, bokföring eller kassaarbete.

^d Tobaksarbete, grafiskt arbete, paketering, lagerarbete, fotoarbete och diverse smågrupper.

Men kvinnorna har också gjort inbrytningar i tidigare manligt dominerade yrken: Andelen kvinnor av hela antalet förvärvsarbetande ökade med 5 procentenheter på 1960-talet. Enligt en analys berodde 2 % av den ökningen på inbrytningar i yrken där männen dominerade. Andelen kvinnor har från 1965 till 1974 ökat från 2 % till 6 % i järnbruks-, metallverks-, smides- och gjuteriarbete, från 7,2 % till 10,6 % i verkstads-, byggnads- och metallarbete, från 5,4 till 9,7 % i elektroarbete, från 1,5 till 5,4 % i träarbete, och från 1,2 % till 3,5 % bland motorfordonsförare och spårvagnsförare.

Dessa inbrytningar förändrar dock inte den allmänna tendens som fortfarande råder, nämligen att de flesta kvinnorna är koncentrerade till ett litet antal lågt värderade och lågt betalda yrken.

Skyddslagstiftning

En särskild skyddslagstiftning för kvinnorna var tidigt impopulär bland kvinnorna. Den sågs som förmynderi och som ett sätt att neka dem rätten till de bäst betalda jobben. Den första socialdemokratiska kvinnokonferensen i Stockholm 1907 uttalade sig sålunda emot ett

särskilt nattarbetsförbud för kvinnor. Ett sådant förbud infördes trots stark opposition för viss industri 1909, utvidgades senare till all industri och till hantverk och fanns kvar ända till 1962.

Numera gäller samma regler för nattarbete för män och kvinnor. Fortfarande krävs emellertid dispens för att kvinnor ska få arbeta under jord i gruva eller stenbrott. Den enda ovillkorliga skyddslagen för alla kvinnor säger att de inte får arbeta med blyfärg. Övriga stadganden för kvinnor i arbetarskyddslagen innebär skydd i samband med moderskap. En statlig utredning prövar nu om särbestämmelser för kvinnor fortfarande behövs för att tillgodose arbetarskyddets intresse. Man räknar med att endast de regler som har ett direkt samband med graviditet och moderskap kommer att bevaras. Det är numera en vedertagen princip att man ska undvika andra typer av skyddslagstiftning.

Fördomar om frånvaro och ansvar

Kvinnorna bedöms ofta i första hand utifrån förutfattade meningar om kvinnor och i andra hand som individer på arbetsmarknaden, t ex när de söker ett arbete. En vanlig förutfattad mening är att en kvinna kan väntas vara frånvarande från arbetet mer än en man.

Kvinnorna som grupp har en större frånvaro än männen. I genomsnitt nära 16 % av de sysselsatta kvinnorna var frånvarande 1974 mot drygt 12 % av männen. En stor del av kvinnornas frånvaro berodde emellertid på tjänstledighet i samband med att de fick barn. I själva sjukfrånvaron ligger kvinnorna bara en halv procent högre än männen.

Flera svenska undersökningar har dessutom visat att det inte är riktigt att jämföra kvinnorna som grupp med männen som grupp i detta avseende. När man har jämfört män och kvinnor med lika lön eller lika ansvarsförhållanden blir frånvaron densamma för män och kvinnor.

En annan vanlig generalisering är att kvinnor har okvalificerade jobb därför att de har lägre ambitioner och är mindre engagerade i sitt arbete än män. Även denna förutfattade mening har i svenska undersökningar visat sig felaktig när man jämfört män och kvinnor med samma typ av arbete.

Kvinnorna har en svagare anknytning till arbetsmarknaden

Även om en mycket stor del av kvinnorna arbetar, är det många av dem som arbetar mindre eller mindre regelbundet än de flesta män.

Deltidsarbete är vanligare bland kvinnor än bland män. Enligt en ny undersökning utförd av jämställdhetsdelegationen arbetade 1974 650 000 människor vanligen mindre än 35 timmar i veckan, 50 000 män och 600 000 kvinnor.

Merparten av männen var under 20 eller över 65 år. De flesta kvinnorna var i åldern 25–54 år. De deltidarbetande kvinnorna utgjorde 37 % av alla sysselsatta kvinnor. De fanns framför allt i hälso- och sjukvårdsarbete, kontorsarbete, husligt arbete och städning.

Många kvinnor är också delårsarbetande. 1973 tillhörde nära 600 000

kvinnor arbetskraften endast under en del av året.

Många kvinnor förvärvsarbetar endast under en del av sitt vuxna liv. Ansträngningar har gjorts för att underlätta en övergång från hemarbete till förvärvsarbete för dem vars barn vuxit upp. Det kan ändå konstateras att den som träder ut på arbetsmarknaden i 40-årsåldern eller senare löper stor risk att få en svag ställning på arbetsmarknaden även i fortsättningen.

Många arbetssökande kvinnor vill eller kan ta arbete endast på vissa villkor, t ex att de får deltid.

Kvinnornas arbetslöshet är också högre än männens. Följande tabell visar andelen arbetslösa män och kvinnor i procent av alla män och kvinnor i arbetskraften.

Tabell 2 Den relativa arbetslösheten (% arbetslösa av alla i arbetskraften) bland män och kvinnor 1965, 1968, 1971 och 1974

År	Män	Kvinnor
1965	0,8	1,8
1968	2,3	2,2
1971	2,4	2,8
1974	1,7	2,4

Kvinnornas arbetslöshet har varit mer svåranalyserad än männens och varierat med konjunkturerna snarast på motsatt sätt mot männens arbetslöshet: När konjunkturerna varit goda har många kvinnor sökt arbete och arbetslösheten stigit, när konjunkturerna varit sämre har kvinnorna väntat med att söka arbete. Denna tendens bröts 1971, då kvinnorna trots att det var lågkonjunktur fortsatte att söka arbete aktivt.

Personer utanför arbetskraften

De latent arbetssökande, dvs personer som skulle ha sökt arbete om de trott att det fanns något att få på orten, var 1974 83 500 varav 70 000 kvinnor huvudsakligen i åldrarna 25–54 år. Ända till 1971 var de latent arbetssökande kvinnorna över 100 000. Antalet gick ner samtidigt som antalet arbetssökande gick upp.

År 1974 var 1,2 miljoner människor i åldern 16–64 år utanför arbetskraften, 300 000 män och 900 000 kvinnor. Av männen var 125 000 studerande och över 100 000 arbetsoförmögna. Av kvinnorna var 630 000 hemarbetande, 120 000 studerande och 75 000 arbetsoförmögna. Mindre än en tredjedel av kvinnorna hade barn under 7 år.

Den största förändringen sedan 1965 är att antalet hemarbetande kvinnor sjunkit med över 300 000.

De hemarbetande kvinnorna är dels medelålders och äldre kvinnor och dels yngre kvinnor med barn. Det förekommer knappast längre att kvinnor slutar förvärvsarbete när de gifter sig och innan de fått sitt första barn.

I en undersökning som gjordes 1968 frågade man kvinnor som inte tillhörde arbetskraften vad som var orsaken till att de inte förvärvsarbetade. Av dem som hade barn under skolåldern (0–6 år) uppgav 80 % att den direkta orsaken var barntillsyn. Av dem som hade yngre skolbarn (7–10 år) uppgav 40 % barntillsyn som orsak till att de inte förvärvsarbetade. Bland barnlösa kvinnor (dvs de äldre) dominerade hälsoskäl.

Regionala skillnader

Näringslivet är mycket olika i olika delar av Sverige. I de norra och nordvästra delarna är tillgången på arbete sämre och näringslivet inriktat på mera traditionellt manliga näringsgrenar än i resten av landet. Detta har lett till att andelen förvärvsarbetande kvinnor är väsentligt högre i södra Sverige och i storstadsområdena än i landet i övrigt. Kvinnornas förvärvsarbete varierar mer än männens mellan olika geografiska områden liksom mellan orter i en och samma region. Både arbetslösheten och den latent arbetslösheten är betydligt större i skogslänen än i storstadslänen.

Framtiden

Även under de kommande åren väntas kvinnorna svara för tillskottet av förvärvsarbetande. Den senaste prognosen innebär att nära 100 000 fler

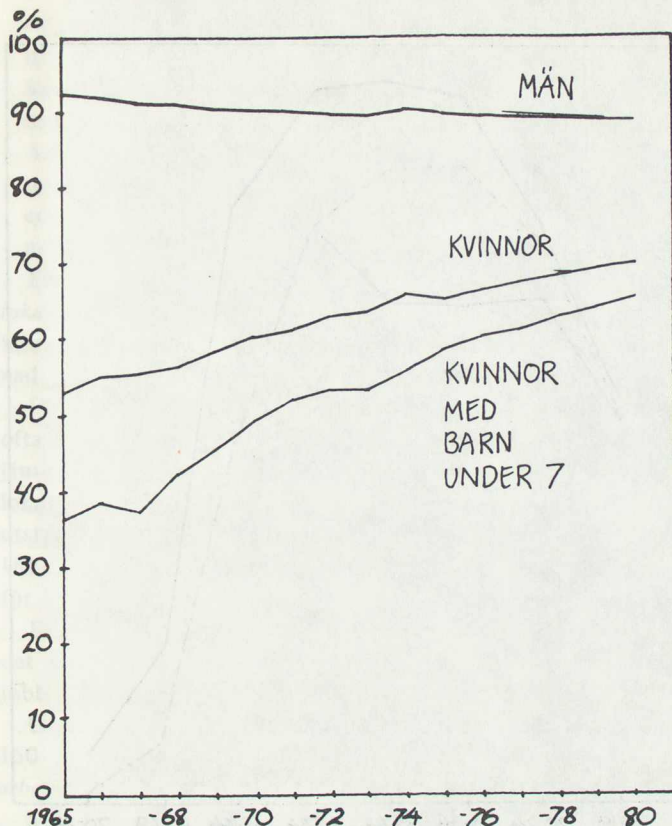

Diagram 2 Relativa arbetskraftstal för män, kvinnor med barn under 7 år och alla kvinnor 1965–1974 och enligt prognos till 1980. Åldrar 20–64 år.

kvinnor ska tillhöra arbetskraften 1980 jämfört med 1974. Männens antal väntas minska. Den helt avgörande faktorn bakom denna utveckling väntas bli en ökning av andelen förvärsarbetande bland kvinnorna och särskilt bland småbarnsmödrarna. Den förväntade utvecklingen av andelen i arbetskraften i åldrarna 20–64 år av alla män, alla kvinnor och kvinnorna med barn under 7 år till 1980 framgår av diagram 2.

Antalet förvärsarbetande kvinnor kommer därmed att ha närmast sig antalet män på arbetsmarknaden. Arbetskraften väntas nämligen 1980 bestå av 2,3 miljoner män och 1,8 miljoner kvinnor. De relativa andelarna i arbetskraften i olika åldrar 1980 enligt prognosen framgår av diagram 3.

Arbete åt alla

Arbetsmarknadspolitiken

Målet för arbetsmarknadspolitiken är enligt de riktlinjer som antogs 1966 *full, produktiv och fritt vald sysselsättning*. Med full sysselsättning avses numera inte bara att de som aktivt söker arbete ska kunna få det utan också att de som skulle söka arbete om de trodde att de kunde få något och de som är deltidsarbetande och vill ha mera arbete ska kunna få arbete.

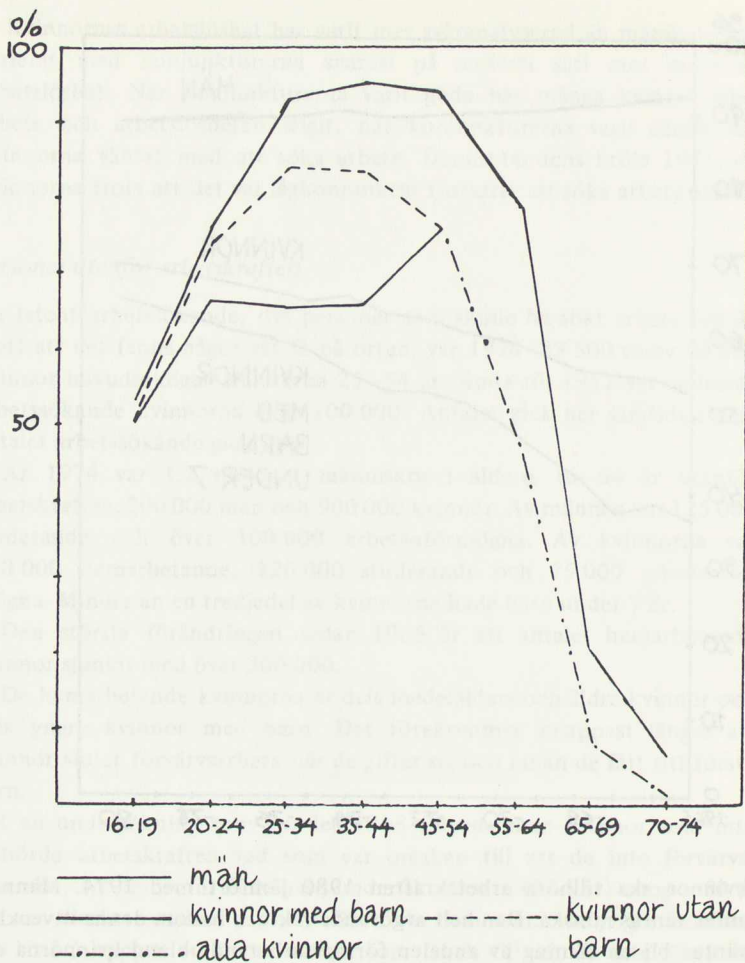

Diagram 3 De förväntade andelarna förvärvsarbetande män och kvinnor med och utan barn under 7 år i olika åldrar 1980.

Den moderna arbetsmarknadspolitiken spelar en viktig roll för kvinnornas möjligheter att hävda sin rätt till arbete. Dess uppgift är inte längre bara att hålla sysselsättningen uppe under dämpningar i den internationella konjunkturen. Dess funktion är att i stor utsträckning tjäna som stabiliserande faktor i den ekonomiska politiken. När efterfrågan på arbetskraft överstiger tillgången skapar arbetsmarknadspolitiken ökad stabilitet t ex genom att stimulera människor att utbilda sig till yrken med goda sysselsättningsmöjligheter. Arbetsmarknadspolitikkens viktigaste medel är den offentliga arbetsförmedlingen som står öppen för alla och är kostnadsfri.

Principen om jämställdhet mellan män och kvinnor på arbetsmarknaden är fastslagen i riktlinjerna för arbetsmarknadspolitiken. Bl a skall följande principer gälla:

- Kvinnornas efterfrågan på förvärvsarbete skall bedömas efter samma normer som männens.
- Arbetsmarknadspolitiska åtgärder i syfte att trygga kvinnornas syssel-

sättning får inte minskas under tider då efterfrågan på arbetskraft minskar.

- Särskilda insatser – framför allt ifråga om utbildning – behövs på kortare sikt för att påskynda utvecklingen mot full jämlikhet.
- Arbetsförmedlingen bör aktivt medverka till att rasera könsgrensarna på arbetsmarknaden. Även manliga arbetssökande bör av förmedlingen erbjudas utbildning och anställning inom yrkesområden, som traditionellt betraktas som "kvinnliga", t ex i vårdyrken och i servicenäringar.

Ett viktigt komplement till arbetsmarknadspolitiken är det statliga *lokaliseringsstödet*, som huvudsakligen utgår i form av lån, men även som bidrag till enskilda industriföretag för att stimulera näringslivets utbyggnad, företrädesvis i norra delarna av landet.

De arbetstillfällena som skapats med hjälp av lokaliseringsstödet har ofta i praktiken kommit att ges till män. Därför infördes på förslag av jämställdhetsdelegationen från 1974 en regel att alla företag som får lokaliseringsstöd måste anställa män och kvinnor i ungefär samma utsträckning. Denna kvoteringsregel har hittills givit goda resultat. Utbildningen av kvinnor i mekanikeryrken och liknande har fått utökas för att de ska kunna få de nya arbetena.

Regeln innebär att man bryter med den traditionella inställningen att det är männen som ska ha anställning först på orter där det är ont om jobb.

Under 1974 var kvinnorna något fler än männen bland de cirka 150 000 personer som varje månad sökte arbete på de offentliga *arbetsförmedlingarna* i landet.

Samtidigt började en försöksverksamhet som jämställdhetsdelegationen tagit initiativet till. På förmedlingskontoren anställdes 100 nya tjänstemän för att speciellt ägna sig åt kvinnornas sysselsättningsfrågor. De ska skaffa arbete åt kvinnor, påverka arbetsgivare och arbetssökande till en otraditionell inställning till vilka arbeten kvinnor ska ha och de ska bilda opinion för kvinnornas rätt till arbete.

Inom *arbetsmarknadsutbildningen* är kvinnorna numera lika många som männen. (Se vidare i avsnittet om Utbildning.) Den har utvidgats de senaste åren och spelar en mycket stor roll för att stärka kvinnornas ställning på arbetsmarknaden.

Beredskapsarbeten för arbetslösa har traditionellt mest ordnats för män inom skogsvård, vägbyggen och liknande. Under de senaste åren har även kvinnor börjat erbjudas och ställa krav på beredskapsarbete. Beredskapsarbeten har börjat ordnas även inom vård av barn och gamla. 1971 var kvinnorna 3 % av dem som hade beredskapsarbete. 1974 var de 17 % (dvs nära 6 000 av 34 000 personer i beredskapsarbete). I *skyddat arbete* var kvinnorna 1974, 13 000 av totalt 35 000.

Även på andra sätt används arbetsmarknadspolitiken för att förbättra kvinnornas arbetsmöjligheter.

1973 inledde jämställdhetsdelegationen och arbetsmarknadsmyndigheterna en försöksverksamhet i ett län i södra Sverige för att rekrytera kvinnor till manliga arbeten¹. Försöken har sedan utvidgats till ytterligare fem län. I mars 1975 deltog 150 företag i försöksverksamheten.

¹ Denna försöksverksamhet redovisas i en särskild rapport av Rita Liljeström, Gillan Liljeström Svensson och Gunilla Furst Mellström "Sex Roles in Transition" och ska därför inte behandlas här. En svensk mer omfattande version är planerad till slutet av 1975.

Hemarbetande och arbetssökande kvinnor har fått information om arbetsmöjligheter i företagen och erbjudits särskilda introduktionskurser med praktik. Över 1 800 kvinnor har deltagit i informationsdagar, drygt 800 har genomgått introduktionskurs och över 500 har fått anställning.

Staten som arbetsgivare

De statliga företagen överväger på förslag av jämställdhetsdelegationen att starta en liknande verksamhet. Syftet är att öka antalet kvinnor i de arbeten och på de nivåer där männen tidigare dominerat och omvänt.

Sedan kvinnor 1958 fick rätt att bli präster i statskyrkan är endast flertalet militära yrken stängda för kvinnor. En utredning har 1975 tillsatts för att revidera dessa bestämmelser och föreslå vilka militära yrken som ska öppnas för kvinnor.

I praktiken förekommer dock stora skillnader mellan kvinnor och män i all statlig tjänst. Kvinnor förekommer t ex i betydligt mindre omfattning än män på befördrade tjänster och i den högre utbildningen för statens anställda. (Se avsnittet om inflytande.)

Staten har som arbetsgivare ett stort ansvar för att ge kvinnorna i statsförvaltningen en bättre ställning. En särskild kommitté som arbetat med dessa frågor har framlagt förslag i juni 1975.

Invandrarkvinnorna

Bland kvinnor av utländsk nationalitet i Sverige är en större del förvärvsarbetande än av de svenska kvinnorna. Många av invandrarkvinnorna är sysselsatta i låglöneyrken eller arbetsområden med otrygga anställningsförhållanden. Deras möjligheter att hävda sig på arbetsmarknaden begränsas av bristande grund- och yrkesutbildning, otillräckliga kunskaper i svenska och av okunnighet om hur samhället fungerar samt sina egna rättigheter och skyldigheter. Arbetsmarknadsstyrelsen avser 1975 att i samråd med invandrarverket starta en uppsökande verksamhet riktad till dessa kvinnor.

Sex timmars arbetsdag

1972 lade socialdemokratiska kvinnoförbundet fram ett program med titeln "Familjen i framtiden" där ett av förslagen innebar att den dagliga arbetstiden borde förkortas till 6 timmar. Därmed ansåg man att det skulle bli möjligt för såväl män som kvinnor att förena förvärvsarbete och föreningsengagemang med vård av barn. Samtidigt motsatte man sig en förkortad arbetstid i form av 4-dagarsvecka, som man ansåg skulle få skadliga effekter på jämställdheten och för barnen.

Kravet på 6 timmars arbetsdag har nu fått ett mycket brett stöd från olika organisationer och i den allmänna debatten. Såväl Landsorganisationen, Tjänstemännens Centralorganisation som Sveriges Akademikers Centralorganisation har tagit upp diskussionen om hur och när arbetstiden per dag kan förkortas. Detta är särskilt betydelsefullt, eftersom

allmänna arbetstidsförkortningar i Sverige genomförs efter förhandlingar mellan arbetsgivarna och arbetstagarna och eftersom de fackliga organisationerna har en stor del av befolkningen som medlemmar.

Att genomföra arbetstidsförkortningen är alltså inte i första hand en statlig uppgift. Regeringen och flera riksdagspartier och kvinnoorganisationer har emellertid uttalat sitt stöd för en förkortning av den dagliga arbetstiden. Därvid har man anfört skäl som både gällt jämställdheten mellan män och kvinnor och annat, t ex möjligheten för människor med tröttande arbete att delta i arbete i folkrörelser och andra frivilliga organisationer.

Regeringen har också tillsatt en särskild statlig delegation med representanter för de fackliga organisationerna och arbetsgivarna som har till uppgift att "överblicka och kontinuerligt följa pågående arbete inom arbetstidsområdet". I motsats till vad som skett vid tidigare arbetstidsförkortningar ska man försöka i förväg utreda vad förkortningen får för effekter på produktionen, sysselsättningen, familjeförhållandena, barn tillsynen, fritidsvanorna, serviceförhållanden m m. Avsikten är att eventuella negativa effekter ska kunna mötas med motåtgärder och att de positiva effekterna ska understödjas.

Deltid

Nära 40 % av alla sysselsatta kvinnor arbetar som beskrivits ovan deltid. De deltidarbetandes förhållanden har hittills varit alltför litet uppmärksammade. Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor genomför därför nu en utredning om deltidarbetet och ska under 1975 framlägga förslag med anledning av den.

De deltidarbetande har låg timlön, små möjligheter att välja arbete och över huvudtaget en svagare ställning på arbetsmarknaden än de heltidarbetande. Eftersom nästan alla deltidarbetande är kvinnor innebär det omfattande deltidarbetet och de dåliga villkoren för deltidarbetande att kvinnornas svagare ställning på arbetsmarknaden befasts.

En förkortad arbetstid per dag skulle sannolikt få till följd att behovet av deltidarbeten minskade betydligt.

Arbete åt alla

Den fulla sysselsättningen har haft stor betydelse i politiken i Sverige sedan 1930-talet. Därmed menar man i dag inte bara att de som söker arbete ska ha rätt att få ett, utan också att det är samhällets uppgift att undanröja de hinder av olika slag som finns för människor att aktivt söka arbete.

Arbetets stora betydelse har på senare tid diskuterats mycket. Arbetet har setts som något i grunden positivt för människor. Ett fast arbete ger en människa egen inkomst och möjlighet att försörja sig själv. Arbetet ger också möjlighet för människor att tillsammans samlas kring meningsfulla uppgifter och gemensamt arbeta för att förbättra sina förhållanden.

Detta innebär en hög ambitionsnivå både när det gäller att skapa nya arbetstillfällen och att förhindra utslagning av äldre och handikappade samt när det gäller att förbättra villkoren i arbetslivet.

Möjligheterna till sysselsättning — inte minst för kvinnorna — måste förbättras särskilt i de norra delarna av landet. För den skull pågår en regional planering i varje län. Lokaliseringspolitiken spelar stor roll för att förbättra sysselsättningen i skogslänen i norra och nordvästra Sverige.

De stora regionala skillnaderna i sysselsättning kan knappast utjämnas utan att uppdelningen på en manlig och en kvinnlig arbetsmarknad försvinner. Många orter är nämligen för små för att man ska kunna räkna med att de i framtiden får ett varierat utbud av arbetstillfällen.

Att bryta uppdelningen mellan en manlig och en kvinnlig arbetsmarknad är också viktigt för att öka människors möjligheter att välja arbete efter sina behov och individuella förutsättningar.

Ett av de största hindren för kvinnors arbete i dag är bristen på barnomsorg. Den måste byggas ut för att rätten till arbete ska kunna förverkligas.

Samtidigt finns starka krav på att arbetslivet ska anpassas efter individernas behov och att företag och förvaltningar mer än tidigare ska medverka till att upprätthålla en stadig sysselsättning inte bara för den mest attraktiva personalen utan även för dem som hittills haft en svagare ställning på arbetsmarknaden. Utbildning och arbetsmarknadspolitik kommer här att spela en viktig roll, liksom ett ökat inflytande för de anställda på sin arbetsplats.

Villkoren i arbetslivet måste också anpassas till att de flesta under en del av sitt liv har ansvar för barn.

För att analysera dessa frågor och framlägga förslag till en långsiktig sysselsättningsplanering med ytterligare höjda ambitioner för sysselsättningspolitiken har regeringen nyligen tillsatt en utredning.

Såväl i detta utredningsarbete som i andra reformsträvanden räknar man nu med att det normala mönstret i framtiden blir att såväl kvinnor som män förvärvsarbeta under i stort sett hela tiden sedan de slutat skolan, och att både män och kvinnor ska behöva ha ledigt från arbetet då och då, för föreningsarbete, för studier, för vård av de minsta barnen och sjuka barn.

3 Ekonomi

Målsättningen är att varje vuxen människa ska ha möjlighet att försörja sig själv. Men lagstiftningen måste i viss utsträckning anpassas till dagens verklighet för att inte vissa grupper – främst äldre hemarbetande – ska gå miste om en ekonomisk trygghet de har behov av.

Kvinnornas ekonomiska beroende

Enligt 1920 års äktenskapslagstiftning, som delvis fortfarande gäller, är båda makarna formellt ekonomiskt likställda. Båda ska efter förmåga bidra till familjens underhåll genom arbete i eller utom hemmet. Båda makarna ska leva på samma ekonomiska standard. Lagen har samma regler för man och hustru och talar bara om "makarna".

I och med att denna lag genomfördes hade de lagliga hindren för kvinnornas ekonomiska självständighet undanröjts. I praktiken var dock de gifta kvinnorna ekonomiskt helt beroende av mannen för sin försörjning. Detta tog man också hänsyn till när änkepensionering och underhåll vid skilsmässa infördes.

Såväl ogifta som gifta kvinnor hade en väsentligt svagare ställning än männen på arbetsmarknaden. Kvinnorna fick mycket lägre lön än männen för samma arbete. När lika lön för lika arbete successivt införts på arbetsmarknaden har det ändå inte inneburit någon avgörande förändring i kvinnornas relativa lönenivå, eftersom kvinnorna alltid arbetat i yrken med lägre löner och eftersom de haft en lösare anknytning till arbetsmarknaden än männen.

Jämförelse mellan mäns och kvinnors löner

Skillnaderna i kvinnors och mäns årslöner har flera olika orsaker:

- Arbetsmarknaden är könsuppdelad så att kvinnorna finns i yrken som traditionellt värderats lågt.
- Kvinnorna är i genomsnitt något yngre än männen, eftersom äldre kvinnor är hemarbetande oftare än yngre.
- Olika lön för lika arbete.
- Män och kvinnor arbetar olika antal timmar per år.

Arbetsmarknadens könsuppdelning är den viktigaste orsaken till löneskillnader mellan män och kvinnor. Det innebär att när man jämför löneskillnaderna mellan män och kvinnor i samma bransch eller yrke blir skillnaderna betydligt mindre än när man jämför lönerna för alla anställda män och kvinnor som i diagrammen nedan.

Mäns och kvinnors löner kan jämföras på två sätt.

Man kan jämföra lönerna för samma arbetsinsats, dvs timlönen eller årslönen för heltids- och helårsarbete. Det är det lönebegrepp som kan användas i ett fackligt perspektiv. Man kan också jämföra lönen per år, dvs den inkomst man får in på ett års förvärvsarbete.

Årslönen beror på timlönen och antalet timmar man arbetat och säger något om en människas möjligheter att försörja sig. (Se också stycket om barnfamiljernas inkomster i avsnittet Barn.)

Enligt en undersökning av inkomsterna år 1972 var årslönen för helårs- och heltidsanställda¹ män i genomsnitt 40 500 kronor, och för kvinnorna 29 000 kronor. Lönernas fördelning för män och kvinnor framgår av diagram 4). Diagrammet visar att kvinnorna har lägre löner än männen och att deras löner är sammanpressade inom ett mindre intervall än männens.

Av de 112 000 anställda som hade extremt låg lön, under 20 000 kronor för heltids- och helårsarbete, var 70 000 kvinnor.

Extremt låga timlöner är mycket vanliga bland deltidsarbetande – varav många är kvinnor. De visar den deltidsundersökning som jämställdhetsdelegationen genomfört 1974. Förklaringen är troligen att de inte är fackligt organiserade i lika hög grad som andra anställda.

¹ Helårs- och heltidsanställda: De som sedan semester och sjukledighet dragits av arbetat minst 1 750 timmar år 1972. Man kan räkna med att det över denna gräns finns en viss skillnad i arbetad tid mellan män och kvinnor och att det förklarar en liten del av löneskillnaden.

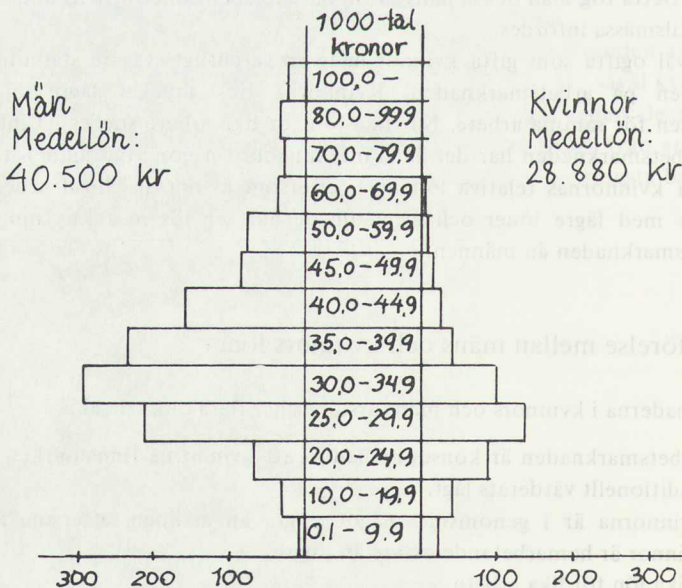

Diagram 4 Årslön för helårs- och heltidsanställda män och kvinnor 1972, i 1 000-tal kronor och personer.

Endast personer över 15 år ingår.

Tabell 3 Kvinnornas genomsnittslön i procent av männens inom den egentliga industrin 1958–1974.

1958	70,0 %	1968	80,7 %
1960	70,2 %	1970	82,9 %
1962	71,7 %	1972	85,8 %
1964	75,3 %	1974	86,4 %
1966	78,8 %		

Lön: Genomsnitt av tids- och ackordslön samt helgdagslön. Skift- och övertidstillägg ingår ej.

En direkt jämförelse mellan mäns och kvinnors timlöner i den egentliga industrin som gjorts av Landsorganisationen visar mindre löneskillnad för den sektorn av arbetsmarknaden. Kvinnorna har där 86 % av männens genomsnittslön. Förhållandet mellan männens och kvinnornas löner har förbättrats kraftigt under 1960-talet.

Denna utveckling kan antas hänga samman med dels avvecklingen av de olika lönetarifferna som fanns för män och kvinnor innan Landsorganisationen 1960 slöt avtal med arbetsgivarna om lika lön för lika arbete, dels med den solidariska lönepolitik som LO sedan 1969 har lyckats genomföra i avtalen med arbetsgivarna.

Någon ny undersökning som täcker tjänstemannaområdet finns inte, men 1966 var enligt en undersökning som genomfördes av Tjänstemännens Centralorganisation männens genomsnittslön 2 500 kronor per månad och kvinnornas 1 500 kronor per månad, dvs 60 % av mannens lön. Av den totala skillnaden på 1 000 kronor berodde 29 % på olika lön för lika arbete, 56 % var en följd av den skilda yrkessammansättningen och 15 % berodde på kvinnornas i genomsnitt lägre ålder.

1970 upprepades undersökningen för vissa tjänstemannagrupper. Resultaten tyder enligt undersökningen på att klyftan var förhållandevis lika stor som 1966. Bland industritjänstemännen hade kvinnorna i genomsnitt 61 % av männens löner, inom övriga undersökta områden var förhållandet något bättre. Manliga industritjänstemän hade i genomsnitt 3 221 kronor per månad i lön, kvinnliga 1 959 kronor. Av den totala skillnaden på 1 262 kronor berodde 67 % på att män och kvinnor hade olika befattningar, 16 % berodde på att kvinnorna i genomsnitt var yngre och 17 % berodde på att kvinnor fick lägre lön än män för lika arbete.

Sedan 1970 kan en förbättring antas ha inträffat då de offentligt anställda i de lägsta lönegraderna fått väsentliga lönehöjningar.

Ett avtal om lika lön för lika arbete slöts 1960 mellan Landsorganisationen och Svenska Arbetsgivareföreningen. Därefter ratificerade Sverige 1962 ILO-konventionen nr 100 om lika lön för lika arbete. Enligt den ovan refererade undersökningen av tjänstemännens förhållanden fanns ännu år 1970 löneskillnader som berodde på att kvinnor fick lägre lön än män för lika arbete. Avtalet kan kringgås genom att kvinnors och mäns befattningar ges olika benämning, trots att de i praktiken utför samma eller nästan samma arbetsuppgifter. Exempel finns också på direkta brott mot principen.

Kvinnornas årslöner – som säger något om deras möjlighet att själva försörja sig – är som framgår av diagram 5 betydligt lägre än männens. Skillnaderna mellan mäns och kvinnors löner blir vid denna jämförelse större än när man jämför lönerna vid samma arbetsinsats, eftersom kvinnor arbetar deltid i mycket stor omfattning. Medellönen för alla

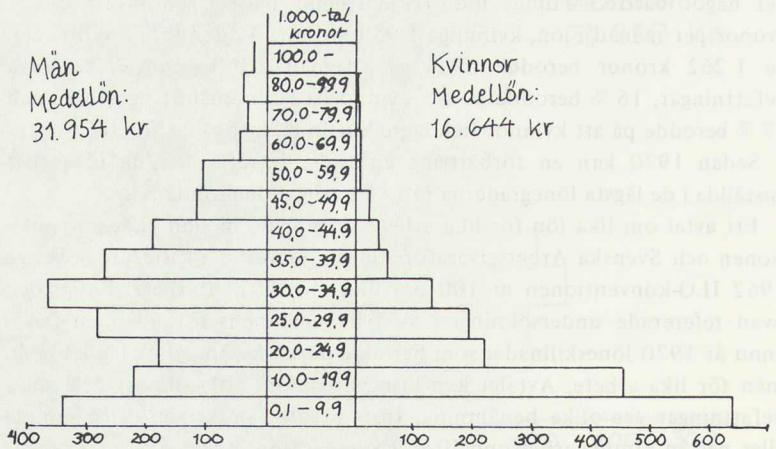

Diagram 5 Årslön för anställda män och kvinnor 1972, i 1 000-tal kronor och personer.

Endast personer över 15 år ingår.

anställda kvinnor var enligt den ovan nämnda undersökningen av inkomsterna år 1972 16 700 kronor och för alla anställda män 32 000 kronor.

Diagrammets profil är olika för män och kvinnor. Kvinnorna är starkt koncentrerade till de lägsta inkomsterna medan det bland männen finns en stor grupp med små inkomster och en lika stor grupp med inkomster kring medelinkomsten.

Den ekonomiska jämställdheten i familjen

Mannen och kvinnan i familjen ska vara så självständiga ekonomiskt som möjligt. Ett viktigt steg mot ekonomisk självständighet för de gifta kvinnorna togs när man år 1971 genomförde individuell beskattning av arbetsinkomster. Tidigare beskattades gifta tillsammans. Det hade ogynnsamma ekonomiska följder för den familj där hustrun övergick från hemarbete till förvärvsarbete. En mindre skattereduktion finns dock kvar för den vars make saknar inkomst, för att mildra effekterna vid övergången till det nya systemet. Både mannen och kvinnan kan få denna reduktion. Den ska enligt uttalanden då skattelagstiftningen reformerades tas bort så småningom. Gifta företagares och pensionärens inkomster sambeskattas ännu. När det gäller folkpensionärerna har regeringen nu föreslagit att särbeskattning ska införas.

De regler som gäller inom den allmänna försäkringen bygger ännu inte helt på principen att både kvinnor och män är självförsörjande. De måste anpassas till ett äldre familjemönster för att inte vissa grupper – främst de äldre hemarbetande kvinnorna – ska gå miste om en ekonomisk trygghet de har behov av. Därför finns fortfarande regler i den allmänna försäkringen som förutsätter att kvinnan för sin försörjning är beroende av mannen, främst änkepensioneringen. Avsikten är dock att när det blir mer och mer vanligt att alla kvinnor är eller kan bli självförsörjande avskaffa änkepensionerna och i stället främst knyta efterlevnadsskyddet till dem som behöver ett ekonomiskt skydd, barnen.

Underhåll till skild kvinna förekommer fortfarande. Underhåll ska emellertid utdömas av domstol varvid en prövning från fall till fall görs. Underhåll till skilda kvinnor utdöms nu alltmera sällan och vanligen endast under en omställningsperiod, eftersom deras möjligheter att själva försörja sig har förbättrats. I princip kan underhåll också tilldömas mannen enligt samma regler.

För behovsprövade förmåner som hela hushållet ansöker om, som bostadstillägg och socialhjälp, bedöms makarnas inkomster även i fortsättningen gemensamt.

Arbetslöshetsförsäkringen som större delen av de anställda har, är inte behovsprövad utan täcker en del av inkomstbortfallet. Det kontanta arbetslöshetsunderstöd som utgår till dem som inte är försäkrade i fackföreningarnas arbetslöshetskassor är däremot behovsprövat mot makes inkomst, vilket missgynnar de gifta arbetslösa kvinnorna. Frågan om förändringar av ersättningen vid arbetslöshet övervägs för närvarande

av en utredning.

Sjukpenning utgår till den som har inkomst av förvärvsarbete för att täcka 90 % av inkomstbortfallet. Ett mindre belopp utgår till den som är hemarbetande oavsett om det är mannen eller kvinnan.

En ny form för ersättning vid barnsörd genomfördes 1974, när den tidigare moderskapsförsäkringen ersattes av den s k föräldrapenningen. Inte heller där förutsätts längre att det är kvinnan som är hemarbetande och tar hand om barnet. Såväl fadern som modern kan uppbära försäkringen, om den andra maken förvärvsarbetar. (Se vidare avsnittet Barn.)

Hela frågan om äktenskapets ekonomiska rättsverkningar och makars skyldighet att försörja varandra är för närvarande under utredning inom den kommitté som förberett reformeringen av äktenskapslagstiftningen. (Se avsnittet om Familjen och lagen.)

Den ekonomiska jämställdheten i arbetslivet

En förutsättning för kvinnornas ekonomiska självständighet är att de överhuvudtaget har egna inkomster. Det blir som framgår av avsnittet Sysselsättning allt vanligare.

Den ekonomiska jämställdheten på arbetsmarknaden är emellertid ytterst ofullständig.

Att få bort de fortfarande rätt stora löneskillnaderna mellan män och kvinnor för samma arbetsinsats betraktas i första hand som en facklig fråga som ska lösas genom förhandlingar mellan arbetsgivarna och arbetstagarna.

Landsorganisationen har sedan slutet av 1960-talet i sina krav på lönehöjningar lagt den största tyngden vid att höja de sämst avlönades löner genom s k individuella låglönesatsningar. Det har inneburit att man inte bara begärt och fått de lägsta ackords- och timlönerna höjda utan att man dessutom haft en form för höjning av de lägst avlönade individernas löner. Eftersom de flesta lågavlönade människorna är kvinnor har detta som framgår ovan haft en tydlig effekt på kvinnornas löner i förhållande till männens inom den del av arbetsmarknaden som LO företräder. Denna solidariska lönepolitik räknar LO med att fortsätta.

Staten har som arbetsgivare i praktiken haft olika lönesättning för män och kvinnor i de lägsta lönegraderna genom ett system med två olika befordringsgångar, en för kontorister till vilken man huvudsakligen rekryterat kvinnor och en för bl a vaktmästare till vilken man huvudsakligen rekryterat män. Denna skillnad har genom avtal mellan staten och de fackliga organisationerna försvunnit från 1975. Det innebär en väsentlig utjämning mellan mans- och kvinnolönerna på den statliga sidan.

Eftersom en stor del av löneskillnaderna beror på att kvinnor finns inom yrken som traditionellt värderats och avlönats lågt, kan samhället påverka löneskillnaderna mellan män och kvinnor genom utbildningspolitiken. Dessa ansträngningar redovisas i avsnittet Utbildning. De

ansträngningar som görs för att ge kvinnor "manliga" arbeten och män "kvinnliga" arbeten har också som ett av sina syften att utjämna löneskillnaderna. (Se avsnittet Sysselsättning.)

Löneskillnaderna är emellertid bara en del — om än viktig — av problemet att få till stånd större jämlikhet mellan män och kvinnor i inkomst. Inkomsten beror dels på timlönen och dels på hur mycket man arbetar. Åtgärder för att tillförsäkra kvinnorna rätten till heltidsarbete spelar därför också en stor roll. Det förutsätter i sin tur åtgärder för att bygga ut barnomsorgen och yrkesutbildningen, men också åtgärder för att minska de regionala skillnaderna i sysselsättningen, åtgärder för att stimulera männen att ta sin del av hemarbetet samt en kortare arbetsdag för både män och kvinnor.

4 Utbildning

Rätten till utbildning

Samma formella rätt till utbildning som männen fick kvinnorna 1928 då flickor fick tillträde till de allmänna läroverken som förberedde för studentexamen och universitetsstudier. Tidigare hade flickor tagit studentexamen i privata skolor. Den obligatoriska folkskolan däremot gällde redan då den infördes 1842 både pojkar och flickor. Endast barn i de välsituerade grupperna kunde då få utbildning utöver folkskolan.

Ekonomiska svårigheter har hindrat många flickor liksom även pojkar från de lägre samhällsklasserna från att skaffa sig utbildning. Under efterkrigstiden har det studiesociala stödet för studier på gymnasie- och universitetsnivå byggts ut. Det har bidragit till en ökad rekrytering av flickor till utbildning.

Den större geografiska spridningen av utbildningen som åstadkommit under 1960-talets utbyggnad av ungdomsskolan och vuxenutbildningen har troligen haft liknande effekt.

Det är dock inte bara formella, ekonomiska och geografiska hinder som stått i vägen för kvinnornas lika rätt till utbildning. Kvinnans skyddade ställning som "försörjd" i äktenskapet har också spelat en stor roll.

Den vuxna befolkningens utbildning 1967 och 1974

Enligt levnadsnivåundersökningen, som presenterats i förordet, har den vuxna befolkningen (åldrarna 15–74 år) gått i genomsnitt drygt nio år i skolan. Den genomsnittliga utbildningstiden har ökat från drygt åtta år sedan 1967, vilket är resultatet av den utbyggnad av utbildningssystemet som gjordes under 1960-talet.

Skillnaderna mellan män och kvinnor i antal utbildningsår är inte påfallande i jämförelse med de stora skillnaderna mellan olika generationer. Skillnaden framgår i tabell 4 av relationstalet .95, vilket innebär att kvinnornas medelantal utbildningsår är 95 % av männens.

Skillnaden mellan män och kvinnor i genomsnittlig utbildningstid tycks dock ha ökat något sedan 1967. Skillnaden var 1974 0,5 år, men bara 0,3 år 1967.

Tabell 4 Skillnader mellan män och kvinnor i antal utbildningsår i olika åldersgrupper 1967 och 1974. Relationstal för medeltal utbildningsår bland kvinnor/medeltal utbildningsår bland män.

	Medeltal utbildningsår 1975		Relationstal kvinnor/män	
	Män	Kvinnor	1967	1974
Alla	9,3	8,9	.97	.95
15-19 år	9,8	9,7	1.00	.99
20-24 år	11,4	11,3	1.01	.99
25-34 år	11,0	10,5	.99	.96
35-44 år	9,6	9,1	.94	.95
45-54 år	8,5	8,0	.97	.94
55-74 år	7,7	7,4	.95	.96

Förändringarna är utomordentligt små, men undersökningen kan tyda på att utvecklingen är på väg åt fel håll.

Skillnaderna mellan olika gruppers utbildningsnivå är avsevärda. Nästan hälften av den vuxna befolkningen (1,5 miljoner kvinnor och 1,3 miljoner män av totalt 6 miljoner) har bara den gamla sex- eller sjuåriga obligatoriska folkskolan.

Skillnaderna mellan män och kvinnor i utbildningsnivå är ganska tydliga om än inte helt systematiska. Kvinnorna är underrepresenterade på de högsta utbildningsnivåerna och i fråga om praktisk yrkesutbildning.

Förändringarna sedan 1967 innebär att kvinnorna ökat sin andel på de högre utbildningsnivåerna. Bland dem som har realexamen/grundskola har det dock skett en förskjutning så att flickorna sedan 1967 minskat sin andel något bland dem som har yrkesutbildning efter skolan och ökat sin andel av dem som saknar yrkesutbildning efter skolan. Detta är inte något bra tecken.

Personer i utbildning 1973

Den 9-åriga *grundskolan* som genomfördes successivt under 1960-talet är obligatorisk från det år barnen fyller sju år.

Pojkar och flickor får samma utbildning. Alla har hemkunskap, textilslöjd samt trä- och metallslöjd. I årskurs 7 till 9 får eleverna dock välja mellan de bägge slöjdgrenarna. Hösten 1974 valde fortfarande 94 % av pojkarna i årskurs 9 trä- och metallslöjd och 88 % av flickorna textilslöjd.

Under två veckor det sista året i grundskolan vistas alla elever på en arbetsplats. Pojkarna söker sig i huvudsak till industri- och hantverksområdet och flickorna till olika vård- och serviceyrken.

Man vet också från flera undersökningar att elevernas uppfattningar om vad som är manligt och kvinnligt är mycket traditionella i denna ålder.

Gymnasieskolan är den sammanfattande benämningen på det gamla universitetsförberedande gymnasiet, den gamla fackskolan och den gamla yrkesskolan. Den är 2-, 3- eller 4-årig. Cirka 75 % av eleverna går numera vidare från grundskolan direkt till gymnasieskolan. Flickorna är något

färre än pojkarna i gymnasieskolan, framför allt beroende på att flickorna väljer kortare kurser än pojkarna.

Flickorna dominerar de humanistisk-sociala studievägarna, medan pojkarna återfinns inom de teknisk-naturvetenskapliga. Andelen kvinnor på vårdlinjen, som ger grundutbildning för sjukvård, barnavård och liknande var 95 % hösten 1974, medan 99 % av eleverna på verkstadsteknisk linje var pojkar.

Terminsavgifter förekommer inte annat än i det fåtal privata skolor som fortfarande finns. Avgifter förekommer inte heller i någon annan offentlig utbildning.

De postgymnasiala utbildningarna, dvs huvudsakligen *universitet och högskolor*, har expanderat från 110 000 elever till drygt 130 000 från 1967 till 1973. Kvinnornas andel är oförändrat cirka 45 %, vilket är betydligt högre än andelen kvinnor av de universitetsutbildade i hela befolkningen, som är knappt 30 %. Kvinnorna dominerar i de allmänna humanistiska och samhällsvetenskapliga utbildningarna, som ger sämre utsikter på arbetsmarknaden än många andra utbildningar.

Också skillnaderna mellan olika sociala grupper i utbildning är trots stora förbättringar fortfarande avsevärda. Såväl dessa skillnader som könsskillnaderna är särskilt starka inom just de utbildningar som leder till befattningar med goda inkomster och jämförelsevis stort inflytande.

Antalet vuxna studerande vid universitet och högskolor har ökat sedan slutet av 1960-talet. De som är över 25 år, och förvärvat arbetat (eller vårdat barn) i fem år kan numera få tillträde till högre utbildning utan att uppfylla de formella inträdeskraven.

Den snabba utbyggnaden av ungdomsutbildningen har skapat en klyfta mellan den yngre generationen med 9- till 12-årig utbildning och den äldre där de flesta har 6- eller 7-årig skola. Särskilt de kvinnor som varit hemma flera år och ska återvända till arbetslivet i 40-årsåldern får se sina valmöjligheter på arbetsmarknaden begränsas av sin korta utbildning. Denna klyfta är det *vuxenutbildningens* uppgift att överbrygga.

Vuxenutbildningen bedrivs dels i form av kommunal vuxenutbildning sedan 1968 med ämneskurser som följer grundskolans och gymnasieskolans kursplaner samt vissa andra kurser, dels i form av arbetsmarknadsutbildningens kurser för dem som är eller riskerar att bli arbetslösa och dels i form av studiecirklar.

I den *kommunala vuxenutbildningen* gick 1968 knappt 40 000 elever och 1973 80 000 både på heltids- och kvällskurser. Samtidigt har kvinnornas andel av eleverna ökat från 56 % till 63 %.

Arbetsmarknadsutbildningen är ett viktigt hjälpmedel för att lösa sysselsättningsproblemen och stärka människors ställning på arbetsmarknaden. Utbildningen står öppen för dem som är eller riskerar att bli arbetslösa och som inte kan få stadigvarande arbete. Vissa kurser med utbildning till yrken med stor brist på arbetskraft står öppna för alla. Arbetsmarknadsutbildningen ges dels i särskilda kurser, dels i det reguljära utbildningsväsendet och dels inom företag. Den bedrivs alltid på heltid och eleverna får bidrag till uppehållet.

1960 började 12 000 personer i arbetsmarknadsutbildning varav 20 %

kvinnor, 1967 började knappt 50 000 personer varav 38 % kvinnor och 1973 började nära 110 000 personer varav 50 % kvinnor. 12 % av kvinnorna kom 1973 direkt från arbete i eget hushåll till kursen.

Männen väljer främst utbildning för tillverkningsarbete, maskinskötsel och liknande, kvinnorna utbildning för kontorsarbete, vård och servicearbete. Uppdelningen efter kön förefaller trots allt – även om en direkt jämförelse inte kan göras – att vara något mindre markerad inom arbetsmarknadsutbildningen än i gymnasieskolan.

Av dem som deltog i yrkesinriktade kurser 1973 hade 76 % stadigvarande anställning tre månader efter kursen, något mindre för kvinnorna.

Studiecirklar är något mer än bara vuxenutbildning. Det är en för Sverige speciell form av utbildning som har mycket stor omfattning. Den bedrivs i grupper på cirka 10 personer, nästan alltid på fritid och med mycket fria former, snarare gruppdiskussioner än traditionell undervisning. Kunskapsprov och inträdeskrav förekommer inte. Denna utbildningsform har möjlighet att nå stora grupper av kortutbildade som tvekar inför traditionell utbildning. Utbildningen arrangeras med statsbidrag av frivilliga studieförbund med anknytning till olika folkrörelser och andra organisationer. Året 1972/73 ordnades över 220 000 sådana studiegrupper.

Språk, samhällskunskap, ekonomi, litteratur, och konst var vanliga ämnen för cirkarna. Ett stort antal av dem var diskussionsgrupper ordnade inom politiska och fackliga organisationer.

I intervjuerna för levnadsnivåundersökningen uppgav en fjärdedel av den vuxna befolkningen (30 % av kvinnorna och 23 % av männen) att de brukade delta i studiecirklar. Deltagandet har ökat från knappt 20 % 1968. Kvinnornas deltagande har ökat betydligt mer än männens, trots att kvinnorna redan 1968 deltog i studiecirklar oftare än männen. En viss överskattning ligger antagligen i dessa siffror, men de stämmer rätt väl med antalet cirklar enligt den officiella statistiken.

Personalutbildning förekommer i stor utsträckning. Någon statistik på sådan finns inte, men de undersökningar som gjorts tyder på att männen genomgår sådan utbildning i mycket högre grad än kvinnorna, vilket stämmer väl med att männen befordras i högre grad än kvinnorna.

Även i den utbildning som ordnas av de *fackliga organisationerna* dominerar männen. Landsorganisationen har nyligen undersökt kvinnornas deltagande i den fackliga utbildningen och funnit att kvinnorna är starkt underrepresenterade. Just i de åldrar då man ofta har barn är studier vanligast bland männen, medan kvinnorna oftast deltar i facklig utbildning efter 35 års ålder. Undersökningen visar att orsaken till att kvinnor deltar så litet i facklig utbildning är att de så sällan har fackliga uppdrag. När de väl har fått fackliga uppdrag är de mer benägna än männen att utbilda sig.

En sammanfattande undersökning om hur mycket människor deltog i utbildning gjordes i levnadsnivåundersökningen. Man tog reda på hur många som bedrev studier minst en vecka 1967 respektive 1973. Här ingick inte fritidsstudier av typ studiecirklar. Det visade sig att antalet som studerat minst en vecka ökat från 11 till 13 % av de vuxna kvinnorna

och från 13 till 15 % av männen. Kvinnorna studerar alltså totalt sett något mindre än männen.

Att kvinnorna studerar mindre än männen i genomsnitt beror helt på att de är färre i åldern 20–35 år, de åldrar då man har barn. De yngre kvinnorna studerar med denna definition av studier lika mycket som de yngre männen. De äldre kvinnorna studerar mer än de äldre männen.

Jämställdheten i utbildningen

Ungdomsutbildningen

För både grundskolan och gymnasiet finns läroplaner som beskriver den allmänna målsättningen för utbildningen och de speciella målen för olika ämnen. Läroplanerna framhåller vikten av att göra eleverna medvetna om frågor som rör jämställdheten mellan män och kvinnor. Enligt grundskolans läroplan från 1969 bör skolan

”— — — verka för jämställdhet mellan könen — i familjen, på arbetsmarknaden och inom samhällslivet i övrigt. Detta bör ske dels genom att pojkar och flickor behandlas lika, dels genom att skolan i sitt arbete motverkar traditionella könsrollsattityder och stimulerar eleverna att ifrågasätta de skillnader mellan män och kvinnor i inflytande, arbetsuppgifter och löner som finns på många områden i samhällslivet — — —”

”— — — Skolan bör utgå från att män och kvinnor kommer att ha samma roll i framtiden, att förberedelse för föräldrarollen är lika viktig för pojkar som för flickor och att flickorna har anledning att vara lika yrkesinriktade som pojkarna — — —”

Dessa målformuleringar har emellertid som framgår i föregående avsnitt haft ringa genomslagskraft på elevernas val av frivilliga ämnen i grundskolan och linjer i gymnasiet.

Hösten 1970 startade skolöverstyrelsen — som är det centrala organet för all skolutbildning — det s k könsrollsprojektet, som bl a går ut på att undersöka vilka faktorer i skola och samhälle som underhåller våra invanda könsrollsmönster. Man har bl a studerat undervisningen i fysik och gymnastik. En rapport med förslag till åtgärder ska publiceras 1975. Bl a föreslås förändringar i studie- och yrkesvägledning, i den skolstruktur och pedagogiska struktur som underlättar könsbundna val och aktiviteter samt i lärarutbildningen.

Studie- och yrkesorienteringen, som byggts ut under de senaste åren, är ett av de medel som står till buds för att förebygga och råda bot på de könsbundna valen inom och efter skolan. Den personal som har hand om studie- och yrkesorienteringen har också som en av sina viktigaste uppgifter att skapa en medveten debatt om de hinder för ett fritt utbildnings- och yrkesval som könsrollsbundna beteenden och förväntningar utgör och att motverka sådana begränsningar i yrkesvalet som beror på kön.

Sedan 1971 pågår en försöksverksamhet i syfte att få en ökad rekrytering av män till utbildningen av förskollärare. Den innebär att manliga sökande vid intagningen bedöms mildare än kvinnliga samt att hänsyn tas till yrkeserfarenhet även inom andra yrken än vårdyrken.

Ett minst lika allvarligt problem som det könsbundna yrkesvalet är att flickorna på gymnasiet dominerar på de linjer som inte är yrkesinriktade. Det tycks för många flickor fortfarande inte vara något självklart att de ska skaffa sig ett yrke. En sådan inställning leder till att de även i framtiden får en svag ställning på arbetsmarknaden och en svag facklig medvetenhet. Deras inställning förklaras delvis av att pojkar fortfarande inte anser att de när de blir vuxna bör ta samma ansvar för hemarbete och barn som flickorna.

För att stärka elevernas yrkesmedvetande har skolans anknytning till arbetslivet på senare år stärkts. Dels förekommer korta praktikperioder i grundskolan, dels informerar skolan om arbetslivet och dels får fackliga organisationer och arbetsgivare besöka skolan för information och diskussion.

När det gäller högskoleutbildningen framläggs under 1975 ett omfattande förslag till reformering för att bredda och differentiera utbildningsutbudet, öppna högskolan för nya grupper och över huvud taget göra utbildningen mera tillgänglig. Dessa reformer kan antas komma att ha stor betydelse för kvinnorna.

Universitetskurser om könsroller finns vid två universitet och planeras vid flera.

Under 1975 kommer en rapport om jämställdheten i utbildningen att sändas till alla universitet och högskolor. Elever, lärare och annan personal ska uppmanas att framlägga och diskutera förslag till åtgärder.

Det studiesociala stödet

Det studiesociala stödet har spelat stor roll för att höja andelen flickor i gymnasier och högskolor. För den som är under 20 år utgår ett studiebidrag som motsvarar det allmänna barnbidraget. Möjlighet finns

också till ett subventionerat lån för familjer med låga inkomster. För den som inte kan studera på hemorten finns särskilt stöd.

Studiestödet för dem som är 20 år och äldre utgår i form av ett studiebidrag kompletterat med ett subventionerat lån som behovsprövas endast mot egen och makes inkomst och förmögenhet. Behovsprövningen gäller från 1975 endast dem vars inkomst är över genomsnittet. Den som har barn får ett extra lån. Det är numera ganska vanligt att högskolestuderande har barn. Studiebidragen och lånen är tillräckligt stora för att två studerande makar med barn ska kunna leva på dem under terminerna.

Arbetsmarknadsutbildning och annan vuxenutbildning

Utöver dessa lån införs 1975 ett förmånligt studiebidrag för vuxenstuderande, som i första hand ska ges till dem som har kort utbildning och lång yrkeserfarenhet (eller vård av barn hemma) bakom sig. Det ersätter inkomstbortfall och behovsprövas inte mot makes inkomst, vilket är en viktig principiell förändring.

Samtidigt har nu en ny lag om rätt till ledighet för studier genomförts. Den innebär att en person som varit anställd sex månader hos en arbetsgivare har rätt att få ledigt för studier som han/hon själv väljer inriktning på.

Bland de kortutbildade finns fler kvinnor än män. En särskild vuxenutbildning för denna grupp i form av studiecirklar har föreslagits av regeringen. Utbildningen ska enligt förslaget erbjudas i första hand dem som har skiftarbete, tungt och slitsamt arbete och dem som har kort utbildning. De ska genom sina fackföreningar sökas upp på arbetsplatsen och erbjudas utbildning vanligen på arbetstid med förmånliga bidrag.

En uppsökande verksamhet till studiecirklar – men i mindre omfattning – föreslås också i bostadsområden. Där ska man vända sig till kortutbildade hemmafruar och till sådana personer som inte nås på sina arbetsplatser med i princip samma kurser.

Arbetsmarknadsutbildningen spelar i Sverige en central roll i arbetet för jämställdhet mellan män och kvinnor. Regeringen har nyligen föreslagit stora förbättringar i arbetsmarknadsutbildningen. Bidraget till dem som deltar ska täcka nästan hela det inkomstbortfall den studerande drabbas av. För dem som tidigare haft låg inkomst eller ingen inkomst alls utgår ett bidrag som blir en verklig stimulans till utbildning. Det kommer att utgå oberoende av makes inkomst. Detta kommer framför allt att innebära en stor förbättring för kvinnorna.

Arbetsmarknadsutbildningen kommer samtidigt att öppnas för nya grupper. De kurser som är öppna även för icke arbetslösa och som ger utbildning till yrken med stor efterfrågan på arbetskraft (bristyrkesutbildning) ska utvidgas. Lågavlönade kommer att få delta i kurserna i första hand.

Personer som saknar erfarenhet av arbetsmarknaden kan sedan lång tid tillbaka inom arbetsmarknadsutbildningen praktisera i olika yrken och samtidigt få grundkunskaper om arbetsmarknaden. Dessa kurser kommer att byggas ut och alla elever ska praktisera i både traditionellt kvinnliga

och traditionellt manliga yrken. De utbildningar som leder till traditionella kvinnoyrken ska läggas upp så att de ger större sysselsättningstrygghet och möjlighet till befordran än tidigare.

Den personalutbildning som företagen bedriver ska kartläggas av en statlig utredning. Den ska bl a undersöka i vilken utsträckning kvinnorna får tillgång till sådan utbildning.

Utbildning som en väg till jämställdhet

Yrkesutbildning för vuxna och ungdomar är oundgänglig för att allas rätt till arbete ska kunna förverkligas. Utan den kraftiga utbyggnaden av arbetsmarknadsutbildningen under de senaste åren hade många av de kvinnor som börjat förvärvsarbete fått en svagare ställning på arbetsmarknaden än de har. Det är till och med tveksamt om den stora ökningen av kvinnornas förvärvsarbete över huvud taget varit möjlig utan dessa insatser.

Likaså spelar självklart både vuxen- och ungdomsutbildning en stor roll för människors möjligheter att hävda sina intressen i politiska och fackliga sammanhang, och därmed för demokratin. Eftersom kvinnorna står utanför politisk och facklig verksamhet i så hög utsträckning är utbildning av dessa skäl mycket angelägen för dem.

Däremot börjar man alltmer inse att utbildningen inte ensam kan förändra människors — såväl barns som vuxnas — inställning till manligt och kvinnligt, så länge som verkligheten inte stämmer med de ideal som skolan försöker ge. Åtgärder inom skolan kan därför inte ensam åstadkomma de samhällsförändringar som en verklig jämställdhet kräver.

5 Hälsa

Livslängden ökar

När man ska belysa utvecklingen på hälsoområdet är spädbarnsdödlighet och förväntad medellivslängd vid ett års ålder de bästa måtten. Förväntad medellivslängd är ett sammanfattande mått på dödligheten i alla åldrar. Det är inget precist mått på hälsa och sjuklighet, utan sammanfattar också andra faktorer i samhällsutvecklingen.

Kvinnor har såvitt man vet alltid levt något längre än män. Vad det beror på vet man inte. Den genomsnittliga livslängden var emellertid både för kvinnor och män kort fram till industrialiseringens början. Därefter har den ökat. Det är både spädbarnsdödligheten och dödligheten i andra åldrar som har minskat. Den återstående medellivslängden för en pojke på 1 år på 1850-talet var 47 år, för en flicka knappt 51 år. På 1920-talet var den återstående medellivslängden för en pojke på 1 år 64 år och för en flicka 65 år. Omkring 1970 var motsvarande siffror 72 respektive 77 år. Skillnaden mellan män och kvinnor i livslängd har alltså ökat. Vad detta beror på vet man inte heller.

Fri sjukvård och en sjukförsäkring som täcker 90 % av inkomstbortfallet har på senare år spelat stor roll för att förbättra det allmänna hälsotillståndet.

Förlossningarna var förr alltid riskabla för såväl mor som barn. En förebyggande mödravård, förlossningsvård, och möjlighet att genom barnbegränsning minska antalet förlossningar per kvinna har därför betytt mycket för att förbättra kvinnornas hälsa och allmänna levnadsnivå.

En förebyggande mödra- och barnavård med fri förlossningsvård genomfördes genom beslut år 1937. Då tillkom mödra- och barnavårdscentralerna vid vilka läkare, barnmorskor och sjuksköterskor bedriver medicinsk kontroll. Blivande mödrar får sedan dess fri medicin.

Förlossningarna sker numera på sjukhus utom i rena undantagsfall. Det är vanligt att fadern är med vid förlossningen.

Kvinnors och mäns hälsa 1968 och 1974

När det gäller att beskriva befolkningens hälsotillstånd med andra mått än dödlighet stöter man på svårare problem. I levnadsnivåundersökningen

försökte man beskriva hälsotillståndet med hjälp av intervjufrågor.

Kvinnorna har enligt denna undersökning betydligt sämre hälsa än männen, särskilt i sådana avseenden där det snarare är fråga om besvär än sjukdomar. Från flera undersökningar – bl a en från 1968 som redovisas i avsnittet Sysselsättning – vet man att bristande hälsa bland äldre kvinnor är den viktigaste orsaken till att avstå från förvärsarbete.

Kvinnorna har enligt levnadsnivåundersökningen oftare nervösa besvär, är oftare trötta och har betydligt oftare cirkulationsbesvär än männen. Skillnaden mellan män och kvinnor tycks dock ha minskat något sedan 1968. Kvinnorna har blivit friskare och männen en aning sjukare.

Ett fåtal sjukdomar är vanligare bland män än bland kvinnor. Till dem hör hörselnedsättningar, hjärtinfarkt och magsår.

Mansrollen

Den stora och växande skillnaden mellan män och kvinnor i livslängd har inte direkt uppmärksamrats i debatten i Sverige. Däremot påpekas det ofta, att de krav som ställs på männen i arbetslivet och som familjeförsörjare kan bli för stora och leda till att männen slits ut i förtid.

Men männens jämställdhet diskuteras inte i första hand som en hälsofråga. Den ses som en förutsättning för kvinnornas jämställdhet, som en rätt för barnen till mera kontakt med män och som en möjlighet för männen att få ett rikare liv.

Ny abortlag och förbättrad preventivmedelsrådgivning¹

Födelsekontroll började diskuteras på 1880-talet. Tanken att alla barn borde ha rätt att vara välkomna till världen drev efter långvarig agitation fram att den lag som förbjöd försäljning av preventivmedel 1938 upphävdes. Redan långt tidigare hade dock olika metoder för barnbegränsning varit utbredda.

En begränsad rätt till abort infördes vid samma tid. Abort kunde efter ingående prövning beviljas på medicinska, blandade medicinska och sociala, humanitära och eugeniska² grunder. Tidigare hade även de kvinnor som var utslitna genom alltför många barnafödslar varit tvungna att föda barn – även med risk för sitt eget liv – eller varit hänvisade till kvacksalvare.

Olika metoder att själv framkalla en abort praktiserades. Ännu för ett par decennier sedan kunde de kvinnor som vårdades på sjukhus för skador de tillfogat sig vid illegala aborter räknas i hundratal per år.

Under 1960-talet fördes en häftig debatt i abortfrågan. En medveten liberalisering av praxis vid bedömningarna av ansökningar genomfördes i avvaktan på en ny lag. År 1972 utfördes totalt 24 000 legala aborter. De illegala aborterna förefaller under de senaste åren att praktiskt taget ha upphört.

En ny abortlag gäller i Sverige sedan början av år 1975. Enligt den får

¹ Denna fråga har behandlats utförligt på engelska av Rita Liljeström i "A Study of Abortion in Sweden". Royal Ministry for Foreign Affairs, Stockholm 1974.

² Arvsmässiga.

abort ske fram till utgången av 18:e havandeskapsveckan om kvinnan begär det. Efter 12:e men före utgången av 18:e havandeskapsveckan görs i regel en utredning av en kurator. Beslut fattas sedan av läkaren. Om läkaren inte medger abort ska han genast överlämna ärendet till socialstyrelsen för ny prövning. Strävan är att aborterna ska ske före 12:e veckan. Ansöknings- och utredningsförfarandet är därför snabbt. Abort ses fortfarande som en nödfallsutväg.

Samtidigt som den nya abortlagen antogs beslöts att preventivmedelsrådgivningen ska byggas ut, så att väntetiderna försvinner. Den är gratis och preventivmedel ska i viss omfattning tillhandahållas gratis i samband med rådgivningen. P-piller ska omfattas av sjukförsäkringens läkemedelsrabatt och därmed bli mycket billiga.

En statlig utredning har nyligen kommit med ett förslag till förändringar i skolornas sexual- och samlevnadsundervisning. En del av målsättningen för denna undervisning är att motivera ungdomarna att ta ansvar för följderna av sitt sexualliv, dvs att bland annat planera sitt föräldraskap.

Gen-
bör-
gen-
Fl
tjän-
när-
Den
ins-
för
än-
kun-
nar
R
mål-
per
My-
för
fö-
fö-
In-
har
F
när-
gru-
och
agt
glö-

about the fact that the...
 (The text is extremely faint and largely illegible due to low contrast and blurring. It appears to be a list or a series of entries, possibly related to a historical or scientific record.)

For the...
 (This section continues the list or entries, with some words being more legible than others, such as 'for the' and 'the'.)

...
 (The text in this section is mostly illegible, appearing as a series of faint lines.)

...
 (This section contains more faint text, possibly including names or dates, but they are not clearly discernible.)

...
 (The final section of text on the page, which is also mostly illegible.)

6 Bostad och bostadsmiljö

Att genom moderna, rymliga bostäder och välplanerade bostadsområden underlätta arbetet i hemmet betraktas inte längre som en kvinnofråga, eftersom hemarbetet i högre utsträckning än förr bör delas mellan familjens medlemmar.

Men när den moderna bostadspolitiken började genomföras på 1930- och 1940-talet innebar reformen stora lättnader i kvinnornas arbetsbörda. Hemarbetet och vården av barnen underlättades, liksom vården av gamla, som då oftare än nu sköttes i hemmen.

På 1930-talet var det ännu vanligt att hemarbetet sköttes av anställda tjänare i familjer i över- och medelklassen. Det förekommer knappast numera.

Den moderna bostadspolitikens framväxt

Industrialiseringen medförde att fattiga människors bostadsförhållanden försämrades. Städerna blev överbefolkade och den vanliga arbetarfamiljens bostad var långt in på 1930-talet ett enda rum eller ett rum och kök. Ensamstående personer bodde inneboende hos familjerna i dessa trånga bostäder.

På 1930-talet lades grunden för efterkrigstidens kraftiga satsning på moderna och rymliga bostäder för i första hand barnfamiljer och pensionärer. Inom arbetarrörelsen växte bostadskooperationen fram. Mycket av 1930-talets mest progressiva tankar om det framtida boendet förverkligades just inom bostadskooperationen. Sopnedkast förekom först i hus förvaltade av HSB, en av bostadskooperationens riksorganisationer. Kollektiva tvättstugor utrustade med maskiner började inrättas. Innan samhället på 1940-talet övertog ansvaret för utbyggnaden av barnomsorgen drev en del bostadskooperativa föreningar egna daghem.

För att höja flerbarnsfamiljernas bostadsstandard infördes ekonomiskt stöd till bostäder för barnfamiljer med låga inkomster. Kommunerna grundade på 1940- och 1950-talet allmännyttiga stiftelser för att bygga och förvalta hyresbostäder. De och bostadskooperationen tillsammans äger nu nära hälften av alla bostäder.

Kraven på bättre bostäder och den kraftiga omflyttningen från glesbygd och mindre tätorter till storstäder och större tätorter har

nödvändiggjort ett omfattande bostadsbyggande. Andelen boende i nybyggda och moderna bostäder är därför hög.

Sedan 1969 får familjer med barn och låga inkomster ett bidrag till bostadskostnaderna. Av landets 1,1 miljoner barnfamiljer fick 1974 525 000 detta bidrag. Sedan 1974 finns också ett bostadsbidrag för låginkomsttagare utan barn, som 80 000 hushåll fick under det första året. 700 000 pensionärshushåll fick 1974 ett särskilt bostadsbidrag för pensionärer med ingen eller låg inkomst utöver folkpensionen.

Bostad och bostadsmiljö 1968 och 1974

Levnadsnivåundersökningen visar att bostadsstandarden förbättrats kraftigt både i fråga om utrymme och utrustning från 1968 till 1974, en utveckling som kunde väntas med tanke på att ett stort antal nya bostäder byggts under de åren. Men undersökningen visar också på kvarstående brister, särskilt för ensamstående män.

Andelen trångbodda¹ har halverats från 1968 (från 20 % till 9 %) och andelen extremt trångbodda¹ har reducerats med två tredjedelar (från 3 % till 1 %). Antalet rum per boende har ökat från 1,00 1968 till 1,18 1974.

En modern bostad ska numera enligt de officiella normerna vara utrustad med rinnande kallt och varmt vatten, avlopp, WC, centralvärme, dusch eller bad, modern spis samt kylskåp. 1968 bodde 22 % av den vuxna befolkningen i bostäder som inte uppfyllde samtliga dessa standardkrav, 1974 var det 10 % av den vuxna befolkningen.

Bland dem som inte är gifta eller sammanboende finns vissa könsskillnader i bostadsstandarden. De skilda männen har en klart sämre utrustningsstandard än de skilda kvinnorna. 20 % har bostäder som inte är moderna mot 8 % av kvinnorna. Även de ogifta männen har sämre utrustningsstandard än de ogifta kvinnorna. Särskilt de äldsta ogifta männen hade både 1968 och 1974 de klart sämst utrustade bostäderna av alla.

Såväl ogifta som skilda och änkor/änklingar har dock fått sin bostadsstandard kraftigt förbättrad sedan 1968. Den mest påtagliga förbättringen har skett i de frånskilda männens utrymmesstandard. Av dem var 15 % trångbodda hos sina föräldrar eller som inneboende 1968 och bara 1 % 1974.

Kvinnorna flyttar från föräldrahemmet tidigare än männen. Hälften av kvinnorna hade 1974 flyttat från föräldrarna vid 18,8 års ålder, medan männen nådde samma andel först vid 21,8 års ålder. Denna skillnad mellan unga män och unga kvinnor har förstärkts sedan 1968.

De allmänna kommunikationerna spelar en mycket stor roll för kvinnornas möjligheter att förvärvsarbeta. Enligt en trafikundersökning i Storstockholm reste drygt hälften av de gifta männen bil till sitt arbete 1971, men bara en dryg fjärdedel av deras fruar, och av dem var det bara en tredjedel som körde själva, de andra var passagerare. En fjärdedel av de heltidsarbetande kvinnorna och en tredjedel av de deltidarbetande gick

¹ *Trångbodda*: De som tillhör ett hushåll med fler än två boende per rum, köket och ett rum oräknade.

Extremt trångbodda: De som tillhör ett hushåll med fler än två boende per rum, köket oräknat.

enligt undersökningen till sitt arbete.

Heltidsarbetande gifta kvinnor hade i genomsnitt betydligt kortare arbetsresor än sina män. Ändå tog resan lika lång tid för dem, beroende på att kvinnorna reste med buss och tåg och männen med bil.

Att planera samhället så att det blir ett rimligt avstånd mellan bostad och arbetsplats har stor betydelse för kvinnornas möjligheter att förvärvsarbeta.

Bostadsmiljön

Det ökade förvärvsarbetet bland kvinnor gör det viktigt för hushållen att ha en bostad med arbetsbesparande utrustning och att ha tillgång till kollektiva och kommersiella tjänster av olika slag. Under senare år har på många håll, speciellt i de större städerna, byggts servicecentra dit olika sorters affärer samt samlingslokaler, skolor och daghem förlagts.

Åtgärder har också på senare tid vidtagits för att förhindra att stora varuhus för bilburna kunder i alltför stor utsträckning etableras utanför städerna, då man varit rädd för att dessa skulle konkurrera ut de mindre affärerna i bostadsområdena och på så sätt försämra närservicen.

Denna typ av medveten planering av bostadsmiljön spelar en utomordentligt stor roll för att underlätta livet i de familjer där båda föräldrarna förvärvsarbetar, men också i de familjer som saknar bil.

I städerna bor en stor del av befolkningen i flerfamiljshus. De har ofta byggts relativt höga för att så många som möjligt ska få nära till service. Under en tid då efterfrågan på bostäder varit hög har man forcerat byggandet och resultatet har blivit en ofta ganska enformig bostadsmiljö utan tillräckliga lekplatser för barnen. En reaktion mot dessa bostadsmiljöer uppstod i början av 1970-talet och nu anstränger man sig att bygga mindre tätt med lägre hus och ändå med tillfredsställande service.

Intresset för enfamiljshus har ökat kraftigt. I de stora småhusområdena i storstädernas förorter får man som regel större avstånd till busshållplatser, affärer, skolor, daghem och arbetsplatser. Kvinnornas förvärvsarbete försvåras och hushållet blir mer svårskött. Många har mot den bakgrunden uttryckt oro för följderna av den utveckling mot ett ökat småhusbyggande som nu äger rum.

Hemarbetet sköts fortfarande till stor del av kvinnorna. Av alla vuxna kvinnor hade enligt levnadsnivåundersökningen 80 % skött hushåll för minst två personer under någon del av år 1967 mot 9 % av männen. 7 % av männen hade varit medhjälpare i hushåll minst en timme per dag under 1967. Den grupp bland männen där det var vanligast att hjälpa till i hushållet var de yngre gifta männen i socialgrupp I.

Männens ansvar för hemarbetet och barnens vård uppmärksammas och diskuteras mycket. Det finns därför anledning att tro att utvecklingen så småningom kommer att leda till en jämn fördelning av hemarbetet, även om man kan anta att förändringarna tar lång tid.

Under några år på 1960-talet diskuterades servicefrågorna mycket intensivt. Det förekom i diskussionen att krav ställdes på städservice,

tvättservice, receptioner, kollektiva matserveringar etc. Höga krav på nya kollektiva anläggningar och personal fördes fram och sågs ibland som en förutsättning för jämställdhet mellan könen. En viss förändring i inställningen till dessa frågor har skett under de senaste åren. Kravet på en förkortad arbetsdag och på ett ökat deltagande i hemarbetet och barnens skötsel från männens sida, tillsammans med en kritik mot bostadsmiljöernas anonymitet har lett till att man idag i högre grad betonar att de boende själva bör få tid och möjligheter att förbättra miljön, att sköta sina hushåll, att laga sin mat. Den direkta personliga servicen är fortfarande otillräcklig, men den krävs i första hand för barn, gamla, handikappade och sjuka samt för vissa speciella tjänster som det inte är lämpligt att utföra i hemmet.

7 Familjen och lagen

Grundprincipen i dagens äktenskapslagstiftning är "att äktenskapet ska ses som en form för frivillig samlevnad mellan självständiga personer".

I början av 1900-talet däremot var mannen hustruns förmyndare och förvaltade all egendom. Kvinnan fick träffa avtal om giftermål med sin blivande man, men avtalet måste godkännas av hennes giftoman, dvs i regel fadern.

Gift kvinnas myndighet

1921 blev den gifta kvinnan likställd med mannen rättsligt och ekonomiskt inom familjen. Hon fick rätt att själv förfoga över sin egendom och föra talan inför domstol. Den nya lagen var för sin tid mycket progressiv och gäller delvis ännu. Makarna ska båda efter förmåga bidra till familjens underhåll genom arbete i eller utom hemmet.

Den nya lagen innebar också att upplösning av äktenskap kunde beslutas av domstol bl a på grund av "lång och varaktig söndring".

Skilsmässorna har ökat kontinuerligt under många år. Äktenskapet är inte längre regelmässigt en livslång förbindelse. Det finns dock inga belägg för att ökningen beror på att äktenskap i Sverige på 1970-talet är olyckligare än i början av seklet. Andelen människor som har vuxit upp i familjer med svåra slitningar är enligt levnadsnivåundersökningen ungefär oförändrad (cirka 12 %) från 1920-talet till 1960-talet.

Snarare beror ökningen på att skilsmässa i dag är ett ekonomiskt och socialt realistiskt alternativ till ett olyckligt äktenskap, vilket det inte var för fattiga människor i början av 1900-talet. Genom att kvinnornas ställning stärkts och barnfamiljerna med låga inkomster stötts, har det blivit möjligt för en skild kvinna med barn att klara sin och familjens försörjning. Genom att inkomsterna höjts har det blivit möjligt för en fränksild man att klara de underhåll till barnen han vanligen får stå för. Många fränksilda män och kvinnor har emellertid fortfarande ekonomiska svårigheter.

Underhåll till skilda kvinnor från den förre mannen var förr vanligt. I dag har systemet till stor del ersatts med kvinnornas eget förvärvsarbete.

Långt in på 1940-talet ansågs det vara en stor skam för en ogift kvinna att få barn. Många ogifta mödrar och deras barn hade det mycket svårt.

Förhållandena förbättrades långsamt från det att man 1917 började vidta åtgärder för att stödja denna grupp. En rätt till bidragsförskott från det allmänna för underhåll till barn födda utom äktenskapet och till skilda föräldrar infördes på 1930-talet.

Den fördömande attityden mot den ogifta modern har i dag i det närmaste försvunnit.

I och med att familjens funktioner förändrats har behovet av en omfattande lagreglering av äktenskapet minskat. Den part som i dag i första hand behöver lagens skydd är barnen, medan det förr var såväl barnen som kvinnan.

”Samvetsäktenskapet”

Giftermålsåldern är 18 år, lika för kvinnor och män. En vigsel kan vara kyrklig eller borgerlig. Medelåldern för dem som gifte sig första gången 1973 var 26,9 år för männen och 24,6 år för kvinnorna.

Antalet giftermål nådde en topp 1966, då 61 000 äktenskap ingicks. Därefter har antalet formella giftermål sjunkit till bara 38 000 år 1973 och stigit igen till 45 000 1974. Andelen av hela befolkningen som är formellt gifta har enligt den officiella statistiken minskat från 63 % 1967 till 60 % 1974. Nedgången i andelen gifta av hela befolkningen beror både på att antalet ingångna äktenskap minskat och på att antalet skilsmässor ökat.

Levnadsnivåundersökningen visar emellertid att det bara är det formella äktenskapet som förlorat i popularitet. Andelen av den vuxna befolkningen som faktiskt lever tillsammans under äktenskapliga former har ökat från 65 % 1968 till 66 % 1974.

Andelen sammanboende ogifta har alltså enligt undersökningen ökat från drygt 1 % 1968 till cirka 6 % av den vuxna befolkningen år 1974.

Ny familjelagstiftning

En reform av äktenskapsrätten genomfördes 1973. Den viktigaste lagändringen var att reglerna för upplösning av äktenskap förenklades. Numera har var och en av makarna i princip rätt till omedelbar skilsmässa. Om endast en av makarna vill skiljas eller om det finns barn under 16 år i familjen ska skilsmässan föregås av en betänketid på minst sex månader. Domstolen ska inte längre ta hänsyn till vem som har skuld till äktenskapets upplösning när man bestämmer underhållsbidrag till make eller avgör vem som ska ha vårdnaden om eventuella barn. Barnets bästa ska avgöra vem som får vårdnaden.

Ett av de skäl som anfördes för nya regler för äktenskap och skilsmässa var att unga människor i så hög utsträckning valde att bo tillsammans utan att formellt gifta sig.

Som en följd härav har nu också faderns möjlighet att, om modern dör eller föräldrarna flyttar isär, få vårdnaden om ett barn utom äktenskap

blivit i princip desamma som när det gäller barn i äktenskap. En lag om ogifta sammanboendes gemensamma bostad säger att den som vid en separation bäst behöver bostaden ska ha den.

Man har på senare år blivit alltmer medveten om att det finns många sorters familjer och många sorters hushåll och att den traditionella familjen med mor, far och barn bara är en del av alla hushåll, närmare bestämt knappt 1 miljon av landets drygt 3 miljoner hushåll år 1970. Det är därför inte bara på familjelagstiftningens område man kan märka en strävan till mera mångsidiga regler. En sådan strävan finns också i socialförsäkringarnas bestämmelser och t ex när det gäller bostadsbidrag.

The first thing I noticed when I stepped out of the train was the fresh air. It felt like I had been in a different world. The people here were so friendly and helpful. I had heard that the people here were very kind and that was true. I was lucky to have found a place where I could relax and enjoy my vacation. The weather was perfect, not too hot and not too cold. I had heard that the weather here was the best and it was true. I was lucky to have found a place where I could relax and enjoy my vacation. The weather was perfect, not too hot and not too cold. I had heard that the weather here was the best and it was true. I was lucky to have found a place where I could relax and enjoy my vacation.

1900-1901

The first thing I noticed when I stepped out of the train was the fresh air. It felt like I had been in a different world. The people here were so friendly and helpful. I had heard that the people here were very kind and that was true. I was lucky to have found a place where I could relax and enjoy my vacation. The weather was perfect, not too hot and not too cold. I had heard that the weather here was the best and it was true. I was lucky to have found a place where I could relax and enjoy my vacation.

1900-1901

The first thing I noticed when I stepped out of the train was the fresh air. It felt like I had been in a different world. The people here were so friendly and helpful. I had heard that the people here were very kind and that was true. I was lucky to have found a place where I could relax and enjoy my vacation. The weather was perfect, not too hot and not too cold. I had heard that the weather here was the best and it was true. I was lucky to have found a place where I could relax and enjoy my vacation.

8 Barn

Konflikten för föräldrarna mellan vården av barn och förvärvsarbete har funnits lika länge som industrisamhället funnits och kanske längre. Den har alltid drabbat kvinnorna och särskilt de ogifta mödrarna. Målet nu är att barn och förvärvsarbete ska kunna förenas på ett harmoniskt sätt och att detta är något positivt för män, kvinnor och barn – för hela samhället. Detta mål kräver dock stora förändringar både i hemmen och i arbetslivet.

Samtidigt kan det vara på sin plats att påpeka att kvinnornas svagare ställning i samhälle och arbetsliv inte enbart hänger samman med att barnens uppfostran och vård i alla tider åvilat dem. Många kvinnor har inga barn, många vårdar barn bara under några få år av sitt aktiva liv. De får ändå starkt känna av kvinnornas speciella svårigheter på arbetsmarknaden och i samhället i övrigt. Kvinnorna som grupp behandlas helt enkelt ofta som om alla hade barn. Männerna som grupp behandlas som om inga av dem hade barn.

Barn förr

I Sverige föds numera drygt 100 000 barn om året på en befolkning av drygt 8 miljoner. Under andra hälften av 1800-talet och fram till 1920-talet föddes fler barn av en befolkning som var ungefär hälften så stor (3,5 miljoner 1850 och 6 miljoner 1920). Samtidigt har antalet människor som hela livet lever som ensamstående minskat mycket kraftigt. Det betyder att antalet syskon i varje familj minskat drastiskt.

Levnadsnivåundersökningens intervjuer visar att av dem som föddes på 1890-talet hade över 60 % fyra syskon eller fler, medan de som har fyra syskon eller fler bland de som är födda 1949–58 endast är 13 %.

Barndödligheten har minskat kraftigt. Fram till början av 1800-talet dog 200 barn av 1 000 före ett års ålder, vid sekelskiftet 100 av 1 000 och 1973 10 av 1 000 barn. Skillnaden i dödlighet mellan pojkar och flickor har samtidigt minskat. Förbättrade socio-ekonomiska förhållanden anses ha spelat en större roll för den sänkta spädbarnsdödligheten än medicinska framsteg.

Dödligheten bland äldre barn har också minskat kraftigt. 1973 dog mindre än $1/3$ ‰ av de svenska barnen i åldern 5–14 år.

De utomäktenskapliga barnen hade förr ännu svårare än de barn som hade gifta föräldrar. I början av 1800-talet dog 400 av 1 000 av dessa barn före ett års ålder, vid sekelskiftet cirka 150 av 1 000 och 1966, när sådan statistik slutade föras 16. Ogifta mödrar tvangs förr ofta lämna ifrån sig sina barn. Ända in på 1900-talet förekom i vissa privata fosterhem en sorts indirekt barnamord. Barnen vansköttes, svalt ihjäl eller försvann. Dessa fostermödrar kallades med ett makabert namn änglamakerskor.

Redan från 1917 utsågs en särskild barnvårdsman att stödja och övervaka varje utomäktenskapligt barn och dess mor. Barnvårdsmannens uppgift var bl a att få faderskapet klarlagt och underhållsbidraget fastställt. På 1930-talet blev det obligatoriskt för barn födda utom äktenskap att vara inskrivna vid barnvårdscentral. Sedan de stora skillnader mellan dessa och andra barns förhållanden försvunnit, avskaffades båda dessa regler för ett par år sedan. Nästan alla är ändå inskrivna på barnvårdscentral genom den uppsökande verksamhet som bedrivs.

En sista rest av särbehandlingen av barn födda utom äktenskap avskaffades 1973. Sedan dess har de samma rätt som barn födda i äktenskap att ärva sin far. Den allra sista resten av särbehandlingen av dessa barn kan antas komma att avskaffas 1975: Regeringen har nämligen för avsikt att framlägga förslag att modern och fadern gemensamt ska kunna ha vårdnaden om sina barn, även om de är ogifta.

Barnarbete var vanligt förr. I det fattiga bondesamhället var det naturligt att barnen tidigt fick börja hjälpa till efter förmåga. I industrisamhällena blev det ett hänsynslöst utnyttjande av en billig arbetskraft. Inte förrän år 1881 kom den första lagen som begränsade barns arbete ”i fabrik, hantverk eller annan hantering”. Numera förhindrar den 9-åriga skolplikten i stort sett barnarbete. För de barn som arbetar på sin skolfria tid finns särskilda regler.

Barntillsyn i samhällets regi förekom inte annat än i enstaka fall förrän på slutet av 1930-talet. Behov av en ordnad barntillsyn uppstod långt tidigare i och med inflyttningen till städerna i synnerhet för de ensamstående mödrarna. I vissa fall ordnades barntillsyn i form av välgörenhetsinrättningar och av föreningar, men för de flesta familjer där modern arbetade var situationen svår. Man tvangs lämna barnen helt vind för våg, med bristfällig tillsyn av äldre barn eller grannar eller till och med ta med dem till fabriker och andra arbetsplatser. På 1930-talet startades vissa barnstugor av bostadsrättsföreningar och företag, och på 1940-talet blev barntillsynen ett samhälleligt ansvar.

1930- och 1940-talens satsningar på trygghet mot inkomstbortfall, bostadsbyggande för barnfamiljer samt kollektiv hjälp och ekonomiskt stöd åt barnfamiljerna betydde mycket för att förbättra barnens levnadsförhållanden. De har beskrivits i flera av ovanstående avsnitt. Särskilt betydelsefullt för barnen var inrättandet av barnvårdscentraler för förebyggande barnhälsovård, statsbidrag till kommuner för fria skolmåltider, skoltandvårdens införande, det allmänna barnbidraget och de bostadspolitiska satsningarna efter andra världskriget.

De skatteavdrag för barn som fanns tidigare avskaffades samtidigt,

eftersom de i ett system med progressiv skatt kom att gynna dem som hade hög inkomst. Den grundläggande principen i familjepolitiken var och är sedan dess att barnfamiljerna bör stödjas praktiskt i form av kollektiva tjänster som är gratis eller billiga och ekonomiskt genom bidrag.

Barn nu

Det totala antalet barn var vid slutet av 1973 2 miljoner varav 785 000 i åldrarna 0-6 år och drygt 1,2 miljoner i åldrarna 7-17 år.

Av de 1,1 miljoner barnfamiljerna hade nära hälften 1 barn, och bara 40 000 4 barn eller mera. Detta betyder dock inte att nära hälften av alla familjer förblir enbarnsfamiljer. Många av de barn som nu är ensamma får syskon senare eller har syskon som är äldre än 17 år.

84 % av barnen bodde i tätorter 1970 och bara 16 % i glesbygd.

Föräldrarnas förvärvsarbete

En stor del av barnen har förvärvsarbetande mödrar, vilket framgår redan i avsnittet om sysselsättning. Att modern förvärvsarbetar är vanligare ju äldre barnen är och ju färre syskon de har. Många av dessa mödrar arbetar emellertid inte heltid. Antalet barn i olika åldrar fördelade efter moderns arbetstid framgår av diagram 6.

I genomsnitt 62 % av alla barn under 17 års ålder hade 1974 mödrar i arbetskraften. Av dessa hade vid undersökningen 60 % mödrar som

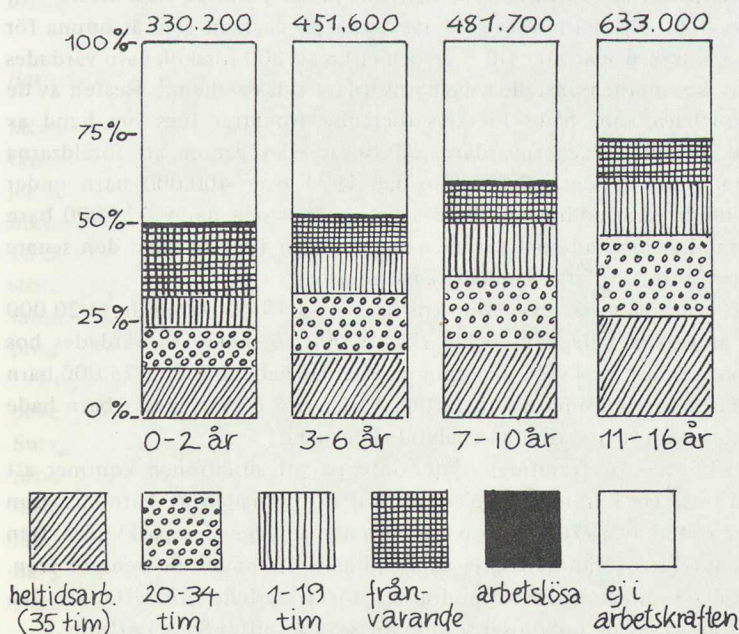

Diagram 6 Hemmavarande barn under 17 år fördelade efter ålder samt efter moderns sysselsättningsstatus och arbetstid 1974

För definitioner se början av kap 2.

arbetade halvtid eller mera. 40 % hade mödrar som arbetade mindre än halvtid eller var tillfälligt frånvarande eller arbetslösa. Många arbetar också en del av året. 1973 var det så mycket som cirka 80 % av mödrarna som hade *någon* inkomst av förvärvsarbete.

Utvecklingen har gått snabbt under de senaste åren. Det är ingen överdrift att säga att 1970-talets barn befinner sig i en helt annan situation än tidigare barngenerationer genom att en så stor del av mödrarna förvärvsarbetar.

Hur stor del av barnen som har förvärvsarbetande fäder saknas det statistik på. Det beror på att det ännu är ovanligt – även om det förekommer – att fadern stannar hemma och tar hand om barnen medan modern försörjer familjen. I statistiken förutsätts att i de fall det finns två föräldrar är båda förvärvsarbetande (eller möjligen heltidsstuderande) om modern är det.

Barnomsorgen

Samhällets barnomsorg har formen av daghem och lekskolor för förskolebarn, fritidshem för skolbarn och familjedaghem för både förskolebarn och skolbarn. Daghemmen, fritidshemmen och familjedaghemmen är till för barn vars föräldrar förvärvsarbetar. Lekskolan är till för barn vars mödrar är hemarbetande eller barn i familjedaghem. De två formerna av förskola – lekskola och daghem – har samma pedagogiska målsättning och ska så långt möjligt integreras.

Utbyggnaden av samhällets barnomsorg har knappt mer än hållit jämna steg med det ständigt ökade antalet barn med förvärvsarbetande eller studerande föräldrar. Situationen är i dag mycket svår på vissa orter.

Drygt 60 000 barn var 1974 inskrivna på daghem som är öppna för barn i åldern 6 månader till 7 år och cirka 50 000 förskolebarn vårdades hos av kommunen anställda dagbarnvårdare i dessas hem.¹ Resten av de förskolebarn som hade förvärvsarbetande föräldrar togs om hand av privat anställda dagbarnvårdare, släktingar eller genom att föräldrarna arbetade olika tider. Totalt var det 1974 över 400 000 barn under skolåldern vars mödrar tillhörde arbetskraften och därav 225 000 barn vars mödrar arbetade halvtid eller mera. Det är i första hand den senare gruppen som får plats i samhällets barnomsorg.

Barnomsorgen har byggts ut kraftigt sedan 1968. Då var drygt 20 000 barn inskrivna i daghem och cirka 16 000 förskolebarn vårdades hos dagbarnvårdare anställda av kommunerna. Då hade ungefär 325 000 barn mödrar som tillhörde arbetskraften. Cirka 175 000 av dessa barn hade mödrar som förvärvsarbetade halvtid eller mera.

Utsikterna för framtiden tyder inte på att situationen kommer att förbättras. De kommunala planerna för utbyggnaden av barnomsorgen under resten av 1970-talet innebär inte att utbyggnaden påskyndas. Den beräknas bli oförändrad eller långsammare än under de senaste åren. Samtidigt väntas småbarnsmödrarnas förvärvsarbete fortsätta att öka som framgår av de prognoser som redovisas i avsnittet Sysselsättning.

¹ Preliminära siffror.

För skolbarnen är situationen ännu svårare. 1974 var knappt 17 000

barn inskrivna på fritidshem och ytterligare drygt 10 000 hade efter skolan sin tillsyn ordnad genom kommunalt anställda dagbarnvårdare¹. Samtidigt fanns 185 000 barn i åldern 7–10 år vars mödrar arbetade halvtid eller mera och alltså skulle ha behövt någon som såg till dem under den skolfria delen av dagen.

Daghem och fritidshem är vanligen öppna från cirka 7 på morgonen till 6.30 på kvällen. Familjedaghemmen har vanligen ungefär samma tider, utom på vissa orter, där man ibland vid behov kan ordna barntillsyn även på andra tider.

Trots att ett rätt stort antal barn har föräldrar som arbetar på s k obekväma tider, är det endast ett fåtal kommuner som börjat undersöka hur dessa barn har sin tillsyn ordnad.

En utredning om barnens förhållanden har räknat ut att av de drygt en miljon barn under 11 år som kring årsskiftet 1973/74 hade heltidsarbetande fäder var det 2/3 vars fäder arbetade dagtid på vardagarna. Hela 22 % (230 000 barn) hade fäder som hade skiftarbete, turlistetider eller andra former av oregelbunden arbetstid.

Av de 325 000 barn under 11 år som hade heltidsarbetande mödrar hade 200 000 – alltså mindre än 2/3 – mödrar som arbetade dagtid på vardagar. 83 000 barn hade heltidsarbetande mödrar med skiftarbete, turlistetider eller annan oregelbunden arbetstid.

Nära 400 000 barn under 11 år hade deltidarbetande mödrar för vilka olika former av obekväm arbetstid var ännu vanligare.

Dessa siffror tyder på att ett vanligt sätt att lösa barntillsynen är att föräldrarna har olika arbetstider. Detta system är slitsamt för såväl barn som föräldrar. Många arbetar antagligen på detta sätt just på grund av brister i samhällets barnomsorg.

Barnfamiljernas inkomster

Mödrarnas ökade förvärvsarbete har inneburit en förstärkning av barnfamiljernas ekonomi. Medianinkomsten före skatt för samtliga barnfamiljer var 1973 45 000 kronor. Som en jämförelse kan nämnas att medianinkomsten för alla män var knappt 31 000 kronor och alla kvinnor 15 300 kronor samma år. Skillnaden mellan olika barnfamiljer är dock stora. En inkomstomfördelning görs till förmån för bland annat barnfamiljer med låga inkomster. Det sker bl a genom att statsskatten är progressiv och genom bostadstillägg till barnfamiljer med låga inkomster.

För en FN-publikation har man räknat ut hur dessa transfereringar påverkar den disponibla inkomsten (Statistiska Centralbyrån: Swedish Survey on Relative Income Differences 1972). I transfereringar har även privata transfereringar räknats in. De är dock obetydliga i Sverige. Det visar sig att den grupp som har den lägsta inkomsten före skatt² i förhållande till den disponibla inkomsten är de ensamstående föräldrarna. Denna grupp tar till och med emot transfereringar i form av pensioner, bostadsbidrag, sjukpenning etc till högre belopp än de betalar i skatt.

Barnfamiljer med två vuxna och två barn däremot betalar väsentligt mera i skatt i genomsnitt än de tar emot i kontanta transfereringar. Detta

¹ Preliminära siffror.

² Inkomst före skatt = faktorinkomst, dvs lön, företagsinkomst och kapitalinkomst.

beror naturligtvis på att det i denna grupp finns många familjer med relativt goda inkomster — både beroende på att båda föräldrarna förvärvsarbetar och på att föräldrarna då ofta är i sina bästa år.

Dessa siffror säger dock ingenting om de skillnader som finns inom de olika hushållstyperna såväl när det gäller inkomster som när det gäller skatter och transfereringar.

Att vissa grupper av barnfamiljerna har ekonomiska svårigheter framgår av att ett ökande antal unga barnfamiljer i storstädernas moderna förorter under de senaste åren fått socialhjälp.

I Storstockholm tillhörde 13 % av barnen familjer som fick socialhjälp någon gång under år 1973 mot 6 % 1965.

De barnfamiljer som i första hand får socialhjälp är de med endast en försörjare, där den andre föräldern saknas eller är hemarbetande.

Eftersom socialhjälp är en behovsprövad förmån som utgår till den som saknar medel till sitt uppehälle, visar det ökade antalet barnfamiljer med socialhjälp på svårigheter för vissa grupper barnfamiljer — och därmed även för barnen.

Sociala skillnader mellan barn

Barnens uppväxtvillkor varierar fortfarande kraftigt med föräldrarnas ekonomiska förhållanden, utbildning, socialgrupp och bosättningsort.

Detta avspeglar sig särskilt i att barn från olika familjer trots det studiesociala stödets utbyggnad får högre utbildning i olika utsträckning.

Av barnen från socialgrupp I skrevs 81 % in vid högskolor och universitet i slutet av 1960-talet, av barnen från socialgrupp III 9 %. Att upphäva denna snedfördelning är ett av de främsta målen för den högskolereform som nu är aktuell.

Kvinnornas frigörelse och barnens välbefinnande — fortfarande en konflikt

Barn och förvärvsarbete är fortfarande en olöst konflikt för många människor. Denna konflikt har främst att göra med bristen på barnomsorg och att många föräldrar måste lita till otillfredsställande lösningar på barntillsynen. Den har också att göra med arbetstiderna.

Som beskrivits i avsnittet Sysselsättning finns sedan ett par år starka krav på en allmän förkortning av den dagliga arbetstiden till sex timmar. Detta krav gäller alla människor, men diskussionen startade med utgångspunkt från de små barnens alltför långa "arbetstider" och korta tid med föräldrarna. Det förekommer i storstädernas förorter, där föräldrarnas arbetsresor är långa, att små barn tillbringar 10–12 timmar på daghem eller hos dagbarnvårdare. Detta är alla överens om är för lång tid, och olika lösningar diskuteras, främst en kortare arbetsdag för båda föräldrarna.

Inte bara tillsynsproblem och de långa arbetstiderna skapar en konflikt mellan barn och förvärvsarbete, utan också arbetslivets organisation.

Många arbetsplatser är organiserade så att det är svårt att ringa ett telefonsamtal eller ta emot telefon under arbetet, det är svårt att få ledigt för att gå med barn till läkare eller tandläkare, det förväntas inte att någon av de anställda ska utebli därför att ett barn har blivit sjukt på natten eller liknande. När det blir vanligare att båda föräldrarna förvärvsarbetar måste arbetslivet anpassas till att de anställda inte enbart är arbetskraft, utan att många av dem också är föräldrar under en del av sitt liv. Hur väl samhällets barnomsorg än fungerar, är det orimligt att vänta sig att det inte ska märkas i arbetslivet att människor – både män och kvinnor – har barn.

Förr ansågs det naturligt att konflikten mellan barn och förvärvsarbete drabbade kvinnorna och speciellt de ensamstående mödrarna. Man diskuterade då olika lösningar för att skydda modersrollen och göra det möjligt för en familj att leva på en inkomst – mannens.

Nu är inriktningen en annan med dubbla roller för båda föräldrarna. I stället för ett val mellan hem och barn å ena sidan (för kvinnan) eller förvärvsarbete å den andra (för mannen) diskuteras nu att dubbla roller – att ha rätt att vara både förvärvsarbetande och aktiv förälder – är något positivt som alla människor borde ha rätt till.

Den dubbla rollen läggs ännu oftast på kvinnan ensam och blir därvid ganska betungande. Därför börjar man nu inse att mannens ansvar för hem och barn måste öka, om kvinnorna ska kunna delta i förvärvsarbete och samhällsliv i större utsträckning.

Nyare forskning har visat att nära relationer till fadern – eller rättare sagt till män – har stor betydelse för barnens utveckling. Den ensidiga kvinnovärld som små pojkar kan leva i tills de är i tioårsåldern anses t ex av många psykologer vara en bidragande orsak till en form av kompensatorisk manlighet, som i sämsta fall tar sig uttryck i kvinnoförakt, våldsdyrkan och identifikation med stereotypa maskulina ideal i form av soldater, ledare, hjältar etc.

Särskilda åtgärder vidtas nu för att få in manlig personal i förskolan.

Den första lagen som erkänner faderns betydelse för de små barnen trädde i kraft 1974. Sedan dess kan den sju månader långa ledigheten efter ett barns födelse delas mellan föräldrarna. De får därvid ersättning från en ny föräldraförsäkring med samma belopp som vid sjukdom. Redan under det första året utnyttjade 2 % av fäderna denna möjlighet och många positiva erfarenheter rapporterades. Olika åtgärder för att öka antalet övervägs.

Föräldraförsäkringen ger också varje familj tio dagars ledighet som kan tas ut när ett barn under tio år är sjukt eller när ett nytt barn föds och fadern behöver ta hand om de äldre barnen. Denna form av föräldraförsäkring utnyttjar fäderna mera, enligt preliminära siffror från Stockholm i 30–40 % av familjerna.

De 10 dagarna är inte avsedda att räcka för familjernas behov. Avsikten är att de endast ska utnyttjas innan familjen hunnit få hjälp med tillsynen av det sjuka barnet. Men samhällets möjligheter att stödja familjerna genom tillsyn av sjuka barn – ett nödvändigt komplement till den övriga barnomsorgen – är i dag ytterst bristfälliga. Endast några få kommuner i landet har tillräcklig personal för tillsyn av sjuka barn anställda för att normalt kunna tillgodose efterfrågan från de familjer som har barn i kommunens barnomsorg. Detta missförhållande drabbar i första hand kvinnorna, som får ta ledigt från sitt arbete.

Hur kan det nu komma sig att bristen på barn tillsyn tillåts vara så stor, samtidigt som politikens målsättning är att båda föräldrarna eller en ensam förälder ska ha rätt att förvärvsarbeta?

Den första förklaringen är att samhället har överraskats av den snabba ökningen av mödrarnas förvärvsarbete — trots att många på 1960-talet påpekade att detta var vad man borde vänta sig.

Den andra förklaringen är att ansvaret för barnomsorgen är kommunalt. Det är kommunerna som beslutar hur mycket barnstugorna ska byggas ut. Här gör sig olika lokala önskemål, prioriteringar, fördomar mot kollektiv barnomsorg och synpunkter på värdet av kvinnors förvärvsarbete gällande. Det är också kommunerna som får finansiera utbyggnaden och driften av barnstugorna, även om de nu får statsbidrag och lån till hela byggnadskostnaden och bidrag till nästan halva driftkostnaden. Det framhålls ofta från kommunalpolitikerna att dessa kostnader är alltför betungande för kommunerna och att statsbidragen måste höjas.

Kostnaderna blir så stora i första hand på grund av kraven på stor personal och små barngrupper. Den nuvarande centrala rekommendationen är att högst 20 barn bör vara i samma grupp. Den personal som direkt arbetar med barnen bör då vara minst fyra. För de yngsta barnen är kraven högre.

Många grupper är aktiva för att bilda opinion i kommunerna för en snabbare utbyggnad av barnomsorgen och högre kvalitet på omsorgen, både inom de lokala politiska partiorganisationerna, fackliga organisationer, kvinnoorganisationer och andra grupper, t ex föräldrar till barn som står i kö till barnstugorna.

Landsorganisationen och Tjänstemännens Centralorganisation, de politiska partiernas kvinnoförbund och andra kvinnoorganisationer har också engagerat sig i denna opinionsbildning.

En ny lag om förskola innebär att alla sexåringar från hösten 1975 ska beredas plats i förskola minst tre timmar per dag fem dagar i veckan. Sådan förskola har funnits redan tidigare. I det närmaste alla sexåringar väntas gå i den allmänna förskolan. De fyra- och femåringar som har särskilt stort behov av stöd och stimulans för sin utveckling ska dessutom erbjudas plats. Det kan gälla invandrarbarn som behöver särskild träning eller barn med sociala problem som behöver extra stimulans för sin utveckling.

Många barn som bor i de glest befolkade delarna av landet har tidigare gått miste om den stimulans och möjlighet till lek med andra barn som förskolan ger, därför att avstånden är långa. Den nya förskolelagen betonar särskilt glesbygdsbarnens rätt till förskola.

Den nya förskolelagen ålägger också kommunerna att upprätta planer för utbyggnaden av barnomsorgen som ska grunda sig på befolkningsprognoser och prognoser för kvinnornas förvärvsarbete.

Sedan dessa planer hösten 1975 har presenterats, avser regeringen att se över den samlade effekten av den kommande utbyggnaden för hela landet och överväga vilka åtgärder som kan behöva vidtas. I sista hand har man uttalat att man är beredd att tillgripa lagstiftning. Målsättningen är att alla barn som behöver en daghemsp plats ska ha det senast om tio år.

En utbyggnad av fritidshemmen där yngre skolbarn tas om hand under den skolfria delen av dagen planeras också. Här är platsbristen sådan att det är nästan omöjligt att inom en överskådlig framtid tillgodose behovet utan drastiska åtgärder. Därför diskuteras en ny form av fritidshem, där man ska arbeta i öppna former och erbjuda direkt tillsyn endast för en mindre del av barnen. Samtidigt diskuteras också att utvidga skolans ansvar, så att man ska ta hand om barnen under fritiden när det behövs.

Det förs en ganska intensiv debatt om barns behov. En del av denna debatt handlar som den gjort sedan seklets början om hur barnen påverkas av moderns förvärvsarbete. Det är emellertid numera ovanligt att moderns rätt att förvärvsarbeta om hon så önskar ifrågasätts. Detta förutsätter dock att hon kan ordna barnens tillsyn på ett bra sätt. För det är fortfarande på modern det ansvaret läggs, även om många människor är beredda att beklaga att ansvaret inte i lika hög utsträckning tas av fäderna.

Inställningen till moderns förvärvsarbete hänger naturligtvis nära samman med inställningen till daghem. Att daghemmen bland föräldrarna och barnen är populära och en eftertraktad form av barnomsorg vittnar de långa köerna om. Det finns dock fortfarande människor som anser att daghem inte är bra för barnen.

Men den seriösa debatten handlar om daghemmens kvalitet. Det finns stora skillnader mellan olika daghem i utrustning, lokaler och personaltätthet, även om ett visst minimum är fastställt i anvisningar från socialstyrelsen som har överinseende över alla daghem i landet.

Diskussionen om barnens levnadsförhållanden handlar emellertid inte bara eller ens till övervägande del om moderns förvärvsarbete eller värdet av daghem. Den handlar om barnens lekmiljö, föräldrautbildning, barnens kommersialiserade kultur, barn och trafik och liknande. I de senaste årens diskussion har man t ex i de moderna bostadsområdena jämfört de resurser som läggs ner på anläggningar för bilar med de resurser som läggs ner på anläggningar för barnen. Jämförelsen har ofta utfallit till barnens nackdel.

En särskild utredning har tillkallats för att utarbeta en systematisk redovisning av hur barnens levnadsförhållanden utvecklats. Denna analys, som ska framläggas under 1975, ska ge underlag för en diskussion om åtgärder för att ytterligare förbättra barnens levnadsförhållanden.

9 Kvinnornas inflytande i samhället

Kvinnorna – liksom en stor del av männen – förmenades länge rätten att delta i allmänna val och annan politisk verksamhet. Men även sedan de formella hindren undanröjts deltar kvinnorna i betydligt lägre utsträckning än männen i politisk och annan samhällelig verksamhet – särskilt på de högre beslutsnivåerna. Orsakerna är delvis enkla och lätta att peka på. Det saknas en tradition för kvinnlig politisk verksamhet. För kvinnorna får ofta ansvaret för hem och barn lov att gå före sådan verksamhet. Säkert finns fler och mer svårfångade orsaker. Ibland hävdas det att politiken, sådan som den är i dag, är gjord av män med mäns värderingar och för män med mäns sätt att fungera.

När en stor del av kvinnorna står utanför politisk verksamhet betyder det att demokratin är ofullständig. Det klassiska demokratiska idealet innebär att medborgarna ska delta så mycket som möjligt i politiken. Det har sammanfattats på följande sätt i levnadsnivåundersökningen:

- Endast om alla deltar i den politiska beslutsprocessen kan man få garanti för att allas intressen ingår i avvägningarna vid de politiska besluten.
- Deltagandet i politiken tränar alla som deltar så att de blir i stånd att vanemässigt försvara sina intressen.
- Deltagandet utvecklar personligheten så att medborgaren känner sig som en del av helheten och får ansvar inte bara för sig själv utan också för helheten.

Valdeltagande

Den allmänna och lika rösträtten för alla svenska medborgare genomfördes genom riksdagsbeslut 1919 och 1921 och tillämpades första gången vid riksdagsvalet 1921. Kvinnorna blev samtidigt liksom männen valbara från 23 års ålder.

Vid detta första allmänna val deltog 47 % av kvinnorna och 62 % av männen. Skillnaden mellan kvinnor och män i valdeltagandet har numera utjämnats. I valet 1970 röstade enligt en intervjuundersökning efter valet 90,4 % av de röstberättigade männen och 89,0 % av kvinnorna.¹

¹ Enligt röstlängderna röstade 88,3 % av de röstberättigade männen och kvinnorna. Undersökningsresultatet ger alltså en viss överskattning.

Kvinnor i beslutande församlingar

I riksdagen invaldes 1921 fem kvinnor bland de två kamrarnas 380 ledamöter. 1949 hade antalet stigit till 28 och 1967 till 50 dvs 13 %. 1975 var 21 % av riksdagsledamöterna (74 av 350) kvinnor.

Först 1947 fick Sverige sin första kvinnliga regeringsledamot. Av regeringens 19 statsråd är tre kvinnor 1975.

Redan 1919 förrättades kommunalval till städernas och primärkommunernas fullmäktige och till landstingen med allmän rösträtt.

Från början valdes enstaka kvinnor in i stads- och kommunalfullmäktige, men antalet har efter hand ökat. Efter valet 1958 var 10 % av drygt 32 000 fullmäktige kvinnor, efter valet 1966 12 %.

Av drygt 13 000 ledamöter i landets 278 kommunfullmäktige var drygt 2 000 kvinnor 1974, dvs 17 %. Ökningen sedan 1966 är avsevärt större än man haft anledning att hoppas, eftersom kommunerna under samma period slagits ihop till större enheter och det totala antalet valda minskat kraftigt.

De 24 landstingen, vars viktigaste uppgift är sjukvården och en stor del av yrkesutbildningen fick 6 kvinnor invalda år 1919. Efter valet 1958 utgjorde kvinnorna knappt 10 % av 1 400 landstingsledamöter och efter valet 1966 11 %.

Av 1 519 landstingsledamöter var 289 kvinnor 1974, dvs 19 %.

Kvinnoorganisationer

De första kvinnoorganisationerna bildades i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. En av de första var Fredrika Bremerförbundet, som fick sitt namn efter den författarinna som nämnts i avsnittet Historiskt perspektiv. Förbundet hade – och har – till uppgift att förbättra ”kvinnornas ställning i hem, samhälle och stat”.

Den första kvinnliga arbetarföreningen bildades 1886. En landsomfattande organisation för kvinnans politiska rösträtt arbetade från början av seklet tills rösträtten erhöles. Kooperativa kvinnogillan stödde från 1907 konsumentkooperationen.

Numera finns ett stort antal kvinnoorganisationer, både de som är anslutna till de politiska partierna och andra med olika målsättningar och syften. De spelar en stor roll för att öka kvinnornas deltagande i olika former av samhällsliv och i politiken. Kvinnorna är emellertid på intet sätt hänvisade enbart till de organisationerna för sin politiska och samhällseliga aktivitet. De deltar också i hög utsträckning i andra organisationers verksamhet.

Fackligt arbete

De kvinnliga arbetarföreningarna bedrev tidigt fackligt arbete bland kvinnorna. Ett särskilt ”Kvinnornas fackförbund” fanns från 1902 till

1909, då det gick upp i de respektive manliga fackförbunden. Särskilda kvinnoorganisationer har därefter inte funnits i fackliga sammanhang. Ansträngningarna att organisera kvinnliga arbetare bedrivs av de olika förbunden och särskilda kommittéer inom dem. 1947 bildades också inom Landsorganisationen ett särskilt kvinnoråd, numera familjeråd.

När Landsorganisationen bildades 1898 var den en nästan helt manlig organisation, men redan 1907 hade man 17 000 kvinnliga medlemmar (9 % av medlemmarna). Den landsomfattande storstrejken 1909 drabbade de kvinnliga medlemmarna ännu hårdare än de manliga och andelen kvinnor sjönk till 5 %. Sedan dess har antalet kvinnliga medlemmar hela tiden ökat. 1967 var över 400 000 av LO:s medlemmar kvinnor (26 %) och 1973 570 000 (32 %).

Inför sitt 75-årsjubileum 1973 publicerade Landsorganisationen en studie av organisationen och kvinnorna på arbetsmarknaden. Den visade att kvinnorna är starkt underrepresenterade i organisationens verksamhet. En tredjedel av medlemmarna är kvinnor, men av samtliga uppdrag i lokala avdelningar i organisationens medlemsförbund innehas endast 11 % av kvinnor. (Se även Ubildningsavsnittet om facklig utbildning.)

I undersökningen konstateras att utvecklingen under perioden 1958–1972 snarast har gått bakåt:

”Tvärs genom hela den komplicerade LO-hierarkin ser man alltså samma mönster för den undersökta perioden: Maktpositionerna i ökande utsträckning till männen, men samtidigt rikare möjligheter för kvinnorna att komma med utredningar och förslag.”

I LO:s kongress har kvinnorna alltid varit underrepresenterade. Ären

1946 till 1966 ökade kvinnornas antal från 10 till 16 av 300 ombud. Vid 1971 års kongress hade antalet kvinnliga ombud fördubblats till 38.

Även inom Tjänstemännens Centralorganisation har kvinnofrågorna uppmärksamats. En särskild familjepolitisk nämnd bevakar dessa frågor. I Tjänstemännens Centralorganisation är nära hälften av medlemmarna kvinnor, 400 000 av 815 000 medlemmar, men i de 65 regionala styrelserna har kvinnorna 1974/75 bara 27 % av platserna. Utvecklingen har dock gått framåt de senaste åren, bl a har antalet kvinnliga ordförande i lokalavdelningar ökat.

Den tredje fackliga organisationen, Centralorganisationen SACO/SR, som huvudsakligen organiserar akademiskt utbildade har 47 000 kvinnliga medlemmar, vilket är 30 % av alla medlemmarna. Vid den senaste kongressen 1974 var 16 % av kongressdelegaterna kvinnor.

Det privata näringslivet

Av de 2 800 högsta befattningarna i det privata näringslivet innehades 1974 2 av kvinnor. I Svenska Arbetsgivarförbundets styrelse på 63 ledamöter fanns 1975 ingen kvinna, och inte heller bland de 58 ledamöterna i Svenska Industriförbundets styrelse. I företagens styrelser och styrelserna för olika branschsammanlutningar saknas kvinnorna också så gott som helt.

Statsförvaltningen

I den statligt lönerulerade offentliga förvaltningen fanns 1973 cirka 500 000 anställda varav 41 % kvinnor. I de högsta befattningarna fanns 1 % av kvinnorna mot 4 % av männen. På de övriga handläggande nivåerna fanns 31 % av männen och 13 % av kvinnorna. Kvinnorna är alltså starkt underrepresenterade. En utredning om kvinnornas situation i den statliga förvaltningen har i juni 1975 föreslagit åtgärder för att situationen ska förbättras.

Politiskt deltagande 1968 och 1974

Genom att delta i de allmänna valen tar medborgaren ställning till de konkurrerande alternativ som de olika partierna ställer upp. För att påverka de alternativ som ställs upp i valen av partierna och för att påverka de valda representanternas handlande mellan valen har medborgarna, enligt den modell för att mäta politiskt deltagande som levnadsnivåundersökningen använt, sex olika vägar att gå: (1) att skriva i tidningar, (2) att yttra sig på möten, (3) att vara medlemmar i fackliga eller (4) politiska organisationer, (5) att delta i demonstrationer och (6) att ta personlig kontakt med valda representanter.

Dessa sex vägar att delta i politiken är formellt lika öppna för alla, men

används i mycket olika utsträckning av olika medborgargrupper. Särskilt väsentligt är att fråga sig hur stor den grupp är som inte deltar i politiken på någon av de sex vägarna.

Enligt levnadsnivåundersökningen står ca 30 % av befolkningen i åldern 15–75 år utanför den politiska beslutsprocessen i den mening att de inte deltar aktivt genom någon av de sex kanaler som den representativa demokratins teori anvisar.

Skillnaderna mellan män och kvinnor i andel som står utanför den politiska beslutsprocessen i denna mening är betydande. Av männen är andelen 17 % av kvinnorna 42 %. Bland äldre kvinnor i arbetarklassen är andelen så hög som 60 %. Hemarbetande står i alla tre socialgrupperna betydligt oftare utanför politisk verksamhet än förvärvsarbetande kvinnor.

Tabell 5 Andel män respektive andel kvinnor i åldern 15–75 år som inte deltar i politiken genom någon av de sex kanaler som den representativa demokratins teori anvisar.

	Kvinnor	Män
År 1968	52	19
År 1974	42	17

Andelen som inte deltar i politiken ser dock ut att minska. Andelen har enligt levnadsnivåundersökningen gått ned från 36 till 30 % mellan 1968 och 1974. Skillnaden mellan män och kvinnor i andel utanför politiken har likaså minskat, men kvinnornas andel är fortfarande mer än dubbelt så hög som männens.

Går vi till var och en av de sex aktiviteterna finner vi i princip likartade skillnader i andel deltagande. Kvinnornas andel deltagande är mellan 41 och 64 % av männens på var och en av de sex aktiviteterna. Minst är skillnaden i andel politiskt organiserade. Störst är den i andel som yttrat sig på möten. Både bland män och kvinnor är det den fackliga organisationen och den fackliga aktiviteten som når och engagerar de högsta andelarerna.

Jämför vi 1968 och 1974 finner vi likartade mönster, när vi ser till skillnaderna mellan män och kvinnor, men skillnaderna i andel aktiva mellan män och kvinnor har minskat genomgående på alla aktiviteter.

Tabell 6 Andel män respektive andel kvinnor som deltar i olika politiska aktiviteter 1974. Relationstal mellan kvinnors och mäns andel 1968 och 1974

	Andel 1974		Relationstal Kvinnor/Män	
	Män	Kvinnor	1968	1974
Skriftlig argumentation	15	7	.43	.47
Muntlig argumentation	39	16	.33	.41
Politiskt organiserad	25	16	.54	.64
Fackligt organiserad	64	35	.43	.55
Deltagande i demonstration	22	12	.40	.55
Personlig kontakt	13	7	.40	.54

Det genomsnittliga relationstalet för de sex aktiviteterna har gått från .42 1968 till .53 1974. Kvinnornas politiska aktivitet ställd i relation till männens har således ökat från i genomsnitt ca 42 % till i genomsnitt ca 53 % av männens, vilket måste karaktäriseras som en imponerande ökning, men till en fortfarande låg nivå.

Åtgärder för att öka kvinnornas inflytande i samhället

Debatten om kvinnornas makt och inflytande i samhället har varit intensiv länge och har då först och främst handlat om riksdagens, landstingens och de kommunala organens sammansättning. Under 1975 har debatten ytterligare intensifierats. Många organisationer har som sin viktigaste aktivitet under kvinnoåret kampanjer för att öka kvinnornas inflytande i den egna organisationen.

Några exempel kan nämnas.

Folkpartiets landsmöte antog 1972 en rekommendation till sina lokala organisationer att eftersträva en sammansättning med minst 40 % kvinnor i partiets interna organ senast under år 1975. Målet har i början av 1975 inte uppnåtts överallt, men t ex i Göteborg har alla interna organ i folkpartiet en sammansättning på 50–50. 1974 antog man också en rekommendation inför 1976 års val att öka antalet nominerade kvinnor på alla nivåer.

För de organisationer och folkrörelser som har anknytning till det socialdemokratiska partiet arbetar en kommitté som i juni 1975 har framlagt ett program för hur man ska få fler kvinnor aktiva i organisationerna. De organisationer som deltar i detta arbete är konsumentkooperationen, HSB, en av de nationella bostadskooperativa organisationerna, Socialdemokratiska kvinno- och ungdomsförbunden samt Landsorganisationen.

Den socialdemokratiska partikongressen 1972 uttalade att antalet kvinnor på alla nivåer i partiet måste öka till nästa kongress 1975.

Landsorganisationen har sedan ett par år barntillsyn vid en av sina skolor för utbildning av fackligt aktiva.

Nomineringarna till de allmänna valen görs av lokala partiorganisationer till kommunfullmäktigevalen och regionala partiorganisationer till landstings- och riksdagsvalen. Det är en fråga om den interna demokratin i var och en av dessa att försöka öka andelen nominerade kvinnor till hälften.

De åtgärder som direkt kan vidtas av statliga organ för att stärka kvinnornas makt och inflytande gäller en ganska begränsad sektor. Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor har tagit initiativet till ett par sådana åtgärder.

1973 skrev delegationen till regeringen och påpekade att antalet kvinnor i statliga utredningar och liknande organ var alltför litet. Sedan dess har en liten förbättring åstadkommit.

1975 har delegationen gått vidare och påpekat att de många statliga regionala styrelserna t ex länsarbetsnämnder, länsbostadsnämnder, för-

säkringskassor (som administrerar socialförsäkringssystemet) och länsstyrelser har en mycket stark manlig dominans. Regeringen har lovat att vidta åtgärder för att stärka kvinnornas inflytande i dessa organ.

Frågan om att öka kvinnornas inflytande i samhället diskuteras ofta som om det gällde enbart att få lika många kvinnor som män i riksdagen och andra valda organ, lika många kvinnliga direktörer som manliga, lika många kvinnliga landshövdingar som manliga. Sådana mål är visserligen väsentliga, men de får inte uppfattas som den huvudsakliga mätaren på kvinnornas inflytande och makt.

Det finns fortfarande, som framgått i föregående avsnitt, stora grupper kvinnor som nästan helt saknar inflytande på samhället, som inte är med i några organisationer och som dessutom har små möjligheter att hävda sina personliga intressen gentemot myndigheter och arbetsgivare.

Många olika sorters åtgärder måste vidtas för att ge dessa kvinnor möjlighet att förbättra sin situation. De måste få tillgång till utbildning som passar dem, åtgärder måste vidtas för att de ska kunna stärka sin ställning på arbetsmarknaden, deras bundenhet till hem och barn måste minska och liknande. Den i särklass mest effektiva vägen kan antas vara att de får en starkare ställning på arbetsmarknaden, dvs ett fast arbete med mänskliga arbetsvillkor.

The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work during the year. It is followed by a detailed account of the various projects and the results achieved. The report concludes with a summary of the work done and a list of the names of the members of the committee.

The second part of the report deals with the financial situation of the country and the progress of the work during the year. It is followed by a detailed account of the various projects and the results achieved. The report concludes with a summary of the work done and a list of the names of the members of the committee.

10 Avslutning

Många åtgärder har vidtagits för att främja jämställdheten mellan kvinnor och män under de senaste åren. Det är ingen överdrift att påstå att jämställdheten mellan män och kvinnor stått i fokus för den politiska reformverksamheten.

Gifta kvinnor och män beskattas numera var för sig, äktenskapslagstiftningen har reformerats, arbetsmarknadsutbildningen har reformerats, skolan har uttryckligen fått till sin uppgift att påverka eleverna och verka för jämställdhet mellan könen. Speciella åtgärder har vidtagits inom arbetsmarknadspolitiken för att ge kvinnor traditionellt manligt arbete och män traditionellt kvinnligt arbete och för att underlätta övergången från hemarbete till förvärsarbete för kvinnor. En föräldrapenning har införts för den förälder som vårdar ett barn under sju månaders ålder. Förbättrad preventivmedelsrådgivning och fri abort har genomförts. De fackliga organisationerna har krävt och fått de största lönehöjningarna för sina lägst avlönade medlemmar, av vilka många är kvinnor.

Den förändring under de senaste åren som har störst betydelse för jämställdheten mellan män och kvinnor är det kraftigt ökade förvärsarbetet bland kvinnorna och särskilt bland småbarnsmödrarna. Samhällets barnomsorg är dock otillräcklig trots de senaste årens snabba utbyggnad. Trots löneutjämningen mellan män och kvinnor kvarstår stora skillnader framför allt beroende på att kvinnor och män arbetar i olika yrken. Kvinnorna är fortfarande kraftigt underrepresenterade i politiska och samhällseliga organ, särskilt på högre nivåer. På de högsta posterna i näringslivet finns knappast några kvinnor alls. När det gäller utbildning finns skillnaderna mellan kvinnor och män framför allt i utbildningens inriktning, medan kvinnorna har i stort sett lika mycket utbildning som männen.

En allmän lagstiftning mot könsdiskriminering finns i vissa länder och har även diskuterats i Sverige som ett sätt att främja jämställdheten mellan könen. Jämställdhetsdelegationen har låtit genomföra en utredning av denna fråga. Efter att ha tagit del av utredningen har delegationen för sin del funnit att den inte vill rekommendera en svensk lag mot könsdiskriminering. Delegationen fann att en sådan lag skulle behöva förses med komplicerade undantag, eftersom olika behandling accepteras när det är fråga om "positiv diskriminering" som genomförs för att främja jämställdheten. Delegationens viktigaste invändning var att ett

generellt förbud *mot* diskriminering inte kan få någon nämnvärd effekt, eftersom vad som behövs i Sverige i dag är aktiv handling *för* jämställdhet.

Många företeelser kan emellertid inte heller förändras enbart genom statliga åtgärder. Därför går utvecklingen mycket långsamt på vissa områden samtidigt som den politiska reformverksamheten och samhällsdebatten är inriktade på att åstadkomma jämställdhet mellan könen.

- Hela det politiska livet och annan samhällsaktivitet bygger på att frivilliga och helt självständiga organisationer själva beslutar i sina angelägenheter. Det är både politiska partier, ungdomsorganisationer, idrottsorganisationer, Kooperationen, fackliga organisationer, bildningsorganisationer och en lång rad andra. Jämställdheten i organisationernas ledning och i verksamhetens inriktning kan endast förbättras genom att organisationerna själva vidtar åtgärder. Kvinnoorganisationerna spelar här en stor roll.
- Utbildningen är visserligen ett område som samhället kan styra, men utbildningens inriktning bestämmer individerna själva i hög grad.
- Många politiska beslut som rör sociala frågor, bostadsbyggande, kommunikationer och annat fattas lokalt i kommunerna, som åtnjuter en hög grad av självständighet gentemot centrala statliga organ.
- De privata företagens personalpolitik förs i enlighet med varje företags ambitioner. En lagstiftning som inskränker arbetsgivarnas rätt att avskeda äldre personal har emellertid genomförts. En lagstiftning som inskränker deras rätt att leda och fördela arbetet diskuteras. Jämställdhetsdelegationen har dessutom pekat på möjligheten att angripa brister i jämställdheten genom förhandlingar mellan arbetsgivarnas och arbetstagarnas organisationer.
- Människors privatliv kan påverkas endast indirekt – genom att villkoren i arbetslivet ändras och liknande – och till privatlivet hör sådana för jämställdheten viktiga företeelser som barnuppfostran och arbetsfördelningen i hemmet.

Inom alla dessa för jämställdheten vitala områden måste en förändrad inställning bryta sekelgamla traditioner och vanor. Statliga regler och kontroller kan införas i vissa avseenden, men i huvudsak ligger dessa områden utom räckhåll för statens direkta åtgärder.

Människor måste i alla dessa sammanhang själva ställa krav på att jämställdhet mellan män och kvinnor ska gälla för att förändringar ska åstadkommas. Så sker nu, men processen tar tid därför att många människor tvekar inför förändringar som ingriper djupt i deras invanda sätt att leva.

Man bör också ha klart för sig att det finns företeelser som motverkar jämställdheten. Som exempel kan nämnas att strävan att genom den fackliga lönepolitiken utjämna skillnaderna i lön mellan olika grupper ständigt motverkas av marknadskrafterna. Ett annat exempel är hela den kommersiella kulturen – reklam, film, damtidningar och annan populärpress – som utnyttjar de traditionella könsrollerna och vars budskap får stor spridning.

Debatten om jämställdhet mellan män och kvinnor har breddats mycket de senaste åren. Det finns en uppsjö av böcker, radio- och TV-program, studiekurser, konferenser, tidningsartiklar, politiska manifest etc etc, som tagit upp jämställdheten mellan män och kvinnor ur olika aspekter och med olika förslag.

Förslagen om *hur* jämställdhet bör uppnås är många och ofta också motstridiga. Men *att* jämställdhet mellan män och kvinnor är något positivt som man bör sträva efter ifrågasätts knappast i dag. Om man finner att åtgärder för att öka jämställdheten kan få negativa effekter för enskilda grupper, t ex äldre hemarbetande kvinnor eller barnen, diskuterar man hur de effekterna bör motverkas, inte för och emot jämställdhet.

Mycket återstår dock för att man ska uppnå målet att kvinnor och män på samma villkor ska kunna kombinera förvärvsarbete, politisk och samhällelig aktivitet med vård av barn. De långsiktiga förändringar som främst diskuteras är

- Rätt till arbete för alla människor.
- En kortare daglig arbetstid.
- Rätt till samhällelig barnomsorg för alla barn.
- Ökat deltagande i hemarbete och vård av barn bland männen.
- Lika stor politisk och samhällelig aktivitet bland kvinnor och män.

För att dessa förändringar ska kunna åstadkommas krävs i sin tur förändringar som berör hela samhällets organisation och förändringar på en mängd olika områden. Jämställdhet mellan män och kvinnor måste vara en målsättning i all politisk reformverksamhet på arbetsmarknadens, utbildningens, regionalpolitikens, kommunikationernas etc områden.

Det är de sämst ställda kvinnorna som hårdast drabbas av bristen på jämställdhet och kvinnorollens nackdelar: De lägst avlönade kvinnorna får hårdast känna av att kvinnor har lägre lön än män. De kortutbildade – inte minst invandrarkvinnor – är mest maktlösa, har minst valfrihet i jobbet och de mest monotona och nedvärderade jobben. De unga flickorna är de lättaste offren för kommersialiseringen av kvinnorollen. De hemarbetande kvinnor vars män har låg inkomst får hårdast känna av isoleringen och bundenheten vid barnen i förortsområdena. De äldre utslitna får hårdast känna av det kärringförakt som är modersmytens baksida. De ensamstående mödrarna – och deras barn – drabbas hårdast av konflikten barn–förvärvsarbete.

Det är därför som en strävan till jämställdhet mellan män och kvinnor måste vara en del av en strävan till social och ekonomisk utjämning i hela samhället. Såväl män som kvinnor måste delta i arbetet på att förverkliga den.

1. The first part of the report is a general introduction to the project. It describes the objectives of the study and the methods used to collect and analyze the data. The introduction also provides a brief overview of the results and conclusions of the study.

2. The second part of the report is a detailed description of the data collection process. It includes information about the sample size, the data sources, and the procedures used to ensure the accuracy and reliability of the data.

3. The third part of the report is a detailed description of the data analysis process. It includes information about the statistical methods used to analyze the data and the results of the analysis.

4. The fourth part of the report is a discussion of the results and conclusions of the study. It discusses the implications of the findings and provides recommendations for future research.

5. The fifth part of the report is a list of references. It includes a list of all the sources of information used in the study.

- The first part of the report is a general introduction to the project.
- The second part of the report is a detailed description of the data collection process.
- The third part of the report is a detailed description of the data analysis process.
- The fourth part of the report is a discussion of the results and conclusions of the study.
- The fifth part of the report is a list of references.

The first part of the report is a general introduction to the project. It describes the objectives of the study and the methods used to collect and analyze the data. The introduction also provides a brief overview of the results and conclusions of the study.

The second part of the report is a detailed description of the data collection process. It includes information about the sample size, the data sources, and the procedures used to ensure the accuracy and reliability of the data.

The third part of the report is a detailed description of the data analysis process. It includes information about the statistical methods used to analyze the data and the results of the analysis.

The fourth part of the report is a discussion of the results and conclusions of the study. It discusses the implications of the findings and provides recommendations for future research.

The fifth part of the report is a list of references. It includes a list of all the sources of information used in the study.

The first part of the report is a general introduction to the project. It describes the objectives of the study and the methods used to collect and analyze the data. The introduction also provides a brief overview of the results and conclusions of the study.

The second part of the report is a detailed description of the data collection process. It includes information about the sample size, the data sources, and the procedures used to ensure the accuracy and reliability of the data.

The third part of the report is a detailed description of the data analysis process. It includes information about the statistical methods used to analyze the data and the results of the analysis.

The fourth part of the report is a discussion of the results and conclusions of the study. It discusses the implications of the findings and provides recommendations for future research.

The fifth part of the report is a list of references. It includes a list of all the sources of information used in the study.

Bilaga 1 Förenta Nationerna och jämslällheten mellan män och kvinnor

I Förenta Nationernas stadgar tar medlemsstaterna avstånd från alla former av diskriminering mot kvinnor.

FN:s kommission för kvinnans ställning tillkom 1946. Den har till uppgift att förbereda rekommendationer och rapporter till FN:s ekonomiska och sociala råd. Den ska bevaka kvinnornas rättigheter på det ekonomiska, medborgarrättsliga och sociala området samt stärka kvinnornas möjligheter till utbildning.

FN:s generalförsamling beslöt 1962 att studera förutsättningarna för ett långtidsprogram för att förbättra kvinnornas ställning. 1966 uppmanade FN:s ekonomiska och sociala råd medlemsstaterna att upprätta nationella planer, som från 1968 och under en tioårsperiod skulle bidra till att förbättra kvinnornas ställning i samhället. En svensk rapport till Förenta Nationerna över kvinnornas status i Sverige författad av Maj-Britt Sandlund överlämnades till FN 1968.

Deklarationen om att avskaffa diskriminering av kvinnor är en milstolpe i FN:s behandling av jämställdhetsfrågorna. Den antogs enhälligt 1967. Ett arbete pågår nu för att vidareutveckla den till en regelrätt konvention, som blir bindande för de stater som ratificerar den.

Flera andra konventioner som har antagits av FN och dess fackorgan har till uppgift att undanröja könsdiskriminering i medlemsstaternas lagstiftning.

Ett program för en samlad aktion för att stärka kvinnornas ställning antogs av FN:s generalförsamling 1971. Målsättningar och vissa minimimål anges som ska vara uppfyllda vid det andra utvecklingsårtondets slut (1980).

Det internationella kvinnoåret 1975 utropades av generalförsamlingen 1972 som ett led i detta program. Avsikten med året är att intensifiera ansträngningarna för att stärka kvinnornas ställning. Temat för kvinnoåret är Jämställdhet – Utveckling – Fred.

FN:s världskonferens i samband med det internationella kvinnoåret hölls i Mexico City den 19 juni–den 2 juli 1975.

Konferensen antog en världsaktionsplan som innehåller rekommendationer för att öka jämställdheten mellan män och kvinnor. Väsentliga svenska synpunkter på planens innehåll tillgodosågs redan i förberedelsearbetet till konferensen. Från Sverige deltog nämligen Maj-Britt Sandlund i den rådgivande kommitté som FN:s kvinnokommission tillsatte för

konferensen. Dessa synpunkter gällde dels att strävan till jämställdhet mellan män och kvinnor måste vara en del av en allmän strävan till jämlikhet i samhället, dels att en förändring av kvinnornas traditionella roll måste åtföljas av en förändring av männens traditionella roll och dels att kvinnorna måste ha samma rätt som männen till arbete.

Vid världsaktionsplanens behandling på konferensen förstärktes på svenskt förslag formuleringen om lika rätt till arbete ytterligare genom ett tillägg som säger att det är samhället som har ansvaret för att vidta åtgärder för att ge män och kvinnor rätten till arbete på lika villkor oavsett civilstånd och att öppna hela skalan av ekonomiska aktiviteter för dem. Den senare formuleringen syftar framför allt på sådant förvärvsarbete som utförs helt eller delvis utanför penningekonomin och utan reguljära anställningsförhållanden och som är vanligt i de flesta utvecklingsländer.

På svenskt förslag antogs också ett tillägg om daghem och annan barnomsorg. Världsaktionsplanen säger att regeringarna har ansvaret för att sådan barnomsorg finns tillgänglig i första hand för de barn vars föräldrar eller förälder förvärvsarbetar eller utbildar sig eller önskar förvärvsarbeta eller utbilda sig.

Ett annat viktigt tillägg som konferensen gjorde till planen slår fast att individer och par ska ha rätt att fritt och på eget ansvar bestämma hur många barn de ska ha och när de ska ha dem samt att de ska få hjälp till familjeplanering. När världsaktionsplanen betonar sambandet mellan denna rättighet och jämställdheten mellan könen och framhåller familjeplanering som en individuell rättighet snarare än en fråga om staters befolkningspolitik måste det från svensk synpunkt betecknas som ett viktigt framsteg.

Andra tillägg till världsaktionsplanen understryker ytterligare sambandet mellan ekonomisk och social utjämning i hela världen, fred och nationellt oberoende och jämställdhet mellan män och kvinnor.

Världsaktionsplanen antogs utan omröstning.

I anslutning till världsaktionsplanen antogs en principdeklaration, den s k Mexicodeklarationen, på enhälligt förslag av samtliga utvecklingsländer, den s k 77-gruppen. Den kan sägas vara en sammanfattning av världsaktionsplanen ur utvecklingsländernas synpunkt och trycker särskilt på behovet av en ny och rättvisare internationell ekonomi, som grundar sig på den s k Stadgan om staters ekonomiska rättigheter och skyldigheter som FN antog 1974. I uttalandet sägs att kvinnor och män tillsammans måste utrota kolonialism, imperialism, rasdiskriminering etc. I denna uppräkningslista nämns också för första gången i FN sionismen, vilket föranledde en omfattande debatt. Flera av de länder som var med och framlade deklarationen tog avstånd från denna formulering. I en särskild omröstning om ordet sionism beslöts med 61 röster mot 23 och 25 nedlagda att ordet skulle stå kvar.

Sverige röstade mot att ordet skulle stå kvar. Hela deklarationen antogs med 89 röster mot 3 och 18 nedlagda. Sverige röstade för deklarationen.

Konferensen förelades också ett stort antal resolutionsförslag —

betydligt fler än som förekommit vid andra FN-konferenser.

Bland annat antogs en resolution om hjälp till det vietnamesiska folket med 94 röster mot 0 och 6 nedlagda. Sverige var här medförslagsställare.

Sverige var också medförslagsställare till en resolution om kvinnornas situation i Chile som antogs utan omröstning.

På förslag av Finland, Sudan och Sverige antogs en resolution som rekommenderar FN:s ekonomiska och sociala råd att hos generalsekretären begära en förstärkning av den enhet på sekretariatet som ska ha ansvaret för uppföljningen av världsaktionsplanen.

Andra resolutioner handlade till exempel om forskning, kvinnors hälsoförhållanden, kvinnor anställda i FN, prostitution, familjen, mödra- och barnhälsovård.

Det svenska inlägget i generaldebatten gjordes av statsminister Olof Palme under hans besök i Mexico. Den svenska delegationen till konferensen leddes av statsrådet Gertrud Sigurdsen. I delegationen ingick företrädare för socialdemokraterna, centerpartiet, folkpartiet, moderata samlingspartiet, jämställdhetsdelegationen samt tjänstemän från de närmaste berörda departementen.

Parallellt med Mexicokonferensen hölls en så kallad tribunal i Mexico City. Den leddes av de frivilliga organisationer som har konsultativ status hos FN i samråd med FN och mexikanska regeringen. Programmet var ordnat i form av paneldiskussioner med efterföljande frågor och debatt om de mest varierande ämnen: Kvinnor och hantverk, kvinnor och fred, attitydbildning, nya familjemönster, jordbruk och landsbygdsutveckling, kvinnors arbete etc, etc. Samtidigt fanns möjlighet för organisationer och grupper att själva ordna möten kring egna ämnen. Den svenska utställningen Rätten att vara människa fanns på tre språk på Tribunalen. Tribunalen gav också ut en daglig tidning som rapporterade om FN-konferensen och Tribunalen.

FN:s fortsatta arbete med jämställdhetsfrågorna kan nu väntas innebära dels en uppföljning av världsaktionsplanen dels ett fortsatt arbete med en konvention mot diskriminering av kvinnor. FN kan också väntas begära kontinuerliga rapporter från FN:s medlemsstater om arbetet för jämställdhet mellan könen. Konferensen uttalade att särskilda ansträngningar att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor borde göras under det kommande årtiondet. Iran föreslog att en ny FN-konferens ska hållas år 1980.

Detta förslag kommer – liksom alla konferensens förslag – att behandlas av FN:s generalförsamling hösten 1975.

En utförlig svensk rapport om konferensen med en redogörelse för fattade beslut och svenska ställningstaganden kommer att publiceras av utrikesdepartementet som en "blåbok" i slutet av år 1975. Den kommer då att kunna beställas i bokhandeln eller från LiberFörlag, Förlagsorder, Fack, 162 10 Vällingby.

Källförteckning

- Arbetsmarknadens kvinnonämnd*: Kvinnan i Sverige i statistisk belysning. Klippan 1973.
- Arbetsmarknadsdepartementet*: Den framtida sysselsättningen. Direktiv till parlamentarisk utredning. Mars 1974.
- Arbetsmarknadsstyrelsen*: Arbetsmarknadsutbildning 1973. Arbetsmarknadsstatistik nr 4 B 1975.
- Cirkulärmeddelande A 9/1974. Ökade insatser för inplacering av kvinnor på arbetsmarknaden.
 - Cirkulärmeddelande A 44/1974. Försöksverksamhet med könskvotering i samband med lokaliseringsstöd och utbildningsstöd.
 - Cirkulärmeddelande D 24/1974. Försöksverksamhet med bidrag till arbetsgivare som anställer och utbildar män respektive kvinnor i yrken som domineras av arbetstagare av motsatt kön ("jämställdhetsbidraget").
 - Kvinnorna och arbetsmarknaden. Fördomar, fakta, framtid. Stockholm 1974.
 - Yttrande över skrivelse från FN:s generalsekreterare ang planerade aktiviteter i samband med det internationella kvinnoåret 1975. Dnr A 1135/1974.
 - Aktiveringssektionen: Utdrag ur arbetsförmedlingsstatistiken sept 1974–jan 1975.
- Barnmiljöutredningen*: Barn med heltidsarbetande fäder med olika arbetstidsformer uppdelade på fyra åldersgrupper. Opublicerat material.
- Barn med förvärvsarbetande mödrar med olika arbetstidsformer uppdelade på fyra åldersgrupper. Opublicerat material.
- Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor*: Deltidsanställdas inkomster och sysselsättningsförhållanden. Stencil 1975-02-26.
- Frågan om en allmän lag som förbjuder könsdiskriminering. Skrivelse till regeringen 1975-02-07.
 - Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor. Vi trycker på för att stärka kvinnornas ställning på arbetsmarknaden, för att bryta det könsbundna yrkesvalet bland både kvinnor och män. Stencil, februari 1975.
 - Vi trycker på 1975 FN:s kvinnoår om jobb, daghem och inflytande. Broschyr-affisch, Katrineholm 1975.
 - Åtgärder för jämställdhet mellan män och kvinnor. Skrivelse till styrelsen för Statsföretag AB 1975-02-07.
- Familjelagssakkunniga*: Familj och äktenskap I. SOU 1972:41. Stockholm 1972.
- Familjepolitiska kommittén*: Familjestöd. SOU 1972:34. Stockholm 1972.

- Flod, Hulda*: Den socialdemokratiska kvinnorörelsen i Sverige. Stockholm 1970.
- Folkpartiets riksorganisation*: Beslut från landsmöte i Göteborg den 23–26 november 1972 och landsmöte 1974. Stenciler.
- Folksam sociala råd*: Vår trygghet 1974–1975. Stockholm 1974.
- Fredrika Bremerförbundet*: 1973 års valresultat. Valet 1973. Stenciler.
- Färm, Gunnel*: Könsroller och utbildning i grundskolan och gymnasieskolan PM 1974-02-24.
- Grönwall, Lars*: Försörjarbegreppet i offentligrättslig lagstiftning. Socialdepartementet, stencil, mars 1974.
- Institutet för social forskning*: Data från 1974 års levnadsnivåundersökning.
Diagramunderlag rörande uppväxtförhållanden.
Civilståndsförändringar 1968–1974 enligt officiell statistik och enligt levnadsnivåundersökningen.
Preliminärt arbetsmaterial överlämnat till Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor. Mars 1975.
– Jämställdhetsdata från 1974 års levnadsnivåundersökning.
Bostadsförhållanden
Hälsa
Politiskt deltagande
Utbildning
Preliminärt arbetsmaterial överlämnat till Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor. Mars 1975.
- Johansson, Sten*: Mätning av sociala och medicinska effekter av sociala reformer. Socialmedicinsk tidskrift nr 7/1974.
– The level of living survey. A presentation. Acta sociologica 1973:3.
– Välfärdsbegrepp och välfärdsmätning. Några erfarenheter från låginkomstutredningen. Statistisk tidskrift 1972:2.
- Jos, Olof*: De svenska arbetskraftsundersökningarna. IV. Översiktlig beskrivning och begreppsdefinitioner. Statistisk tidskrift 1972:6.
- Justitiedepartementet*: PM till frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering. DsJu 1975:7.
- Kommittén för försöksverksamhet med vuxenutbildning (FÖVUX)*: Vidgad vuxenutbildning. Uppsökande verksamhet och studiecirklar. Erfarenheter och förslag. SOU 1974:54. Stockholm 1974.
- Kommittén för översyn av arbetsmarknadsutbildningen (KAMU)*: Utbildning för arbete. SOU 1974:79. Stockholm 1974.
- Landsorganisationen i Sverige*: LO:s studieutredning (Stulo). Rapport 1. Juli 1974.
- Liljeström, Rita*: A Study of Abortion in Sweden. A contribution to the United Nations World Population Conference. Royal Ministry for Foreign Affairs, Stockholm 1974.
- Liljeström, R Liljeström Svensson, G och Fürst Mellström, G*: Sex Roles in Transition. Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor och Svenska Institutet, Stockholm 1975.
- 1965 års abortkommitté*: Rätten till abort. SOU 1971:58. Stockholm 1971.
- 1968 års barnstugeutredning*: Förskolan Del 1 och 2. SOU 1972:26 och 27. Stockholm 1972.
– Barns fritid. Fritidsverksamhet för 7–12-åringar. SOU 1974:42. Stockholm 1974.
- 1968 års utbildningsutredning*: Högskolan. SOU 1973:2. Stockholm 1973.
- Nordisk Familjebok*: 4:e väsentligt omarbetade och koncentrerade upplagan. Malmö 1958–1959.

- Ohlsson, Ingvar*: Den solidariska lönepolitiken – resultat och problem. Tiden nr 1 1975.
- Petersson, Owe*: Barns hälsa. Barnmiljöutredningen, opublicerad stencil, mars 1975.
- Qvist, Gunnar*: Statistik och politik. Landsorganisationen och kvinnorna på arbetsmarknaden. Stockholm 1974.
- Riksdagen*: Lagutskottets betänkande nr 20 år 1973 i anledning av proposition 1973:32 med förslag till lag om ändring i giftermålsbalken m m jämte motioner.
- Proposition 1973:32. Ändringar i giftermålsbalken m m.
 - Proposition 1973:47 ang förbättrade familjeförmåner inom den allmänna försäkringen m m.
 - Proposition 1973:100 med förslag till lag om ändring i föräldrabalken m m.
 - Proposition 1973:136 om förskoleverksamhetens utbyggnad och organisation.
 - Proposition 1974:44 med förslag till lag om ändring i föräldrabalken m m.
 - Proposition 1974:70 med förslag till abortlag m m.
 - Proposition 1975:23 om vidgad vuxenutbildning samt studiestöd till vuxna m m.
 - Proposition 1975:45 om riktlinjer för arbetsmarknadsutbildningen.
- Riksdagens förvaltningskontor*: Förteckning över riksdagens ledamöter 1975. Stockholm 1975.
- Servicekommittén*: Boendeservice 7. SOU 1973:24. Stockholm 1973.
- Socialdepartementet*: Women's participation in economic life in Sweden. Working paper prepared by the Swedish delegation to the United Nations Seminar in Moscow, September 8–21, 1970, Stencil.
- Statistiska Centralbyrån*: Arbetskraftsresursernas utveckling 1965–1972 och 1972–1980. Analys och prognos. Information i prognosfrågor nr 1973:7.
- Arbetskraftsresursernas utveckling 1965–1972. SCB PM 1973:3.
 - Arbetskraftsresursernas utveckling 1972–1980. SCB PM 1973:4.
 - Arbetskraftsundersökningarna 1965–1974. Råtabeller. Bearbetning rörande kvinnors och mäns fördelning på yrken av K M Sjöstrand.
 - Arbetskraftsundersökningen. Årsmedeltal 1974 och årsmedeltal 1973. Råtabeller.
 - Inkomstfördelningen 1972. Underlag för SM N 1975:20. Bearbetning rörande mäns och kvinnors inkomster.
 - Statistisk Årsbok 1974. Stockholm 1974.
 - Swedish Survey on Relative Income Differences 1972. Stencil, Stockholm 1974.
 - SOS. Allmänna valen 1970. Del 3 Stockholm 1973.
 - SOS. Historisk statistik för Sverige, del 1. Befolkning 1720–1967. Stockholm 1969.
 - Trender och prognoser 1974. Information i prognosfrågor 1974:8.
- Stockholms läns landsting, trafiknämnden*: TU 71. Trafikundersökningar i Stockholmsregionen hösten 1971. Resultatrapport nr 2. Hushållens tid, sysslor, förflyttningar. Vardag, lördag, söndag. Täby 1974.
- Storstockholms planeringsnämnd*: Socialhjälpen i Stor-Stockholm 1973. Stencil, Stockholm 1974.
- Svenska Kommunförbundet*: Kommunala förtroendemän 1971. Parti, kön, ålder. Stockholm 1972.
- Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti*: Kvinnans jämlikhet. Ett framtidsprogram. Stockholm 1964.
- Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund*: Familjen i framtiden – en socialistisk familjepolitik. Stockholm 1972.
- 6 timmars arbetsdag. Stockholm 1974.

- Tengvald, Karin*: Socialhjälp och försörjningsförhållanden. En studie av socialhjälpens variationer i nio kommuner i storstockholmsområdet. Stockholms förortskommuners samarbetsnämnd, stencil, Stockholm 1974.
- Tjänstemännens Centralorganisation*: Fördelning på förbund och kön av TCO-kommittéernas styrelseledamöter 1974/1975. Stencil 1975-02-12.
– TCO:s familjepolitiska program. Lund 1973.
- Utredningen om den kommunala demokratin*: Kvinnorepresentation och åldersfördelning i landstingen och de centrala landstingskommunala nämnderna. Stencil, Stockholm 1972-11-27.
- Utredningen rörande sexual- och samlevnadsfrågor i undervisnings- och upplysningsarbetet*: Sexual- och samlevnadsundervisning. SOU 1974:59. Stockholm 1974.
- Utrikesdepartementet*: Kvinnofrågans behandling i FN. PM 1975-05-27 från U-avdelningen, ks Tillfors.
– Rapport till Förenta Nationerna över kvinnornas status i Sverige. Stockholm 1968.
- Veckans Affärer* nr 18 1974.

Statens offentliga utredningar 1975

Kronologisk förteckning

1. Demokrati på arbetsplatsen. A.
 2. Psalmer och visor. Del 1:1. U.
 3. Psalmer och visor. Del 1:2. U.
 4. Psalmer och visor. Del 1:3. U.
 5. Bättre bosättning för flera. S.
 6. Huvudmannaskapet för specialskolan och särskolan. U.
 7. Framtida studerandehälsövård. U.
 8. Utlandssvenskarnas rösträtt. Ju.
 9. Individens och skolans. U.
 10. Rörlig pensionsålder. S.
 11. Svensk press. Tidningar i samverkan. Fi.
 12. Totalfinansiering. B.
 13. Vägtrafikolyckor och sjukvårdskostnader. S.
 14. Konstnärerna i samhället. U.
 15. Kommunal rösträtt för invandrare. Kn.
 16. Kriminalvårdens nämnder. Ju.
 17. Markanvändning och byggande. Remissanmälan utgiven av bostadsdepartementet. B.
 18. Förtroendevalda och partier i kommuner och landsting. Kn.
 19. Konsumentskydd på låsområdet. H. (Utkommer hösten 1975)
 20. Särskilda regler för handläggning av anmälningar mot polismän. Ju.
 21. Pensionsförsäkring. Fi.
 22. Lag om allmänna handlingar. Ju.
 23. JO-ämbetet. Uppgifter och organisation. R.
 24. Tre sociologiska rapporter. Ju.
 25. Å jour. Om journalistutbildning. U.
 26. Forskningsråd. U.
 27. Politisk propaganda på arbetsplatser. A.
 28. Program för ljud och bild i utbildningen. U.
 29. Medborgerliga fri- och rättigheter i vissa länder. Ju.
 30. Barnens livsmiljö. S. (Utkommer hösten 1975)
 31. Samhället och barns utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 1. S. (Utkommer hösten 1975)
 32. Barns hälsa. Barnmiljöutredningens rapport 2. S. (Utkommer hösten 1975)
 33. Barns uppföstran och utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 3. S. (Utkommer hösten 1975)
 34. Förskolan, skolan och fritiden. Barnmiljöutredningens rapport 4. S. (Utkommer hösten 1975)
 35. Barnfamiljernas ekonomi. Barnmiljöutredningens rapport 5. S. (Utkommer hösten 1975)
 36. Barnen och den fysiska miljön. Barnmiljöutredningens rapport 6. S. (Utkommer hösten 1975)
 37. Barn och föräldrars arbete. Barnmiljöutredningens rapport 7. S. (Utkommer hösten 1975)
 38. Barnkultur. Barnmiljöutredningens rapport 8. S. (Utkommer hösten 1975)
 39. Statsbidrag till kommunerna. Fi.
 40. Trafikolyckor och statistik. K.
 41. Kommunal demokrati. Kn.
 42. Kommunal demokrati. Sammanfattning. Kn.
 43. Kvinnor i statlig tjänst. Fi.
 44. Etablering av miljöförstörande industri. B.
 45. Vidareutbildning i internationell marknadsföring. H.
 46. Kommunal organisation och information. Kn.
 47. Kollektivtrafik i tätort. K.
 48. Kollektivtrafik i tätort. Bilagor. K.
 49. Massmedigrundlag. Ju.
 50. Internationella koncerner i industriländer. I.
 51. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. B.
 52. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. Bilagor. B.
 53. Beskattnings av realisationsvinster. Fi.
 54. Fåmansbolag. Fi.
 55. Bötesverkställighet. Ju.
 56. Trafikbuller. Del II. Flygbuller. K.
 57. Varuförsörjning i kristid. H.
 58. Målet är jämställdhet. Ju.
-

Statens offentliga utredningar 1975

Systematisk förteckning

Riksdagen

JO-ämbetet. Uppgifter och organisation. [23]

Justitiedepartementet

Utlandssvenskarnas rösträtt. [8]
Kriminalvårdens nämnder. [16]
Särskilda regler för handläggning av anmälan mot polisman. [20]
Lag om allmänna handlingar. [22]
Tre sociologiska rapporter. [24]
Medborgerliga fri- och rättigheter i vissa länder. [29]
Massmediegrundlag. [49]
Bötesverkställighet. [55]
Målet är jämställdhet. [58]

Socialdepartementet

Bättre bosättning för flera. [5]
Rörlig pensionsålder. [10]
Vägrafikolyckor och sjukvårdskostnader. [13]
Barnmiljöutredningen. 1. Barnens livsmiljö. [30] (Utkommer hösten 1975) 2. Samhället och barns utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 1. [31] (Utkommer hösten 1975) 3. Barns hälsa. Barnmiljöutredningens rapport 2. [32] (Utkommer hösten 1975) 4. Barns uppfostran och utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 3. [33] (Utkommer hösten 1975) 5. Förskolan, skolan och fritiden. Barnmiljöutredningens rapport 4. [34] (Utkommer hösten 1975) 6. Barnfamiljernas ekonomi. Barnmiljöutredningens rapport 5. [35] (Utkommer hösten 1975) 7. Barnen och den fysiska miljön. Barnmiljöutredningens rapport 6. [36] (Utkommer hösten 1975) 8. Barn och föräldrars arbete. Barnmiljöutredningens rapport 7. [37] (Utkommer hösten 1975) 9. Barnkultur. Barnmiljöutredningens rapport 8. [38] (Utkommer hösten 1975)

Kommunikationsdepartementet

Trafikolyckor och statistik. [40]
Utredningen om kollektivtrafik i tätorter. 1. Kollektivtrafik i tätort. [47] 2. Kollektivtrafik i tätort. Bilagor. [48]

Finansdepartementet

Svensk press. Tidningar i samverkan. [11]
Pensionsförsäkring. [21]
Statsbidrag till kommunerna. [39]
Kvinnor i statlig tjänst. [43]
Beskattning av realisationsvinster. [53]
Fämansbolag. [54]

Utbildningsdepartementet

1969 års psalmkommitté. 1. Psalmer och visor. Del 1:1. [2] 2. Psalmer och visor. Del 1:2. [3] 3. Psalmer och visor. Del 1:3. [4]
Utredningen om skolan, staten och kommunerna.
1. Huvudmannaskapet för specialskolan och särskolan. [6] 2. Individen och skolan. [9]
Framtida studerandehälsövård. [7]
Konstrnärerna i samhället. [14]
Å jour. Om journalistutbildning. [25]
Forskningsråd. [26]
Program för ljud och bild i utbildningen. [28]

Handelsdepartementet

Konsumentskydd på låsområdet. [19] (Utkommer hösten 1975)
Vidareutbildning i internationell marknadsföring. [45]
Varuförsörjning i kristid. [57]

Arbetsmarknadsdepartementet

Demokrati på arbetsplatsen. [1]
Politisk propaganda på arbetsplatser. [27]

Bostadsdepartementet

Totalfinansiering. [12]
Markanvändning och byggande. Remissammanställning utgiven av bostadsdepartementet. [17]
Etablering av miljöstörande industri. [44]
Boende- och bostadsfinansieringsutredningarna. 1. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. [51]
2. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. Bilagor. [52]

Industridepartementet

Internationella koncerner i industriländer. [50]

Kommundepartementet

Kommunal rösträtt för invandrare. [15]
Förtroendevalda och partier i kommuner och landsting. [18]
Utredningen om den kommunala demokratin. 1. Kommunal demokrati. [41] 2. Kommunal demokrati. Sammanfattning. [42] 3. Kommunal organisation och information. [46]
Trafikbuller. Del II. Flygbuller. [56]

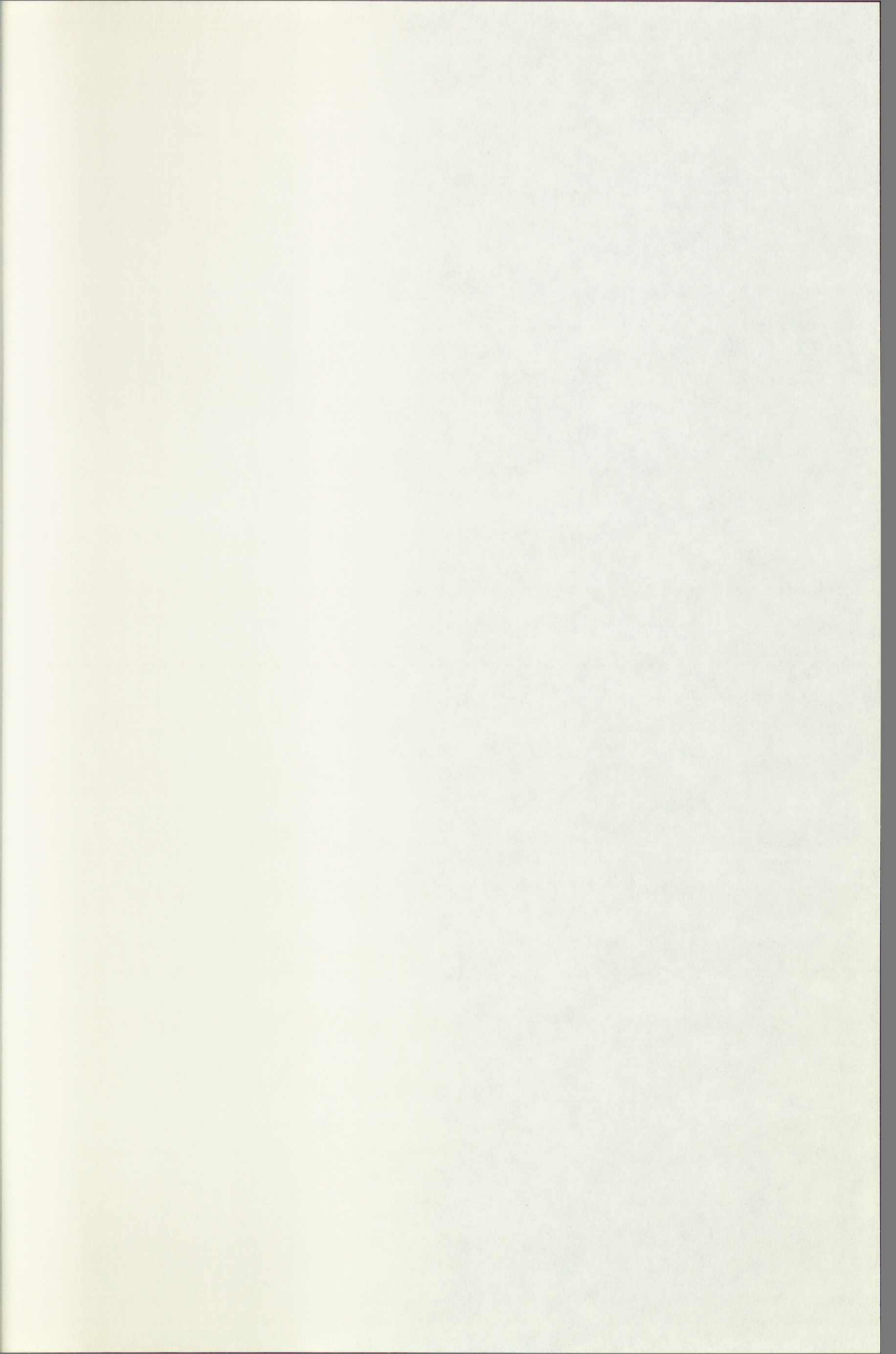
Nordisk utredningsserie (Nu) 1975

Kronologisk förteckning

1. Nordisk överenskommelse om förmåner vid sjukdom, havandeskap och barnsbörd
2. Peruskoulu pohjoismaissa
3. Litteratur om nordiskt samarbete
4. Nordisk kommunal rösträtt och valbarhet
5. Bötesstraffet

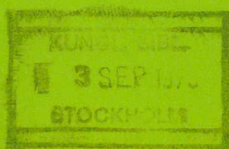
Kronologisk förteckning

1. Nordisk 5-års-utvärdering för åren 1980-1984
2. Nordisk 5-års-utvärdering för åren 1985-1989
3. Utvärdering av nordiska läroplaner
4. Nordisk 5-års-utvärdering för åren 1990-1994
5. Utvärdering

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-02471-3